

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ

МАТЕРІАЛИ  
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ  
КОНФЕРЕНЦІЇ

**КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ  
ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ**

*13–14 жовтня 2017 р.*

**м. Київ**

### **ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:**

**Ляшко Олександр Олександрович** – директор Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, к.ю.н., доцент кафедри конституційного та міжнародного права;

**Берназюк Ян Олександрович** – професор кафедри конституційного та міжнародного права, д.ю.н., доцент;

**Заїка Юрій Олександрович** – професор кафедри цивільно-правових дисциплін, д.ю.н., професор;

**Лоцихін Олександр Миколайович** – професор кафедри конституційного та міжнародного права, д.ю.н., професор;

**Недюха Микола Петрович** – професор кафедри конституційного та міжнародного права, д.ю.н., професор;

**Скакун Юлія Володимирівна** – перший проректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, к.ю.н., доцент.

**Концепція розвитку правової держави в Україні:** Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 13–14 жовтня 2017 р. – Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. – 176 с.

ISBN 978-966-916-376-9

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Концепція розвитку правової держави в Україні», яка відбулася на базі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського 13–14 жовтня 2017 р.

**УДК 342(477)(063)**

# ЗМІСТ

## **НАПРЯМ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

**Буря К.М.**

Демократичні інститути локальних демократій: етап конституювання .....7

**Вакарюк Л.В.**

«Правова політика»: основні підходи до розуміння поняття .....9

**Кобко-Одарій В.С.**

Історичні передумови становлення українського правового менталітету .....11

**Наливайко Л.Р., Романов М.Ю.**

Проблеми правового статусу внутрішньо переміщених осіб:  
до визначення соціальних прав та механізму їх забезпечення.....15

**Усенко А.Є.**

Поняття і система прав дитини .....18

**Федоренко В.В.**

Місцеві громади в сучасній Україні: чинники політичної консолідації .....22

**Філатов Б.А.**

Патріотична законотворчість: політико-правова перспектива .....24

## **НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

**Батіщева О.Е.**

Парламентський контроль як елемент фінансового  
загальнодержавного контролю: особливості реалізації.....26

**Берназюк І.М.**

Поняття та особливості коаліційної угоди: конституційно-правовий аспект.....29

**Берназюк Я.О.**

Проблема реалізації принципу територіальної цілісності України  
в контексті внесення змін до Конституції України стосовно статусу АРК.....33

**Купрій В.М.**

Спільні та відмінні риси конституційного регулювання процесу внесення змін  
до Основного Закону в Україні та окремих пострадянських державах .....37

## **НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО**

**Гніздовська Н.М.**

Державна реєстрація, облік та технічна інвентаризація нерухомого майна:  
реалії та проблеми .....42

<b>Демчук Л.В.</b>	
Поняття судового захисту житлових прав фізичних осіб .....	46
<b>Карась Я.А.</b>	
Актуальність об'єднань співвласників багатоквартирних будинків .....	50
<b>Коваленко І.А.</b>	
Захист цивільних прав та інтересів в умовах гібридної війни в Україні .....	53
<b>Луців М.С.</b>	
Правові аспекти інвестування та фінансування будівництва житла через інститути спільного інвестування .....	57
<b>Мірзобаротова Л.Ш.</b>	
Приватизація державного житлового фонду .....	60
<b>Невзгляденко Ю.Ю.</b>	
Правове регулювання права спільної власності на квартиру (будинок) .....	64
<b>Пекний В.В.</b>	
Приватний найм (договір найму (оренди)) житлового приміщення .....	67
<b>Петровська А.М.</b>	
Правовий статус органів опіки та піклування в цивільному процесі .....	70
<b>Подлісник І.С.</b>	
Договір інвестування будівництва (пайової участі у фінансуванні будівництва) житла в правовій системі України .....	73
<b>Скрипка А.О.</b>	
Житловий фонд України: поняття і види .....	75
<b>Танцюра А.Ю.</b>	
Забезпечення та реалізація прав у сфері охорони здоров'я окремих категорій громадян .....	79
<b>НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС</b>	
<b>Дем'янова Н.О.</b>	
Право власності – основне речове право у сфері господарювання.....	83
<b>Козюченко Я.В.</b>	
Систематичність у визначенні підприємницької діяльності .....	86
<b>Мельник С.Ю.</b>	
Окремі інновації та проблемні питання Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» .....	88
<b>Шинкар М.Л.</b>	
Підвищення рівня захисту прав кредиторів у процесі банкрутства (неспроможності) банківських установ: світовий та вітчизняний досвід.....	91

**НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО  
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

**Шемелинець І.І.**

Ефективність фінансової відповідальності у сфері трудових правовідносин .....95

**НАПРЯМ 6. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО,  
АГРАРНЕ ПРАВО**

**Попова А.О.**

Охорона земель від забруднення небезпечними речовинами:  
міжнародно-правовий аспект .....98

**НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС,  
ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

**Білуха Н.В.**

Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері екології ..... 103

**Боженко Н.В.**

Чинники, що сприяють зниженню ефективності реалізації  
процедури примирення за участю посередника..... 105

**Дорошенко Д.П.**

Система контролюючих органів із застосування заходів  
податкового примусу ..... 110

**Кохановський М.О.**

Правове регулювання захисту комерційної таємниці суб'єктів  
господарування: досвід США ..... 112

**Ладиченко В.В.**

Інформаційне забезпечення екологічної безпеки ..... 115

**Можаровська Т.М.**

Загальні проблеми реформування судової системи України ..... 119

**Панова Г.В.**

Громадська рада доброчесності: суб'єкт публічної адміністрації  
чи представник громадськості? ..... 121

**Сусак М.С.**

Зміст процесуального розсуду адміністративного судочинства..... 124

**Штуль В.О.**

Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення  
прав і свобод неповнолітнього ..... 126

**НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО,  
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ;  
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА**

**Алексейчук В.І.**

Планування судової діяльності в кримінальному провадженні  
(проблеми криміналістичного забезпечення).....128

**Кадук С.В.**

Сучасні інформаційні засоби функціонування натурних колекцій .....132

**Кисель А.С.**

Особенности уголовного законодательства Украины  
касательно ответственности за торговлю людьми .....136

**Кольцова Є.С.**

Віктимологічні чинники, що сприяють вчиненню злочину.....140

**Копотун І.М., Жолтані М.І.**

Методи ефективності протидії сепаратизму.....143

**Криворучко В.О.**

Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі.....146

**Мороз М.В.**

Застава: проблеми застосування.....150

**Нестерова І.А.**

Щодо з'ясування поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу».....153

**Савченко К.І.**

Деякі процесуальні особливості застосування запобіжного заходу тримання  
під вартою під час досудового розслідування.....157

**НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО  
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

**Борисов Є.Є.**

Механізми відступу держав від зобов'язань у праві міжнародних договорів.....161

**НАПРЯМ 10. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ  
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

**Бабін Б.В.**

Стандарти Ради Європи стосовно охорони прав  
внутрішньо переміщених осіб ..... 165

**Іляшко О.О.**

Концептуальні підходи до визначення правової політики держави  
в умовах гібридної війни ..... 169

**Клименко О.В.**

Концептуальні пропозиції з впровадження концесійних угод у сфері медицини  
в умовах гібридної війни.....173

# НАПРЯМ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

**Буря К.М.,**

*аспірант кафедри політології*

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

## **ДЕМОКРАТИЧНІ ІНСТИТУТИ ЛОКАЛЬНИХ ДЕМОКРАТІЙ: ЕТАП КОНСТИТУЮВАННЯ**

Набуття статусу стабільних та збалансованих демократій країнами Вишеградської групи, а також низки Балканських країн свідчить про можливість розбудови демократичних інститутів протягом досить короткого часу. Невід'ємним компонентом розбудови демократичних структур у посткомуністичних країнах Європи стала розбудова інституцій локальної демократії, які на відміну від загальнодержавних демократичних установ, не були представлені в умовах авторитарних і тоталітарних режимів. Попри істотний зв'язок із правовими та адміністративними чинниками, проблема розбудови локальної демократії у ЦСЄ не розглядалася в межах політико-правових чинників розгортання цього явища. Шлях від установчих реформ (адміністративно-територіальних і конституційних) до повноцінних локальних самоврядних спільнот був індивідуальним для кожної окремої країни. Водночас, орієнтири та вимоги європейської інтеграції дещо стандартизували цей процес. На сучасному етапі локальна демократія у посткомуністичних країнах Європи є не лише засобом репрезентації локальних інтересів, але й одним із потужних системотворчих чинників для демократичних політичних систем.

Локальна демократія та її розвиток в країнах Центрально-Східної Європи став своєрідним індикатором для позначення процесів політичної модернізації, стала визначальною умовою для наступного етапу перетворень інтеграції до Європейського Союзу. Значення локальної демократії не вичерпується суто політичними аспектами до яких належить розвиток дієздатної системи політичного управління, репрезентації інтересів і соціальних груп, дієвої системи політичного управління на місцевому рівні. Локальні самоврядні спільноти є чинником інтенсифікації економічного розвитку на основі усвідомлення інтересів локальних колективів. Крім того, локальна демократія, як специфічне явище волевиявлення сприяє розбудові дієвої системи судочинства і юстиції, яка розвивається на змагальній основі та під контролем громадськості.

Реалізація реформ демократизації в країнах Центральної та Східної Європи мала характер безпрецедентного за масштабом та обсягом політичного експерименту. Водночас, наявні результати свідчать про реалістичність висунутих цілей та застосованих засобів. Основні компоненти локальної демократії, інститути репрезентації населення, колегіальне колективне управління, прозорість та публічність ухвалення рішень, а також цілісність політичного порядку денного локальної спільноти набували актуалізації як на основі нормативно-правових дій, так і в результаті зміни поточної політичної ситуації. Процес формування локальної демократії та забезпечення її дієздатності відбувався згідно із національними умовами кожної з країн. Однак, на період їх вступу до ЄС локальна демократія перетворилася на цілком дієву та врівноважену систему.

Установчий етап реформ щодо формування локальної демократії у країнах ЦСЄ не був формалізований повною мірою. Його пов'язують із початком адміністративно-територіальних реформ, однак, насправді, ініціювання перетворень локальної демократії, розгортання процесів будівництва громадянського суспільства, розширення політичного плюралізму, проведення кількох конкурентних електоральних циклів на місцевому рівні забезпечили передумови для формування локальних демократій. Однією із суттєвих перешкод для забезпечення функціональності локальних демократичних інституцій та практик стали особливості перехідного політичного процесу, який відзначався не публічністю та істотним обмеженням повноти репрезентації. Також на першому етапі реформ вдавалося в знаки недосконалої система відносин між населеними пунктами, адміністративно-територіальними одиницями і регіонами. Ініціюванню політичних реформ щодо локальної демократії послугувала наявність політичної волі правлячих політичних сил в країнах ЦСЄ на початку 1990-х років.

Істотною передумовою швидкого формування локальних демократій у посткомуністичних країнах Європи та подолання наслідків соціального минулого став технологічний прорив, який збігся з періодом трансформації в нові інформаційні технології, забезпечували поширення інформації та удосконалення способів управління локальними спільнотами. Технологічні новації електронного врядування забезпечили швидку модернізацію процесів управління та електорального вибору в таких країнах як: Естонія, Словенія, у східних землях Німеччини. Тому, швидкість трансформаційних перетворень дозволила порівняно швидко досягти базового рівня функціонування локальних демократичних установ. Водночас, вже на сучасному етапі серед східноєвропейських вчених існує думка про загрозу новітніх технологій демократичним процесам.

**Вакарюк Л.В.,**  
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права  
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

## **«ПРАВОВА ПОЛІТИКА»: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ**

Правова політика багатогранно вивчається сучасною юриспруденцією та осмислювалася ще дореволюційними юристами, які розглядали правову політику як суто прикладну науку, покликану оцінювати чинне законодавство і здатність до створення більш досконалого права [1, с. 28]. Слід зазначити, що розробки С.А. Муромцева, Л.І. Петражицького та інших дореволюційних вчених не отримали належного розвитку в радянській період. Для радянського періоду характерним стала відмова від використання терміна «політика права», використовуваного дореволюційними авторами, на користь терміна «юридична політика», під якою розумілася планомірна, науково обґрунтована стратегічна програма внутрішнього розвитку і вдосконалення правової надбудови та шляхи її здійснення [2, с. 24].

Але все ж, незаперечним залишається той факт, що поняття і тлумачення чи правової політики, чи то юридичної, або політики права ґрунтувалися на понятті і значенні політики в суспільстві як явища в цілому. І тільки зі зміною ідеологічних поглядів і режимів правління змінювалися і тлумачення даного поняття. Широкий науковий інтерес до проблем правової політики почав концептуально формуватися в 90-х роках [1, с. 28]. Проаналізувавши наявні точки зору, пов'язані з розумінням правової політики, можемо констатувати, що в науці виділяють три підходи, які узагальнюють в тій чи іншій мірі існуючі думки. Це – ідеологічний, ідеолого-діяльнісний і діяльнісний. Слід зазначити, що назва подібних підходів досить умовна, власне, як і сам розподіл [3, с. 28].

Отже, ідеологічний підхід пов'язаний з тим, що його представники під правовою політикою розуміють сукупність ідей, поглядів, цілей, програм і т. д. Зокрема, С.І. Орешкін пише, що «за своїм безпосереднім змістом правова політика є ідеологічне явище ...», «певний задум, програма» [3, с. 28]. З огляду на ці твердження, можна говорити про виключно теоретичний підхід до розуміння правової політики, не розкриваючи при цьому суті взаємодії права і політики. Ідеї, погляди, цілі – це ще не правова політика, це те, що називається її передумовами, які на даному етапі (рівні) можуть і залишитися [3, с. 31].

У зв'язку з цим, вчені виділяють ідеолого-діяльнісний підхід до розуміння феномену правової політики. Більш того, більшість представників науки, які займаються дослідженням правової політики як явища права в цілому, визна-

ють саме цю концепцію визначення сутності даного поняття. Отже, відповідно до цього підходу правова політика включає в себе не тільки ідеї, цілі і програми, а й практичну частину – діяльність відповідних суб'єктів [3, с. 29]. На підтвердження цієї думки наведемо позицію Н.А. Беляєва, який вважає, що політика взагалі – категорія ідеологічна, але діяльнісний аспект вона теж включає, і тому визначається як «сукупність ідей, вироблених органами, що її визначають» [4, с. 14].

І, нарешті, третій підхід до розуміння правової політики – діяльнісний, в основі якого тільки діяльність уповноважених структур державної влади. Сама ж правова політика, як і політика взагалі, є діяльністю по здійсненню певних ідей. Цілком обгрунтовано А.П. Коробова підкреслює, що «правова політика за своєю природою – це все-таки діяльність, а не ідеї, що «правова політика – це діяльність, в основі якої лежать концептуально оформлені правові ідеї стратегічного характеру, тобто такі ідеї, які визначають напрямок розвитку суспільства» [5, с. 68]. Якщо говорити про діяльнісний підхід в цілому, слід зазначити, що не потрібно зводити її визначення тільки до такого розуміння, оскільки цей підхід в чистому вигляді означає діяльність по захопленню та утриманню влади, боротьби за владу. А правова політика – це не стільки сфера боротьби за владу, скільки діяльність, пов'язана з виробленням стратегій правового регулювання та її здійснення [3, с. 34].

Таким чином, з вищенаведеного аналізу теоретичних напрацювань в сфері дослідження категорії «правова політика» випливає, що даний феномен правової дійсності по праву вважається самостійною, цілісною і комплексною категорією права. Правова політика, якщо виходити з діалектичного поєднання «права» і «політики», – це власне кажучи, діяльність. Науці відомі різні інтерпретації даної дефініції, в зв'язку з чим вона має різний смисловий зміст. Ми ж дотримуємося позиції, що правова політика – це, перш за все, діяльність у сфері права, а не ідеї, установки, цілі, завдання і т. д. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне назвати дану категорію функціональною. Що стосується правової політики як такої, ми дотримуємося точки зору, в основі якої закладено діяльнісний підхід до її розуміння. При чому, така діяльність завжди реалізується в сфері права і за допомогою права, що випливає власне з назви «правова політика».

#### **Список використаних джерел:**

1. Лебедева Е.Н. Правовая политика как общетеоретическая категория / Е.Н. Лебедева // Современное общество и право.– 2011.– № 4.– С.28-37.
2. Шминке А.Д. Правовая политика государства в сфере обеспечения гармоничного развития системы права и системы законодательства в России /

А.Д. Шминке // Вестник Саратовской государственной юридической академии.– 2013.– № 3 (92).– С. 23-27.

3. Малько А.В. Теория правовой политики: Монография.– М.: Юрлитинформ, 2012.– 328 с.

4. Мазуренко А.П. Общетеоретические основы правовой политики / А.П. Мазуренко // Новая правовая мысль.– 2006.– № 5. – С.13-17.

5. Коробова А.П. Правовая политика: понятие, формы реализации, приоритеты в современной России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Коробова Александра Петровна.– Самара, 2000.– 275 с.

**Кобко-Одарій В.С.,**

*аспірант кафедри права Європейського Союзу*

*та порівняльного правознавства*

*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## **ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ**

Правовий менталітет є елементом культури народу, визначає національну специфіку, яка була притаманна українському суспільству впродовж всієї його історії. Звернення до особливостей формування правового менталітету нації дає змогу більш глибокого проникнення в суть вітчизняної історії, розуміння витоків державності, усвідомлення сили та слабкості нації, що в свою чергу повинно сприяти формуванню нового ціннісно-сміслового ядра правового менталітету, основоположних соціально-психологічних та моральних установок народу. Тому дослідження історичних передумов становлення правового менталітету народу України допоможе зрозуміти особливості національного правового менталітету, визначити пріоритетні напрямки подальшої модернізації українського суспільства, та надасть змогу зрозуміти з чого все почалося та чому саме ми такі, які є до сьогодні.

Вивченню історичних аспектів становлення українського правового менталітету присвячені роботи таких вітчизняних науковців як Л. Бойко, І. Коваля, Д. Меньяла, Ю. Оборотова, В. Павловської-Кравчук та інших. Слід зауважити, що роботи вище зазначених вчених не носять комплексний характер, тому дослідження цього питання збагатить теорію правового менталітету. Нашим завданням є– проаналізувати історичні передумови становлення українського правового менталітету. Звертаємо увагу на те, що в рамках даної роботи не надається можливим і необхідним розглянути всі історичні передумови становлення українського правового менталітету.

мови становлення українського правового менталітету. Тому увага буде сфокусована на найбільш значущих з точки зору цілей цього дослідження питань: на розділеності українського народу, на релігійному чиннику, на впливі інших держав на розвиток українського народу.

Перш за все треба згадати, що незалежне, самостійне життя України обмежувалось невеликими проміжками часу і неперервні набіги різних держав і народів визивали постійні втрати територій. Можна погодитись із твердженням Ю. Битяка та І. Яковюка, що «унаслідок того, що упродовж майже всієї історії існування Україна перебувала у складі інших держав і лише незначні проміжки часу виборювала право на самостійне і суверенне існування, вітчизняна правова культура об'єктивно не мала умов для того, щоб у ній виключно природним шляхом з'явилися самобутні власні уявлення та відношення до об'єктів політико-правової дійсності: держави, права, законів, звичаїв тощо» [1, с. 6].

В ході історичного розвитку українські землі перебували в складі різних держав— Російської, Австро-Угорської імперії, Речі Посполитої, Румунії, Османської імперії, Литовського княжества, Чехословаччини, що не минуло безслідно для культурно-правового життя українського народу. Так, разом з історією змінювався і правовий менталітет народу. Як слушно зазначає Р. Майор, що «не зважаючи на те що, менталітет є відносно сталим, традиційним, він усе ж зазнає певних трансформацій під впливом різних суспільно-політичних, культурних, ідеологічних та інших факторів. Доказом цього є ті істотні зміни та деформації традиційної структури українського менталітету, які виникли у результаті тривалого перебування під владою сусідніх держав, що проводили політику асиміляції українців» [3, с. 369]. Так, одні характерні риси виникали, інші з'являлись. Наприклад, через різновекторність рілегійних, правових, політичних, культурних нахилностей, а також традицій та обрядів укорінились такі специфічні риси правового менталітету як « *хоробрість, звитязність, безкомпромісність (пан або пропав)*, що у результаті постійних воєн та винищення найбільш ініціативних особистостей нашого народу призвела до своєї протилежності— *хатокрайництва (моя хата скраю), провінційності*, коли людина прагне переседіти-перечекати період соціальної негоди, але аж ніяк не втручатися в перебіг подій аби не бути в центрі уваги, щоб не накликати на себе такі ж негативні події» [4, с. 236]. І навіть зараз, через багато років нас не покидають ці ментальні установки, супроводжуючи кожного громадянина як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті.

А такий довгий проміжок часу чужерідна культура встигла накласти досить помітний відбиток на менталітет, культуру, побут, традиції українців. Українці як нація, як народ весь час займали второсортне місце, перебуваючи у складі різних державних утворень. І зовсім не дивно, що завдяки такому пе-

ребігу справ колись давно відома «незалежність, волелюбність» трансформувались в такі риси, як *відсутність почуття національної єдності, прагнення до самозбереження, комплекс неповноцінності, второсортності, зайвості*. А життя у складі Російської імперії сформувало «малоросійський синдром», розвинувся комплекс «молодшого брата».

На сьогоднішній день важко уявити та зрозуміти український правовий менталітет поза православ'ям, так як панівне становище в українському суспільстві ось уже понад тисячоліття належить даній релігії. Адже саме релігія традиційно вважається найважливішим чинником, що впливає на психологію етносу, на правосвідомість індивіда, на культуру народу загалом. Правильно зазначає з цього приводу Н. Ракитянський, що «ми виходимо з того, що феномен правового менталітету роз'яснюється культурно-історичним, а в кінцевому рахунку – релігійним походженням... Віра формує змістотворні прагнення людини, вектор мислення і волі, які програмують її життя та діяльність, її наміри та вчинки. Більш того, віра обумовлює і характер політичної влади цілої держави, особливості системи права, її економічний уклад, моральність, саме життя і долю народів, держав і кожного окремого індивіда» [5, с. 56]. Проте, не лише православ'я відіграло важливу роль у формуванні українського національного характеру. До поширених в Україні християнських конфесій належать також католицька, греко-католицька, протестантська. Та не слід забувати, що завдяки історичним подіям склалося так, що впродовж багатьох століть Україна була розділена на Східну і Західну. Східна Україна перебувала під владою Росії, де панувало православ'я, тоді як Західна Україна була під владою католицької Польщі. Це, безумовно, позначилося на психології і традиціях українського народу, на менталітеті та правосвідомості. Все ж фактор різних релігійних направленостей зіграв свою роль. Наприклад, Західній Україні притаманні такі риси як: індивідуалізм, сильне відчуття патріотизму та релігійності, кордоцентризм та інші, а мешканці Східної України наділені такими рисами як: колективізм, релігійність носить більш практичний характер, менше виражений патріотизм, раціоналізм тощо. Все ж історичний факт роз'єднаності українських земель не заважає говорити за єдині риси, які притаманні українському суспільству. Як вірно відмічає Л. Бойко, що завдяки релігії, в українського народу згодом сформувались такі ментальні особливості як: *«зосередженість на духовному самовдосконаленні, а не на державному житті, терпимість, смиренність, невойовничість і т. д., що, звичайно, не могло не накладати свій відбиток і на сприйнятті державно-правової реальності, виробивши споглядальний, очікуючий, іноді зовсім байдужий, а не активний тип державно-політичного життя»* [2, с. 178]. І це ще не останні ментально-правові характеристики, які принесло православ'я на наші землі. Так, можна погодитись із твердженням С. Хрипка, «що ...подія, якій судилося справити глибокий вплив

на всю... подальшу історію східних слов'ян, зумовила характерний «розлам» та «невідповідність» між геополітичним розрахунком і духовною ціною дій князя Володимира, примусово охрестивши Русь в 988 році. Світоглядний аспект зміни вірувань характеризувався не корекцією, а руйнацією старого заради нового. Порушивши органічність автохтонного стилю світобачення, примусова християнізація витворила в українській свідомості «ряд світоглядних деформацій», на майбутнє: *беззастережне прийняття чужих «схем і тлумачень минулими нами», байдужість до національних цінностей, ворожість до національної тематики (колаборантську психологію) або гіпертрофовану її міфологізацію, актуалізацію маргінальних тенденцій* тощо. Все це часто потрактовується (і в періодиці і в науковій літературі) як хвороблива реакція на гніт і умалення свого національного «я» [6, с. 51].

Підсумовуючи все вище зазначене, ми дійшли висновку, що формування правового менталітету – процес історичний та складний, який ґрунтується на дії факторів, із сукупності яких формується те, що можна назвати національним правовим менталітетом. Перегортаючи сторінки історії ми можемо побачити як змінювалось життя на українських землях, як різні події минулого відігравали значну роль у формуванні правового менталітету нації. Тому очевидним є той факт, що разом з історією змінювався і правовий менталітет. Деякі його риси з плином часу зникали, а на їх місці народжувались нові у відповідь на різні події, які мали місце багато років тому.

#### **Список використаних джерел:**

1. Битяк Ю. та Яковюк І. Правова культура в умовах громадянського суспільства: монографія / Ю. Битяк, І. Яковюк / Наук.-дослід. ін-т держ. буд. та місц. самоврядування. Х.: Право. 2007.– С. 248.
2. Бойко Л. Західні і східні цивілізаційні впливи у формуванні українського правового менталітету // Л. Бойко // Порівняльно-правові дослідження: Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2007.– № 1-2. – С. 175-178.
3. Майор Р. Особливості менталітету українців Закарпаття (сер. 19-поч. 20 ст.) // Р. Майор // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. унів. ім. І. Огієнка. Історичні науки. Том 24. 2014.– С. 367-387.
4. Побочий І. Менталітет українського суспільства: витоки і сучасний стан // І. Побочий // Политические реалии и перспективы Украины. Вісник СевДТУ. Вип. 91. Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь.– 2008.– С. 37-40.
5. Ракетянський Н. М. Іудейський менталітет. Політико-психологічне есе // Н. М. Ракетянський // Вісник Московського університету. Сер. 12. Політичні науки. 2013.– № 4.– С. 55-81.

6. Хрипко С. Геополітика і геопсихологія як джерела формування специфіки української релігійності та характерних ознак національної ментальності // С. Хрипко // НПУ ім. М. П. Драгоманова. Релігієзнавство. 2013.– № 29.– С. 50-58.

**Наливайко Л.Р.,**  
*доктор юридичних наук, професор,*  
*заслужений юрист України,*  
*завідувач кафедри загальноправових дисциплін*  
*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

**Романов М.Ю.,**  
*студент V курсу заочного факультету № 1*  
*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ТА МЕХАНІЗМУ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Актуальність даної тематики обґрунтовується гострою необхідністю приділення додаткової уваги внутрішньо переміщеним особам в контексті забезпечення соціальних прав.

Таке явище має місце у зв'язку із терміновим переселенням з тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей, а також Автономної Республіки Крим, громадян України та інших осіб, що перебувають на території нашої держави на законних підставах і проживали у вказаних адміністративних одиницях.

Особливої гостроти та актуальності проблемі надає кількість внутрішньо переміщених осіб, яка станом на лютий 2017 року, сягнула позначки у 1 мільйон 628 тисяч осіб [1].

Разом із тим, ще одним елементом актуальності, виступає вагомість та значимість забезпечення соціальних прав, як для будь-якого члена суспільства загалом, так і для внутрішньо переміщеної особи, зокрема.

Україна, проголосивши себе правовою та соціальною державою повинна здійснювати повний комплекс заходів, щодо утвердження, укріплення та розвитку регламентованих положень, а зважаючи на те, що за допомогою системи соціальних прав реалізується соціальна функція держави, даний комплекс проблем, в світлі останніх подій, потребує їх негайного вирішення.

А з-поміж всього іншого, зважаючи на те, що соціальними, спираючись на позицію Пустовіт Ж.М., викладену в Юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю.С. Шемшученка, є права людини і громадянина у соціальній сфері, що полягають у набутті соціальних благ, володінні, користуванні й розпоряджанні ними та їхньому захисті або вчиненні певних дій у цій сфері [2, с. 560].

Окрім цього, Основний Закон, надає певний перелік соціальних прав, якими володіють громадяни України та особи без громадянства, що перебувають на території нашої держави на законних підставах. До них, зокрема, належать права: на працю (ст. 43), на соціальний захист (ст. 46), на житло (ст. 47), на достатній життєвий рівень (ст. 48), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49), а також декілька інших прав [3].

Але вбачаючи певні об'єктивні обставини, та спираючись на результати дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них», яке проводилося у січні 2015 р. МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», першочерговими потребами вказаних осіб є: фінансова (потреба у працевлаштуванні) – 69,5%; гуманітарна (їжа та одяг) – 65,7%; житлова – 62,8%; медична – 49,8%; соціальна – 13,5%; психологічна – 11%; юридична – 11%; культурна – 7,3%; політична – 6,2% [4].

Таким чином, виходячи із проаналізованих даних, належить, на жаль, констатувати той факт, що в Україні, станом на 2015 рік конституційне право на працю, соціальний захист, житло, достатній життєвий рівень та охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування було забезпечено на достатньо низькому рівні, про що свідчать наведені вище, результати соціологічного дослідження.

Разом із тим, належить акцентувати увагу на тому, що Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII [5] декларує положення Конституції України та профільні, в даному аспекті нормативно-правові акти, а не пропонує нові механізми забезпечення відповідних прав, у ситуації, що склалась.

Так, зокрема у п. 1 ст.7 відповідного документу, наведено наступне положення: «Для взятій на облік внутрішньо переміщеної особи реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України», що частково нівелює інститут прав і свобод внутрішньо переміщених осіб і ставить в однакові умови в питанні отримання соціальних благ користуючись правами, як осіб внутрішньо переміщених так і громадян, що користувались даними благами тривалий проміжок часу.

Разом із тим, належить акцентувати окрему увагу на реалізації права на соціальний захист, а також достатній життєвий рівень, які можуть бути забезпечені та реалізовані в результаті регулярних грошових виплат.

В законодавстві, наведені чіткі умови, щодо отримання громадянами виплат чи компенсацій з тих чи інших причин, але неможливість отримання декількох виплат одразу та граничні суми отримання виплат на конкретну сім'ю, не дають можливості внутрішньо переміщеним особам відчувати себе в повній мірі забезпеченими.

Так, станом на сьогоднішній день, існує ряд виплат, що доступні для отримання внутрішньо переміщеними особами, а саме: щомісячна грошова допомога, житлова субсидія та право на безкоштовне і пільгове житло.

В такому контексті, належить зауважити, про те, що отримувати декілька видів виплат чи допомог одній особі не є можливим, а у разі якщо різні види виплат вимагатимуть для себе різні члени однієї родини – існує чітко встановлена гранична сума на одну сім'ю, яка на жаль, не покриває реальних витрат громадян.

Наприклад, вказані особи мають право на отримання щомісячної грошової допомоги від держави, яка становить:

- Для непрацездатних осіб (пенсіонерів, дітей) – 884 грн. на одну людину (члена сім'ї);

- Для інвалідів – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (в 2016 році – 1074 грн.);

- Для працездатних осіб – 442 грн. на одну людину (члена сім'ї).

При цьому загальна сума допомоги на сім'ю, яку розраховують як суму розмірів допомоги на кожного члена сім'ї, не може перевищувати 2 400 грн. Період виплати щомісячної грошової допомоги не перевищує 6 місяців. Після закінчення цього терміну необхідно заново подавати заяву, де вказати про відсутність змін, що впливають на призначення грошової допомоги [6].

Отже, на підставі проаналізованих підходів та поглядів на проблему соціальних прав внутрішньо переміщених осіб, поглядів авторитетних вчених, що займаються пошуком розв'язання акцентованих авторами питань, результатів соціологічного дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них», яке проводилося міжнародною громадською організацією «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», аналізу окремих положень профільного, в даному аспекті нормативно-правового акту – Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII», а також дослідження розмірів грошових виплат та умов їх отримання, передбачених чинним законодавством, можна дійти висновку про те, що на сьогоднішній день правове забезпечення інституту соціаль-

них прав і свобод внутрішньо переміщених осіб потребує додаткового удосконалення та розробки положень, що відповідають сучасним реаліям, а разом із тим, додаткового наукового осмислення механізму отримання тих чи інших соціальних благ (в аспекті реалізації своїх соціальних прав), а також, разом із тим розширення списку останніх та спрощення механізму їх отримання, з метою зрівняння в правах із звичайними громадянами, осіб, що були вимушено переміщені всередині держави.

### **Список використаних джерел:**

1. Фундація. 101– В Україні зменшилась кількість вимушених переселенців – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://www.foundation101.org/news/20170301>.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1 Т.5: П–С.– 2003.– 736 с.: іл.– ISBN 966-7492-05-02.
3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996.– № 30.
4. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya\\_VPO\\_LHSI2015.pdf](http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf).
5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Верховна Рада України; Закон від 20.10.2014 № 1706-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
6. Пільги для внутрішньо переміщених осіб – [електронний ресурс]– режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/benefits.pdf>.

**Усенко А.Є.,**

*студентка VI курсу юридичного факультету*

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

## **ПОНЯТТЯ І СИСТЕМА ПРАВ ДИТИНИ**

Сучасне розуміння прав дитини виходить з визнання цінності дитинства як особливого, значущого та необхідного періоду в житті кожної людини. Дитина, будучи особливим суб'єктом права, потребує посиленої підтримки з боку держави.

Дитина – це маленька людина, що має певні потреби, але не має достатніх сил, розуму й досвіду, щоб захистити себе [1, с. 94]. Вона, як і кожна людська істота, від народження має права людини, але повинна мати ще й додаткові права – «права росту», зумовлені її фізичною, розумовою, духовною незрілістю. Права дитини – це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості. Це права людини дитячого віку. Виокремлення їх в окрему категорію зумовлене тим, що, з одного боку, діти не мають усіх прав повнолітніх, а з іншого – мають спеціальні права, пов'язані з їх віком і положенням в сім'ї [4, с. 26].

Більшість вчених погоджуються з тим, що система прав дитини є складовою системи прав людини. Дитина – неповнолітня людина, тобто така, яка не досягла 18 років, якщо законом не встановлено інше (Декларація прав дитини 1959 р., Конвенція про права дитини 1989 р.), а права дитини – можливості (свободи) неповнолітньої людини, необхідні для її існування, виховання і розвитку [5, с. 76].

Права дитини закріплюються у вигляді міжнародно-правових стандартів в міжнародних угодах, рекомендаціях міжнародних організацій, зокрема, в Декларації прав дитини і Конвенції про права дитини. Проте вони встановлюють лише взаємні зобов'язання держав з надання своїм громадянам певних прав та свобод. Вирішення конкретних питань про права й свободи дитини належить до внутрішньої компетенції держави. Конституція України гарантує правовий захист, матеріальну і моральну підтримку дитинства (ст. 24). Це свідчить про те, що держава не є пасивним учасником при реалізації зазначених норм права, а активно сприяє забезпеченню реалізації прав дитини та виконує функцію її соціального захисту. Права, свободи дитини, закріплені в Конституції України, їх широта, реальність, гарантованість виражають не тільки фактичний та юридичний статус дитини в суспільстві, а й суть діючої в країні демократії. Вони є виразником зрілості суспільства, його досягнень, своєюрідною «візитною картою» [6, с. 147].

У питанні щодо критеріїв класифікації прав дитини серед науковців немає одностайності. Варто погодитись з думкою Опольської Н.М., яка вважає доцільним виділяти два види критеріїв класифікацій прав дитини – загальні (дозволяють висвітлити загальні риси прав дитини, їх місце в системі прав людини) та спеціальні (дозволяють виявити особливості прав дитини). До загальних критеріїв віднесено ті, що застосовуються науковцями як до прав людини, так і до прав дитини. Вони поділяють права та свободи дитини:

– за сферою реалізації у суспільному житті: особисті, соціально-економічні, культурні, політичні;

– за галузевою ознакою: права дитини за цивільним, сімейним, трудовим, адміністративним, кримінальним законодавством тощо;

– відповідно до конституційного закріплення: абсолютні (конституційні) та відносні (усі інші, що є загальноприйнятими);

– за характером: матеріальні та процесуальні;

– залежно від наявності майнового змісту: майнові та немайнові (особисті);

– відповідно до способу закріплення: закріплені у міжнародному праві та права дитини, закріплені у національному законодавстві;

– залежно від можливості реалізації: реальні та декларативні;

– за суб'єктивним складом: індивідуальні та колективні.

До спеціальних критеріїв класифікації віднесено ті, що використовуються науковцями виключно до прав та свобод дитини. Вони поділяють права та свободи дитини за такими особливостями:

– залежно від категорії дітей, що потребують особливого захисту: права дітей, що залишились без батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей – жертв військових та міжнародних конфліктів, жертв екологічних та техногенних катастроф, стихійних лих, дітей із сімей біженців та примусових переселенців, дітей – жертв насилля, дітей, що притягувались до кримінальної відповідальності, дітей, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виправних колоніях;

– за обсягом прав: загальнолюдські і ювенальні;

– залежно від суб'єктивного складу правовідносин: групи прав, що походять із взаємовідносин «дитина і сім'я», «дитина і суспільство», «дитина і держава»;

– залежно від вікових особливостей дитини: права малолітніх (до 14 р.), права підлітків (14-16 р.), права осіб юнацького віку (16-18 р.);

– залежно від активності дитини у здійсненні своїх прав: права та свободи, в яких дитина є об'єктом спеціального захисту та піклування з боку держави, батьків тощо, і права та свободи, в яких дитина є активним суб'єктом;

– залежно від можливості обмеження прав дитини батьками: права, що можуть бути обмежені правом батьків на виховання, та необмежені права дитини [3, с. 13].

Відповідно до Конвенції ООН «Про права дитини», можна виділити п'ять груп прав дитини: громадянські права (право на ім'я та національність – ст. 7; право на самобутність – ст. 8; право на життя – ст. 6; право на захист від фізичного насильства – ст. 19, 34 та ін.); політичні права (свобода думки – ст. 12; свобода висловлювання – ст. 13; свобода зібрань – ст. 15; свобода переконань і віросповідання – ст. 14; вільний доступ до інформації – ст. 17); економічні права (ст. ст. 4, 32, 36); соціальні права (право на освіту – ст. 4, 28, 29; право на

охорону здоров'я – ст. 24; право на соціальне забезпечення – ст. 26); культурні права (право на відпочинок і дозвілля, залучення до гри та участі в культурному й мистецькому житті– ст. 31) [2].

Вважаємо необхідним також поділяти права дитини залежно від того, чи має дитина можливість самостійно реалізувати надане їй право. Наприклад, дитина віком від 14 до 18 років може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, а от для вчинення правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна вона повинна спочатку отримати письмову нотаріально посвідчену згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника та дозвіл органу опіки та піклування.

Підводячи підсумки, зазначимо, що система прав дитини є особливою категорією прав людини. Вона включає в себе як права належні будь-якій людині, так і права специфічні, які враховують особливості віку, розвитку, зрілості, виховання та потреб дитини. Вирішення завдань держави по забезпеченню та захисту прав дитини в Україні відповідно до міжнародно-правових стандартів має стати пріоритетним, оскільки саме від дітей буде залежати майбутнє нашої держави.

#### **Список використаних джерел:**

1. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на віктимну поведінку / В. Веселуха // Право України.– 1999.– № 7. – С. 94.
2. Конвенція про права дитини 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021).
3. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Н. М. Опольська. – К., 2010. – 24 с.
4. Савельєва Н.М. Основи соціально-правового захисту особистості: Навч. посіб. для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» / Н.М. Савельєва.– Полтава: ПДПУ, 2008. – 268 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / Пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.
6. Швець І. В. Поняття та класифікація прав дитини в Україні / І. В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України.– 2012. – № 12. – С. 147.

**Федоренко В.В.,**  
*аспірант кафедри політології*  
*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

## **МІСЦЕВІ ГРОМАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ**

Процеси започаткування консолідації місцевих громад в сучасному світі й Україні, мають одні й ті самі передумови: політична конкуренція, можливість представництва меншин, нормативні умови досягнення консенсусу, стримування впливу макро-політичних конфліктів. За умови трансформаційних політичних реалій, консолідаційні процеси стримуються як інституційною неспроможністю, так і суб'єктивним рівнем розвитку політичних акторів. Процеси творення політичної нації, формування нової соціальної ідентичності, несприятлива економічна ситуація, ціннісна переорієнтація населення лише ускладнюють процеси консолідації місцевих громад. Сучасна Україна переживає період пошуку ресурсів для запровадження успішних демократичних і ринкових реформ, що також актуалізує процеси політичної консолідації. Процеси децентралізації надають для цього низку можливостей. При цьому вони також висувують питання стійкості локальних політичних систем перед важливими викликами.

Консолідація місцевих громад в сучасному світі виступає проблемою, яка має як емпіричне, так і теоретичне значення. Залежно від розміру населеного пункту, місцева політика набуває форм, які забезпечують вироблення згоди та компромісних рішень на основі питань, які є важливими для територіальної громади. Досвід країн розвиненої демократії засвідчив, що локальні парламенти забезпечують формальну консолідацію на основі регламенту і процедур. Вони встановлюють обмежену кількість варіантів поведінки, які ведуть до встановлення коаліцій.

Важливим аспектом формування консолідованої позиції територіальних громад щодо питань розвитку, виступає залучення громадськості, яка має вирішальне значення у громадах США та країн ЄС. Неурядові організації забезпечують моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування, надають консультації, забезпечують дослідну експертизу політичних і управлінських рішень.

Політичні сили, які беруть участь у місцевих виборах, мають дуже велике значення для загальнодержавного політичного порядку денного. Таке значення забезпечується значною автономією місцевих громад. Рівень розвитку муніципій визначає якість роботи політичних органів, які формуються на партійній основі. Для сучасної України важливого значення набувають ін-

струменти забезпечення політичної відповідальності тих сил, які здійснюють представництво територіальної громади та визначають їх розвиток на тривалий період часу.

Економічний стан України визначає наявність багатьох популістських політичних сил, які схильні дотримуватися неконструктивного сценарію поведінки в органах місцевого самоврядування. В цілому, консолідація політичних сил в органах місцевого самоврядування є важливим системним завданням для України, яке визначає необхідність ухвалення нормативних важелів. Ця регуляторна система може забезпечити злагоджену й конструктивну роботу окремих політичних сил, незалежно від їх ідеологічних позицій. Водночас слід враховувати, що в умовах плюралістичної демократії позиція кожної політичної сили, навіть, окремого депутата, є важливою. Принцип вільного представництва думок й альтернативних позицій, залишається непорушним. Отже, перспективними напрямками є встановлення процедур узгодження політичних позицій локальних політичних партій в сучасній Україні.

Проблематика консолідації місцевих громад розкривається у межах теоретичного підґрунтя, яке сформувалося на основі соціально-філософських та історіософських концептів множинності та багатоманіття існуючого соціального буття. Політична консолідація в цьому зв'язку виступає відображенням загальної суспільної консолідації, остання своєю чергою, ґрунтується на можливості поєднання протилежностей у світі людського буття.

Концептуальне обґрунтування політичної консолідації місцевих громад визначає такі основні напрямки джерел забезпечення первинної згоди між суб'єктами політичного процесу на місцевому рівні. По-перше, визначальним є пошук установчої платформи для політичних компромісів і вирішення конкретних завдань функціонування громади як цілісної спільноти. По-друге, необхідним елементом політичної консолідації є наявність загальноновизнаних правил гри та їх дотримання. По-третє, життєво-важливою умовою політичної консолідації місцевої громади є можливість спільної реалізації інтересів всіх груп, які складають громаду, по-четверте, необхідне визначення стратегічних цілей місцевої громади та можливості їх реалізації.

В цілому, згідно із доктринальними положеннями політичної консолідації і передумовою реалізації громадянських прав та свобод на місцевому рівні є створення сприятливих умов для економічного і соціально-культурного розвитку. Основою політичної консолідації на рівні місцевих громад має стати не примус, утвердження домінування однієї політичної групи, організації, а демократичне лідерство, яке спирається на підтримку широких верств громадян і забезпечує свідомий політичний вибір.

**Філатов Б.А.,**  
*кандидат юридичних наук,*  
*член політичної ради*  
*Політична партія «Українське об'єднання патріотів»*

## **ПАТРІОТИЧНА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПЕРСПЕКТИВА**

Патріотична законотворчість є результатом низки масштабних політичних процесів, серед яких головними є консолідація громадянського суспільства, політичне структурування на основі демократичних цінностей, поява нового патріотичного політичного лідерства у трансформаційних країнах. Вагомим завданням сучасних політичних і правових наук є оцінка значення тенденції патріотичного політико-правового регулювання з метою встановлення його впливу на перспективу демократичних реформ в Україні.

Патріотичну законотворчість також доцільно вважати своєрідним індикатором позиції політичних сил щодо тих чи інших аспектів національних інтересів, їх взаємозв'язку із національним і міжнародним порядком денним. Тому проблема патріотичного законодавства та впливу на нього патріотичних політичних сил є важливою науковою проблемою, яка збігається з необхідністю ідентифікації поняття «патріотичні політичні сили» та тенденцій взаємодії права і політики, формування політико-правової культури як синтетичного поняття. Останнє відображає, з одного боку, особливості політичної поведінки у демократичному суспільстві, з іншого – рівень дотримання норм верховенства права.

Зміст політико-правового захисту національних інтересів є цікавим матеріалом для встановлення політичних чинників діяльності акторів політики, які можуть не мати істотної патріотичної ідентичності. Вона може проявлятися у назвах політичних партій або свідчити про ідеологічну орієнтацію політичних лідерів. Політична консолідація навколо істотних для розвитку суспільства питань визначає спільну дію багатьох інституцій щодо ухвалення необхідних законодавчих норм. Приклад сучасних США після трагедії 11 вересня 2001 року вказує на можливість патріотичної консолідації основних політичних сил навіть за наявності істотних доктринальних антагонізмів. Ухвалення так званого «Патріотичного акту» у США стало відображенням спільного розуміння інтересів всієї нації та результатом співпраці існуючих політичних сил (як республіканців, так і демократів).

Ідентифікація конституції й конституційного права як вихідних основ політичного співіснування визначає необхідність посилення всіх політичних сил на Конституцію у своїх діях, а також вчинення певних дій щодо збереження конституційного устрою і порядку. Особливо подібними мотиваціями відзначаються консервативні політичні сили і рухи. Звідси, конституційний патріо-

тизм є не лише основою для рамкового розуміння політичних взаємодій, але також безпосередньою мотивацією політичних дій за межами електоральних або програмних партійних вимог.

У цьому контексті є також важливими вимоги дотримання норм захисту навколишнього природного середовища, а також норм соціальної відповідальності бізнесу. Зазначені стандарти є загальноприйнятими для корпоративного сектору демократичних держав і не вимагають додаткового тиску громадськості чи дії від політичних сил.

Взаємодія політико-інституційних гравців на полі відстоювання патріотичних інтересів пов'язана не лише з міркуваннями прагматичної вигоди, але й із можливостями бізнес-середовища адекватно сприйняти курс на встановлення пріоритетних напрямків розвитку, які набувають значення у кожній конкретній ситуації в сучасній Україні. Політико-інституційні гравці (партії, групи інтересів тощо), маючи риторичні декларації щодо захисту національних інтересів, нерідко пов'язані з групами, які здійснюють імпорт зарубіжної продукції на шкоду вітчизняним товаровиробникам. Таке протиріччя визначено проектним і технологічним характером окремих сучасних політичних сил.

Також слід зазначити, що патріотичне законодавство як поле діяльності політичних акторів, які відстоюють цінності патріотизму та прагнуть використовувати існуючу політичну кон'юнктуру для відстоювання своїх ідей і програм, надає свідчення системної роботи політичних сил в рамках масштабних проектів. Вони розкривають цілі і завдання їх діяльності. Поряд з цим, патріотичне законодавство створює певне середовище й нормативні умови для політичних інтеракцій та визнання статусу-кво рештою політичних сил. Однак, наслідки ухвалення патріотичних законів і настанов сучасними політичними інститутами пов'язані не лише з прагматичними вимогами відстоювання корпоративних інтересів, але й із символічною площиною виразу патріотичних ідей та позицій. У цій сфері проявляється суб'єктивний характер відстоювання доктринальних положень сучасного політичного патріотизму у правовій сфері.

Оцінюючи значення патріотичного законодавства як відображення балансу взаємодій політичних сил у кожній конкретній країні, потрібно брати до уваги конфігурацію правових інститутів та їх взаємодію із сферою політичних рішень. Очевидно, що баланс між політичними та правовими чинниками у трансформаційних країнах визначає певні особливості у впровадженні патріотичних норм та законів. Як вказує приклад сучасної Індії, невірно витлумачений патріотичний законодавчий акт може стати основою для опору у юридичному середовищі. В сучасній Україні патріотичне законодавство потребує формування загальнонаціонального консенсусу як відстоювання прагматичних інтересів, так і в його символічному значенні. Це висуває до порядку денного питання вдосконалення засобів національно-патріотичного виховання та комунікації, які набувають актуальності починаючи з 2014 року.

## **НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

**Батіщева О.Е.,**

*студентка юридичного факультету  
Запорізького національного університету*

### **ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОГО ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

В умовах сучасного темпу переходу України до міжнародних стандартів особлива увага приділяється системі контролю за виконанням державою покладених на неї обов'язків. Так, зокрема, важливим аспектом цієї системи є фінансовий контроль як багаторівневий механізм нагляду за доцільним використанням коштів в державі. В рамках даної статті особливу увагу приділено парламентському контролю як різновиду фінансового контролю, а саме його роль у формуванні державного бюджету України.

Основним проблемам законодавчого закріплення і практичних аспектів парламентського контролю в бюджетному процесі присвячені наукові праці: Ю. Барабаша, В. Георгіца, І. Залюбовської, М. Утяшева, В. Тація, В. Погорілко, Ю. Тодика, Л. Савченко, та інших вчених.

Фінансовий контроль являє собою складний і розгалужений механізм, що включає в себе цілу систему органів і напрямів його реалізації. В даній статті розглянемо компетенцію Верховної Ради України у сфері бюджетного контролю, тим самим звужуючи коло дослідження.

Так, І. Залюбовська дає наступне визначення бюджетного контролю. Бюджетний контроль – різновид державного фінансового контролю, що здійснюється в бюджетному процесі та направлений на встановлення законності, достовірності, економічної ефективності діяльності учасників бюджетного регулювання та бюджетного процесу. За своєю сутністю бюджетний контроль являє собою систему заходів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення законності дій учасників бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів і звітування про їх виконання з використанням специфічних форм і методів їх організації [1, с. 33].

На законодавчому рівні роль Верховної Ради України в бюджетному процесі закріплена в Конституції України, Бюджетному кодексі України, Законах України «Про державний бюджет», Законі України «Про рахункову палату» тощо.

Верховна Рада України, відповідно до ст. 85 Конституції України, здійснює фінансовий контроль при затвердженні Державного бюджету і внесенні змін до нього, при його виконанні, ухваленні рішення щодо звіту про його виконання [2].

Фінансовий контроль Верховна Рада України здійснює також через свої комітети і тимчасові спеціальні комісії. Так, в бюджетному процесі безпосередню участь приймає Комітет Верховної Ради України з питань бюджету – профільний комітет Верховної Ради України, що був створений Постановою Верховної Ради України 4-VI від 04 грудня 2007 р [3].

Відповідно додатку до Постанови Верховної Ради України від 04.12.2014 № 22-VIII «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» Комітет Верховної Ради України з питань бюджету здійснює законопроектну роботу, готує, попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України, та виконує контрольні функції у відповідних сферах відання з таких питань:

- державна бюджетна політика та міжбюджетні відносини;
- Державний бюджет України (включно з питаннями доходів, видатків бюджету, контролю за виконанням бюджету);
- бюджетний процес;
- державний внутрішній і зовнішній борг;
- проведення експертизи щодо впливу законопроектів, проектів інших актів на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини;
- діяльність державних фінансових органів;
- діяльність Рахункової палати [4].

Більш детально повноваження Комітету Верховної Ради з питань бюджету зазначені в ст. 109 Бюджетного Кодексу України. До них належать:

- 1) підготовка питання щодо бюджетної політики на наступний бюджетний період та попередній розгляд проекту закону про Державний бюджет України;
- 2) надання до поданих на розгляд Верховної Ради України законопроектів висновків щодо їх впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини;
- 3) попередній розгляд річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України та підготовка проекту рішення щодо цього звіту для розгляду Верховною Радою України;

4) попередній розгляд інформації Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, інших центральних органів виконавчої влади про стан виконання закону про Державний бюджет України протягом відповідного бюджетного періоду;

5) взаємодія з Рахунковою палатою (включаючи попередній розгляд висновків і пропозицій Рахункової палати щодо результатів контролю за дотриманням бюджетного законодавства) [5, с. 126].

На основі вище викладеного можна зробити висновок про те, що бюджетний контроль є головним аспектом фінансового контролю, який здійснюється шляхом реалізації функцій компетентних органів, серед яких важливе місце посідає Верховна Рада України. Даний орган здійснює безпосередній контроль за бюджетним процесом через спеціально створені комітети з вузькою спеціалізацією, зокрема Комітет з питань бюджету, який в свою чергу, виступає важливим елементом в механізмі взаємодії державних органів в бюджетному процесі.

#### **Список використаних джерел:**

1. Залюбовська І.В. Шляхи вдосконалення методики фінансового контролю // Фінансовий контроль. – 2001. – №1. – С. 32-35.

2. Конституція України. – К.: Преса України, 1997 р.

3. Про вдосконалення діяльності державних органів, роботи державних службовців та підвищення ефективності використання бюджетних коштів: Указ Президента України // Праця і зарплата. – 2000. – № 8.

4. Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи: Указ Президента України від 27.08.2000. – № 1031/2000 // Фінансовий контроль. – 2001. – № 1. – С. 6-7.

5. Омелянович Л.О. Перспективи розвитку фінансів, обліку й контролю в Україні // Фінанси України. – 1999. – №12. – С.126-127.

**Берназюк І.М.,**  
*доцент кафедри конституційного та міжнародного права*  
*Навчально-наукового гуманітарного інституту*  
*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОАЛІЦІЙНОЇ УГОДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України здійснюється на підставі угоди про її утворення. Хоча це прямо не передбачено Конституцією або законами України, однак такий висновок можна зробити із аналізу положення ч. 6 ст. 83 Конституції України. Зокрема, оскільки коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України утворюється на тривалий період (в ідеалі – на весь строк діяльності новообраного парламенту), і за вимогою ч. 6 ст. 83 Конституції України коаліція формується на основі узгодження політичних позицій, то відповідно укладення угоди, в якій такі позиції узгоджуються або визначається постійний механізм їх узгодження, є необхідною умовою формування коаліції депутатських фракцій в парламенті.

На думку А. Щербак, коаліція – це свідоме об'єднання партій для спільного переслідування своїх цілей в достатньо довгостроковій перспективі, яке прагне отримати найбільшу користь від такого союзу. При цьому, вчений акцентує увагу на необхідності відмежування коаліції від об'єднання, при якому учасники кооперуються на базі негативного консенсусу, а не на позитивних підставах, а також від альянсів «тимчасової більшості», що виникають на тимчасовій основі [1, с. 16-17].

Слід зазначити, що визначення поняття коаліційної угоди відсутнє як в законодавстві України, так і в спеціальній науковій літературі. Деякі автори, намагаючись передати сутність даного документа, вказують на ті чи інші його характеристики.

Наприклад, Ю. Ключковський називає коаліційну угоду предметом домовленостей основних політичних гравців у парламенті [2]. С. Дацюк підкреслює, що коаліційна угода – це компроміс між програмами політичних партій, які отримали підтримку виборців на парламентських виборах, а не компроміс між програмами політичних партій та програмою Президента [3]. В. Мусіяка (один з авторів тексту Конституції України) вважає, що коаліційна угода – це виключно політичні домовленості, які не тягнуть прямих правових наслідків [2]. К. Матвієнко стверджує, що коаліційна угода – це компіляція програмних положень партій, які до неї приєднуються [4].

Отже, визнаючи одним із основних програмних (стратегічних) документів Верховної Ради України коаліційну угоду, науковцями, політичними та громадськими діячами підкреслюється: по-перше, її політичний та стратегічний, однак ненормативний, характер; по-друге, відсутність законодавчо закріпленого обов'язку дотримання положень означеної угоди, підкріпленого відповідно політичною відповідальністю за її невиконання. Деякі науковці також вказують на те, що коаліційна угода повинна включати програмні завдання політичних партій та окремих народних депутатів, які увійшли до коаліції, з чим цілком можна погодитись, оскільки вимога щодо узгодження політичних позицій в коаліції депутатських фракцій прямо закріплена ч. 6 ст. 83 Конституції України.

В той же час, необхідно зауважити, що угода про утворення коаліції депутатських фракцій не віднесена відповідно до ч. 2 ст. 46 Регламенту Верховної Ради України до актів парламенту. І це цілком логічно, адже загальний порядок прийняття актів у парламенті, вимоги до них визначені ст. ст. 47-50 Регламенту Верховної Ради України. Процедура прийняття угоди про утворення коаліції відрізняється, так само як відрізняється структура, зміст та реквізити даного документа. Таким чином, угода про утворення коаліції є документом, подібним до актів Верховної Ради України, оскільки для її укладення потрібна така ж кількість голосів, яка необхідна і для прийняття інших рішень парламенту (в тому числі, більшості законів). Однак, це не дає підстав для застосування положень ст. ст. 47-50 Регламенту Верховної Ради для визначення процедури розроблення та прийняття угоди про утворення коаліції. За таких умов можна стверджувати, що порядок укладення, зміст та структура угоди про утворення коаліції залишаються поза сферою законодавчого регулювання, що на практиці часто призводить до невиконання означеного документа. Про це, зокрема, неодноразово наголошувалось експертами, які вважають, що коаліційні угоди є не більше ніж піар-документами, які ніколи та ніким не виконуються [5].

Крім того, відсутність законодавчого регулювання процедури укладення угоди про утворення коаліції створює проблемні моменти в даному процесі.

Так сталося і під час укладення чинної Угоди про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна». Зокрема, процедура її розроблення почалася за ініціативою Президента України. Причому проект угоди готувала Адміністрація Президента України. Це відразу отримало негативні відгуки серед деяких експертів. Наприклад, С. Дацюк цілком обґрунтовано зазначив, що ст. 83 Конституції України чітко і недвозначно говорить, що «коаліція формується депутатськими фракціями». В жодному місці Конституції не вказано, що Президент України може виступати ініціатором чи суб'єктом формування коаліції [6].

На сьогодні чинною є Угода про коаліцію депутатської фракції «Європейська Україна» [7]. Аналізуючи зміст даної угоди, доходимо до висновку, що це

документ, в якому фактично сформульовані пріоритетні соціально-правові сфери, які потребують реформування.

Традиційно коаліційна угода, як один з головних стратегічних актів депутатських фракцій у парламенті, повинна складатися із передвиборної програми політичних партій або окремих депутатів, які перемогли на виборах та увійшли до парламентської більшості. Тому, саме передвиборні програми мають визначати зміст коаліційної угоди, становити основу політичної програми діяльності парламенту, яка згодом трансформується у форми різних стратегічних актів [8, с. 46].

Критичний огляд коаліційної угоди проводився багатьма аналітиками, які вказували на ті чи інші недоліки даного документа. Так, О. Карпець, вважає, що серед недоліків коаліційної угоди основне місце займає вказівка на відсутність зв'язку між реальною можливістю політичних сил та проголошеними ними завданнями реформування, а також відсутність реального механізму проведення заявлених реформ [9].

Аналізуючи чинну коаліційну угоду депутатських фракцій парламенту на предмет її відповідності класичній схемі побудови стратегічних документів, можна зробити висновок, що ані за структурою, ані за змістом вона не відповідає класичній структурі програмного (стратегічного) акта, що вказує на складність її практичної реалізації. Це пов'язано з тим, що традиційно коаліційна угода повинна складатися із передвиборних програм політичних партій або окремих депутатів, які перемогли на виборах та увійшли до парламентської більшості. Тому, саме передвиборні програми повинні визначати зміст коаліційної угоди, становити основу політичної програми діяльності парламенту.

Проводячи аналіз передвиборних програм українських політиків, Я. Желєзняк також робить висновок, що в Україні відсутня культура й традиції складання комплексних передвиборних програм партій: партії ставляться до передвиборної програми як до необхідного атрибуту власної реклами або піару, але не як до керівництва до дій, про результати яких належить відзвітувати перед електоратом на наступних виборах [10].

Отже, коаліційна угода має ґрунтуватися на передвиборних програмах обраних депутатів, які, в свою чергу, повинні виконуватися, а їх невиконання повинно стати підставою для настання політичної відповідальності. Тому саме коаліційна угода має зайняти одну з вищих ланок в системі актів стратегічної (програмної) правотворчості.

### Список використаних джерел:

1. Щербак А. Н. Влияние коалиционной политики на становление партийной системы в России: автореф. дисс. канд. полит. наук: спец. 23.00.02 ««Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / А. Н. Щербак. – М., 2003. – 28 с.
2. Експерти: коаліційна угода Блоку Порошенка– не правовий документ. [Електронний ресурс]. // Українська правда.– 2014. – Режим доступу: [http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/30/7042719/view\\_print](http://www.pravda.com.ua/news/2014/10/30/7042719/view_print).
3. Дацюк С. Правила парламентської коаліції на 2014 рік. [Електронний ресурс]. / С. Дацюк // Українська правда. – 2014. – Режим доступу: [http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5450993c6af1a/view\\_print](http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5450993c6af1a/view_print).
4. Матвієнко К. Превентивна (гібридна) коаліція? [Електронний ресурс]. / К. Матвієнко // Українська правда. – 2014. – Режим доступу: [http://blogs.pravda.com.ua/authors/matvienko/54479e7347843/view\\_print](http://blogs.pravda.com.ua/authors/matvienko/54479e7347843/view_print).
5. Чому не треба вивчати Коаліційні угоди: коментарі експертів [Електронний ресурс]. / Економічна правда.– 2014.– Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/10/29/501771/>.
6. Дацюк С. Пункт первый Правил парламентской коалиции на 2014 год– политикам не надо заигрываться [Електронний ресурс]. / С. Дацюк // NOVA UKRAINA. – 2014. – Режим доступу: <http://novaukraina.org/news/urn:news:V66732>.
7. Угода про коаліцію депутатської фракції «Європейська Україна»: документ Верховної Ради України від 27.11.2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>.
8. Берназюк І.М. Стратегічна правотворчість в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І.М. Берназюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 3. – С. 45-48.
9. Карпец А. Между олигархами и народом. Социально-экономические заметки на полях коалиционного соглашения [Электронный ресурс] / А. Карпец // Главком.– 2014.– Режим доступа: <http://glavcom.ua/publications/127197-mezhdu-oligarhami-i-narodom.-sotsialno-ekonomicheskie-zametki-na-poljah-koalitsionnogo-soglasheniya.html/>.
10. Железняк Я. Верховна Рада v.8: перезавантаження системи. [Електронний ресурс] / Я. Железняк // Українська правда. – 2014. – Режим доступу: [http://www.pravda.com.ua/columns/2014/09/10/7037370/view\\_print](http://www.pravda.com.ua/columns/2014/09/10/7037370/view_print).

**Берназюк Я.О.,**

*доктор юридичних наук, заслужений юрист України,  
професор кафедри конституційного та міжнародного права  
Навчально-наукового гуманітарного інституту  
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ СТОСОВНО СТАТУСУ АРК**

Проведення конституційних реформ – процес тривалий та майже завжди непростий, і пов'язаних з існуванням багатьох проблем, передусім таких як несприйняття відповідних змін суспільством, перетворення конституційних реформ на «арену» протистояння різних політичних сил тощо [1, с. 52]. Тому не випадково, що навколо законопроектів, які містять пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Конституції України, завжди відбуваються складні дискусії.

Сьогодні особливої актуальності набуває питання щодо внесення змін до Розділу Х Конституції України, в якому визначається статус Автономної Республіки Крим (далі – АРК). Завдання щодо розробки відповідних пропозицій було надане Президентом України ще у 2016 р., а у травні 2017 р. сформовано робочу групу, до складу якої увійшли також представники Меджлісу кримськотатарського народу [2]. Характерно, що основна ідея пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Конституції України у частині визначення статусу АРК є закріплення права кримськотатарського народу на самовизначення [3].

З цього приводу слід зауважити, що у Постанові Верховної Ради АРК від 11 березня 2014 року № 1727-6/14, в якій було оголошено, фактично, про від'єднання території АРК від України [4] (її дія була зупинена Указом Президента України від 14.03.2014 № 296/2014 [5]) свою позицію самопроголошена влада півострову обґрунтувала також міжнародним правом корінних народів на самовизначення, закріпленим у Декларації ООН від 13 вересня 2007 р. [6].

В означеному міжнародному документі зазначається, що в силу права корінних народів на самовизначення вони можуть вільно встановлювати свій політичний статус і вільно здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Корінні народи при здійсненні їх права на самовизначення мають право на автономію або самоврядування в питаннях, що відносяться до їх внутрішніх і місцевих справ, а також шляхів і засобів фінансування їх автономних функцій [6].

Як зазначають деякі науковці, одним з найбільш дискусійних питань у міжнародному праві є суперечність між принципом територіальної цілісності

держав та принципом права народів і націй на самовизначення [7, с. 120]. На таку суперечність у своїй Резолюції від 4 жовтня 2011 р. № 1832 звернула увагу Парламентська Асамблея Ради Європи, зазначивши, що відсутність чітких критеріїв державності і законного відділення з одного боку, і порушення прав меншин і корінних народів – з іншого, привели до появи численних сепаратистських рухів, які несуть загрозу миру та стабільності [8].

Подібна ситуація склалася і в Україні, що призвело до порушення територіальної цілісності держави на підставі того, що корінний народ Кримського півострову нібито реалізував своє право на самовизначення, діючи таким чином всупереч Конституції України.

У даному контексті варто погодитись з думкою А.А. Тітаренка щодо того, що принцип територіальної цілісності спрямовується не лише проти спроб однієї держави змінити в односторонньому порядку на свою користь кордони з іншою державою, а й проти внутрішніх конфліктів держав, насамперед проти сепаратизму [7, с. 119].

Таким чином, при розробці пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Розділу Х Конституції України важливо врахувати даний аспект проблеми, тобто забезпечити збереження територіальної цілісності держави та гарантувати захист прав кримськотатарського народу, в тому числі на самовизначення.

Свого часу Венеціанська комісія вивчила питання про конституційну природу права на самовизначення корінних народів та його співвідношення з принципом територіальної цілісності держав та зробила свої висновки з цього приводу. Зокрема, комісія зазначила, що принцип територіальної цілісності передусім забезпечується заборонаю сецесії (відірвання, відокремлення, вихід частини з цілості, залишення певної установи групою її членів [9, с. 617]).

При цьому Венеціанська комісія зауважила, що у жодній з конституцій європейських держав не згадується про заборону сецесії, що і створює конфліктну ситуацію. Між тим, у конституціях деяких держав містяться спеціальні положення про єдність держави (Португалія) або територіальну цілісність (Румунія, Україна) [10].

Дійсно, у ст. 2 Конституції України закріплено, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [11]. Це є достатньою підставою для заборони порушення існуючих державних кордонів та визнання будь-яких дій, спрямованих на їх зміну, незаконними.

Що стосується терміну «самовизначення» в конституційному праві, то на думку Венеціанської комісії, він має декілька значень: деколонізація; право на незалежність держави, яка вже створена; право народів вільно визначати свій політичний статус і переслідувати мету розвитку на державних кордонах (внутрішнє самовизначення). Внутрішнє самовизначення може здійснюватися

шляхом встановлення федералізму, регіоналізму або іншої форми місцевого самоврядування в державі з територіальною належністю до цієї держави [10].

Подібна думка була висловлена Асамблеєю Ради Європи, яка у своїй Резолюції зазначила, що право національних або етнічних меншин, або навіть, в деяких випадках, національної більшості, на самовизначення, не дає автоматичного права на відділення. Право на самовизначення має реалізовуватися перш за все через захист прав меншин, надання їм рівних з іншими національностями та громадянами прав [8].

Отже, у Розділі X Конституції України необхідно визначити право кримськотатарського народу на самовизначення, але уточнити, що таке право може реалізовуватися лише із збереженням територіальної цілісності України, та забороняє право на виокремлення території.

Крім того, корисним може виявитися досвід деяких європейських країн у цій сфері. Зокрема, у їх конституціях закріплено права провінцій на автономію, але чітко окреслено повноваження автономії та виключні повноваження центральної влади [12; 13].

Таким чином, зміни та доповнення до Конституції України у частині визначення статусу АРК повинні передбачати: право кримськотатарського народу на самовизначення у межах існуючого державного кордону; заборону порушення територіальної цілісності України та уточнення, що територія АРК є невід'ємною частиною України; чітке розмежування виключної компетенції органів державної влади України та представницьких органів АРК.

### **Список використаних джерел:**

1. Берназюк Я.О. Конституційні процеси в країнах Європи: загрози та виклики для України / Я.О. Берназюк // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право» – 2017.– Вип. 43.– Т. 1.– С. 51-55.

2. Новий статус Криму: яким півострів буде в оновленій Конституції України // Крим. Реалії.– 2017.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/28590655.html>.

3. Порошенко квапить з підготовкою змін до Конституції в частині статусу Криму // Укрінформ. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2288115-porosenko-kvapit-z-pidgotovkou-zmin-do-konstitucii-v-castini-statusu-krimu.html>.

4. Декларация о независимости Автономной Республики Крым и г. Севастополя: Постановление Верховного Совета Автономной Республики Крым от 11 березня 2014 року № 1727-6/14 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.crimea.gov.ru/news/11\\_03\\_2014\\_1](http://www.crimea.gov.ru/news/11_03_2014_1).

5. Про зупинення дії Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 11 березня 2014 року № 1727-6/14 «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя»: Указ Президента України від 14.03.2014 № 296/2014 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/296/2014>.

6. О правах коренных народов: Декларация Организации Объединенных Наций от 13 сентября 2007 года [Электронный ресурс].– Режим доступа: [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/indigenous\\_rights.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml).

7. Тітаренко А.А. Дослідження правової природи міжнародного принципу територіальної цілісності держави в межах сучасних процесів державного будівництва / А.А. Тітаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 3. – С. 116-121.

8. Национальный суверенитет и государственность в современном международном праве: необходимость прояснения вопроса: Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы от 4 октября 2011 г. № 1832 (2011) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.coe.int/t/r/parliamentary\\_assembly/\[russian\\_documents\]/%5B2011%5D/%5BOct2011%5D/Res1832\\_rus.asp](http://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/[russian_documents]/%5B2011%5D/%5BOct2011%5D/Res1832_rus.asp).

9. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.] ; за ред. М.П. Требіна.– Х.: Право, 2015. – 816 с.

10. Self-determination and secession in Constitutional Law: Report adopted by the Commission at its 41th meeting (Venice, 10-11 December 1999) [Electronic resource]. – Access: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF%282000%29002-e>.

11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Конституция Испании: Конституция от 06.12.1978 [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>.

13. Конституция Французской Республики: Конституция от 04.10.1958 [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://lawyers-ssu.narod.ru/subjects/constzs/france.htm>.

**Купрій В.М.,**  
*народний депутат України, аспірант*  
*Інституту законодавства Верховної Ради України*

## **СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ**

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету з'ясувати спільні та відмінні риси в конституційно-правовому регулюванні внесення змін до Основного Закону держави в Україні і в окремих пострадянських країнах.

Загальноновизнано, що законодавчий процес починається із законодавчої ініціативи. Правом законодавчої ініціативи в переважній більшості держав наділені такі суб'єкти права: 1) народ в особі мінімальної законодавчо визначеної кількості громадян; 2) глава держави в особі президента, як за власною ініціативою, так і за пропозицією парламенту чи уряду; 3) парламент (чи його палати, за умови якщо такий парламент бікамеральний) або мінімальна законодавчо визначена кількість народних обранців; 4) законодавчі представницькі органи суб'єктів федерації. Підтвердженням цьому є положення конституцій, що торкаються суб'єктів, уповноважених ініціювати внесення змін до основного закону держави. Так, ч. 2 ст. 72 Основного Закону України передбачає можливість проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою на вимогу не менш як 3-х мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як сто тисяч підписів у кожній області). Проведення такого референдуму проголошується Президентом України (п. 6 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Конституція Литовської Республіки правом внесення у Сейм пропозицій щодо змін чи доповнень Основного Закону Литовської Республіки наділяє не менше 300 тисяч виборців (ч. 1 ст. 147).

У Основному Законі Республіки Білорусії закріплено, що правом порушувати питання про зміну і доповнення Конституції держави мають громадяни республіки, які володіють виборчим правом, та у кількості не меншій, ніж 150 тисяч (ст. 138).

Конституція Грузії уповноважує ініціювати внесення змін до Основного Закону держави не менше 200 тисяч виборців (п. в ч. 1 ст. 102).

Загальновідомо, що представницька демократія здійснюється через такі інститути влади, як парламент і президент.

Конституція України передбачає, що законопроект про внесення змін до Основного Закону держави може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (ст. 154).

Згідно зі ст. 138 Основного Закону Республіки Білорусь, питання про зміну і доповнення Конституції розглядаються палатами Парламенту за ініціативою Президента.

У Сейм пропозицію щодо зміни чи доповнення Конституції Литовської Республіки має право внести група членів Сейму в складі не менше однієї четвертої всіх членів цього державного органу. Такий припис закріплений в ч. 1 ст. 147 Основного Закону цієї держави.

Ст. 91 Конституції Республіки Казахстан уповноважує Президента Республіки Казахстан приймати відповідне рішення за власною ініціативою або ж за пропозицією Парламенту чи Уряду.

Основний Закон Грузії право ініціювати внесення змін до Конституції держави надає більшій половині загальної кількості членів парламенту (п. б ч. 1 ст. 102).

Конституція Російської Федерації аналогічним правом наділяє не лише представницькі органи Федерації (Президента РФ, Раду Федерації, Державну Думу, депутатські групи обох палат), але й законодавчі представницькі органи її суб'єктів. Про це свідчить положення ст. 134 Основного Закону РФ.

У контексті питання, що розглядається нами, необхідно зауважити, що Конституція РФ, на відміну від конституцій інших пострадянських держав, правом ініціювати внесення змін до Основного Закону держави наділила і безпосередньо уряд Російської Федерації (ст. 134).

Конституції пострадянських держав у своїй переважній більшості прямо передбачають або допускають (тобто, не забороняють) можливість існування таких форм участі громадян у процесі конституційної законотворчості, як: 1) народна ініціатива; 2) всенародне обговорення; 3) референдум.

Аналіз текстів конституцій держав, що розглядаються нами, свідчать про те, що в більшості з них передбачена саме необхідність проведення референдуму щодо внесення змін і доповнень до основного закону цих держав. Указана теза підтверджується відповідними конституційними положеннями.

Конституція Грузії не передбачає проведення референдуму щодо внесення змін до Основного Закону держави. Водночас, на відміну від конституцій інших пострадянських країн, що складають предмет порівняльного аналізу, вона прямо вказує на таку форму участі громадян у процесі конституційної законотворчості, як всенародне обговорення (ч. 2 ст. 103).

Особливий «статус» конституції в системі національного законодавства та джерел права вищевказаних пострадянських держав, у національних правових системах переважної більшості країн функціонують спеціалізовані органи конституційного контролю – Конституційні Суди. Їх юрисдикція поширюється на вирішення питань щодо відповідності основному закону держави правових актів органів публічної влади. Проте, лише в Основному Законі України цей орган конституційного контролю уповноважений давати висновок про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. ст. 157 і 158 Основного Закону.

Функцію контролю за конституційністю внесення змін до основного закону держави може здійснювати не лише спеціалізований судовий орган, але й інші органи публічної влади. Так, згідно з п. 3 ст. 91 Конституції Республіки Казахстан зміни і доповнення до Основного Закону виносяться на республіканський референдум або на розгляд Парламенту Республіки за наявності висновку Конституційної Ради про їх відповідність вимогам, встановленим п. 2 ст. 91 Конституції цієї держави.

У РФ функцію контролю за конституційністю внесення змін до Основного закону покладено на Конституційні Збори. Згідно з ч. 3 ст. 135 Конституції РФ, Конституційні Збори або підтверджують незмінність основного закону держави, або ж розробляють проект нової конституції. Незважаючи на конституювання такого важливого в плані розвитку Основного Закону держави органу публічної влади, дотепер питання його організації та функціонування є прогалиною конституційного законодавства Російській Федерації.

Достатньо вагомим аспектом характеристики конституційного регулювання процесу внесення змін до основного закону держави є питання, які складають своєрідне «табу» для законодавця в плані їх перегляду. Слід зазначити, що вони на конституційному рівні вирішуються державами по-різному. Основний Закон України містить приписи за якими: а) при прийнятті нових законів та внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); б) Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157 Основного Закону).

Встановлені Конституцією Республіки Казахстану незалежність держави, унітарність і територіальна цілісність, форма її правління, а також основоположні принципи її діяльності, закладені Першим Президентом Республіки Казахстан – Єлбаси, і його статус є незмінними (п. 2 ст. 91).

Водночас, конституції інших пострадянських держав не обмежують суб'єктів конституційної законотворчості у предметі внесення змін до основ-

ного закону держави, тож допускають гіпотетичну можливість таких змін з будь-яких питань.

Основними законами держав неоднозначно вирішується і питання щодо юридичних фактів або станів, які перешкоджають внесенню змін до конституції.

До таких правоперешкоджаючих фактів, як правило, конституції пострадянських держав відносять воєнний або надзвичайний стан (ч. 2 ст. 157 Основного Закону України, ч. 2 ст. 139 Конституції Республіки Білорусь, ч. 2 ст. 147 Конституції Литовської Республіки, ч. 4 ст. 103 Конституції Грузії). Проте, Конституція Республіки Білорусь розширює це коло юридично значущих обставин фактом-строком, свідченням чого є припис ч. 2 ст. 139 цього правового документа. На відміну від конституцій інших пострадянських держав, що складають предмет розгляду, Основний Закон Російської Федерації, не містить вказівки на юридичні факти або стани, що перешкоджають внесенню змін до Конституції держави.

Центральною стадією законодавчого конституційного процесу є прийняття закону, яким вносяться зміни до конституції. У більшості пострадянських держав це повноваження належить народу, який реалізує його шляхом референдуму, та парламенту. Це повністю узгоджується з засадами демократії і положеннями теорії поділу державної влади. Слід відзначити, що в текстах чинних конституцій майже всіх пострадянських держав суб'єкт законотворчості заклав ідею пріоритету ухвалення найбільш значущих змін до Основного Закону держави саме народом. Підтвердженням цієї тези є відповідні положення конституцій пострадянських держав, зокрема, ч.1 ст. 156 Основного Закону Української держави, ч. 1 ст. 148 Конституції Литовської Республіки, ч. ч. 2 – 3 ст.140 Конституції Республіки Білорусь, ч. 3 ст. 135 Основного Закону Російської Федерації. Конституція РФ для вирішення питання про перегляд положень вищевказаних глав Конституції передбачає необхідність скликання Конституційних Зборів (ч. 2 ст. 135), які розробляють проект нової Конституції РФ та приймають її двома третинами голосів від загальної кількості їх членів (ч. 3 ст. 135). Незважаючи на припис ч. 2 ст. 1 Конституції Грузії, за яким формою політичного устрою грузинської держави є демократична республіка, лише Основний Закон цієї держави не передбачив для своїх громадян можливості (або необхідності) проведення референдуму щодо внесення до нього змін.

Отже, не претендуючи на вичерпне висвітлення питання, що розглядається, наведені положення дають уявлення про загальні риси та відмінності в конституційно-правовому регулюванні процесу внесення змін до Основного Закону в Україні та вищезгаданих пострадянських державах.

### **Список використаних джерел:**

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (ОФЦ. ТЕКСТ). – К.: Паливода А.В., 2016. – 76 с.
2. Конституция Республики Беларусь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus>.
3. Конституція Литовської Республіки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/lit\\_konst1.htm](http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm).
4. Конституция Республики Казахстан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constitution.kz>.
5. Конституция Грузии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>.
6. Конституция Российской Федерации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constrf.ru>.

## НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Гніздовська Н.М.,  
помічник адвоката  
АО «Юріс Феррум»

### ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ, ОБЛІК ТА ТЕХНІЧНА ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

На початку 2013 року пройшла гучна реформа у сфері державної реєстрації прав на нерухоме майно, його обліку та технічної інвентаризації.

Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 28 грудня 2012 року № 658 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна» було ліквідовано монополію БТІ на здійснення технічної інвентаризації новозбудованих (реконструйованих) та наявних об'єктів [2].

Наслідком реформи стало внесення змін до законодавчих актів, які стосувалися роботи БТІ, та прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на закріплення принципово нових положень.

Серед найбільш важливих новел реформи необхідно відзначити:

1. Передачу проведення технічної інвентаризації суб'єктами господарювання, у складі яких працює один або більше відповідальних виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, які пройшли атестацію у Мінрегіоні України та отримали кваліфікаційний сертифікат [3].

2. Створення ланки державних реєстраторів для державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Ці реєстратори повинні перебувати у трудових відносинах з виконавчими комітетами сільських, селищних та міських рад, міськими, районними, районними у містах державними адміністраціями або акредитованими суб'єктами [1].

3. Надання можливості здійснювати державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень нотаріусам, державним та приватним виконавцям у випадках, встановлених законом [1].

Відмітимо, що під час проведення реформи 2013 року її ініціатори та реалізатори вказували, що вона проводиться європейським шляхом. Проте аналіз досвіду європейських країн в даній сфері свідчить про зворотне.

В переважній більшості таких країн при органах місцевого самоврядування створені архіви, в яких міститься інформація стосовно всіх об'єктів нерухомого майна. В Австрії відповідні архіви створено при місцевих судах, в Польщі – при БТІ. Таким чином, у територіальній громаді є повна інформація щодо об'єктів нерухомого майна та їх власників. Будь-який архітектор або інший фахівець в даній галузі може отримати всю необхідну йому інформацію та документи, виготовити на її підставі технічну документацію, а після цього – передати відповідні документи назад до архіву.

Під час проведення реформи в Україні було фактично знищено систему обліку об'єктів нерухомого майна, яка існувала до проведення реформи. 01 січня 2013 року втратив чинність Наказ Міністерства юстиції України від 07 лютого 2002 року № 7/5 «Про затвердження Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухому майно», яким встановлювалося, що державну реєстрацію прав проводять реєстратори БТІ у межах визначених адміністративно-територіальних одиниць.

Тобто у працівників БТІ була можливість відслідкувати повну «історію» кожного об'єкта нерухомого майна. Вони мали доступ до інформації про всі правочини, що вчинялися щодо кожного об'єкта нерухомого майна та всіх власників, які володіють або володіли ним. Доступ до такої інформації мали особи, що здійснювали державну реєстрацію та технічну інвентаризацію. Це дозволяло переконатися, що будь-які дії відносно нерухомого майна є законними та не порушують прав інших осіб на нього.

Після проведення реформи 2013 року така система обліку об'єктів нерухомого майна фактично була знищена, а нова – не створена належним чином. Така ситуація відкрила можливості для шахрайських дій у сфері нерухомості.

Відсутність у органів місцевого самоврядування в Україні актуальної та повної інформації та документації щодо об'єктів нерухомого майна суперечить не лише потребам практичної діяльності, а й чинному законодавству України. Незважаючи на те, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать делеговані повноваження щодо обліку відповідно до закону об'єктів нерухомого майна незалежно від форм власності [4], законодавством не встановлено відповідного механізму реалізації таких повноважень, тому дана норма залишається не дієвою.

Проблемою є також відсутність визначеного нормативно-правовими актами порядку формування, ведення та збереження архіву інвентаризаційних справ, а також доступу та обміну інформацією між виконавцями робіт з технічної інвентаризації та органами державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна. В п. 1.5 Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна встановлено, що інвентаризаційна справа фор-

мується і ведеться на кожен об'єкт нерухомого майна на весь час його існування та зберігається в органі державної реєстрації прав [3].

До реформи 2013 року вищевказана норма реалізовувалася БТІ, в якому зберігалися всі матеріали інвентаризаційних справ на кожен об'єкт нерухомого майна в межах певної адміністративно-територіальної одиниці та яке вело облік об'єктів нерухомого майна. Сьогодні ж нові суб'єкти ринку інвентаризаційних послуг – приватні структури – не мають доступу до сформованих раніше інвентаризаційних справ, а тому фактично формують нові справи щодо об'єктів, які раніше вже підлягали інвентаризації. Це призводить до ситуації, коли у різних суб'єктів господарювання зберігаються різні інвентаризаційні справи щодо одного і того ж об'єкта нерухомого майна.

Забезпечення належного зберігання та обліку матеріалів технічної інвентаризації, архівних справ, які зберігаються в БТІ, а також доступу до них суб'єктів діяльності в даній сфері має здійснюватися органами місцевого самоврядування. Проте аналіз фактичного положення в даній сфері свідчить про те, що лише в окремих регіонах України було запроваджено відповідну систему обліку та зберігання документації щодо об'єктів нерухомого майна.

Так, рішеннями Львівської та Івано-Франківської обласних рад встановлено обов'язок комунального підприємства БТІ проставляти на технічній документації штамп «прийнято на облік», лише за наявності якого суб'єкти державної реєстрації можуть прийняти до розгляду технічну документацію. Суб'єкти, що здійснюють технічну інвентаризацію, зобов'язані передавати копії відповідних документів до архіву [5]. І хоч прийняття таких рішень може мати негативний вплив на конкуренцію у сфері виконання робіт з технічної інвентаризації, в цілому воно оцінюється позитивно. Більше того, Антимонопольним комітетом України не вжито жодних заходів для скасування вказаних рішень. Формування та зберігання архівів документації щодо об'єктів нерухомості при органах місцевого самоврядування є позитивною практикою та повністю відповідає європейським стандартам.

В Одеській області органами місцевого самоврядування аналогічні рішення не приймалися, а тому єдиної бази даних щодо об'єктів нерухомого майна немає, що створює значні складнощі в практичній діяльності з реєстрації таких об'єктів та їх технічної інвентаризації, а також відкриває можливості для здійснення шахрайських дій з нерухомістю. Так, за 2016 рік в Одеській області до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено найбільшу по Україні кількість відомостей про злочини, пов'язаних з шахрайськими діями з нерухомістю. Така ситуація є неприпустимою та потребує комплексного вирішення.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що для належного здійснення державної реєстрації, технічної інвентаризації та обліку об'єктів нерухомого

майна необхідно створити відповідні бази даних та архіви при органах місцевого самоврядування або державної влади, доступ до яких мали б всі суб'єкти, що виконують ті чи інші функції в даній сфері.

З цією метою слід законодавчо врегулювати порядок доступу суб'єктів господарювання, що здійснюють технічну інвентаризацію, до документації з технічної інвентаризації та інвентаризаційних справ на всі об'єкти нерухомого незалежно від форми власності; порядок ведення архівів матеріалів технічної інвентаризації та інвентаризаційних справ, а також суб'єктів, відповідальних за це; порядок обміну інформацією між виконавцями робіт з технічної інвентаризації та органами державної реєстрації прав.

### **Список використаних джерел:**

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

2. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 28.12.2012 р. № 658. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2212-12>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 24.05.2001 р. № 127. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01>.

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

5. Рекомендації Антимонопольного комітету України від 01.12.2015 р. № 17-рк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=119259&schema=main>.

**Демчук Л.В.,**  
*студентка*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту  
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*  
Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**  
*доцент кафедри загально-правових дисциплін  
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

Право на житло – одне з основних соціально-економічних прав людини. Відповідно до Загальної декларації прав людини кожен має право на такий життєвий рівень, включаючи житло, який є необхідним для підтримання його здоров'я і добробуту його самого та його сім'ї [1]. В Україні право на житло вперше було закріплено в Конституції УРСР 1978 р. [2]. Конституція України 1996 р. визначила, що кожен має право на житло і держава створює умови, за якими кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Конституційне право на житло містить заборону примусового позбавлення житла не інакше як на підставі закону і за рішенням суду. Цьому праву кореспондує обов'язок держави створювати умови для його захисту та реалізації. Основною гарантією реалізації права на житло є те, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як за рішенням суду [5, с. 678–679].

Розглядаючи юридичну природу поняття «захист житлових прав осіб» крізь призму цивільного та житлового законодавства України, М.К. Галянтич робить висновок про те, що законодавець на сьогоднішній день, зважаючи на гарантії захисту житлових прав осіб, так і не зумів законодавчо закріпити поняття «захист житлових прав осіб». У той самий час, на думку автора, під захистом у суб'єктивному значенні слід розуміти правові (юридичні) можливості, які надані окремому громадянину для поновлення порушених прав або прав, що оспоруються [6].

На відміну від цивільно-правового захисту, захист у житловій сфері, як зазначено в юридичній літературі, має свої особливості. Зокрема поняття захисту в житловій сфері необхідно розглядати як передбачені законодавством заходи, що здійснюються державними органами, з визнання порушення та поновлення цих прав і законних інтересів як наймачів державного житлового фонду, так і володільців житла. Таким чином, під захистом житлових прав фізичних осіб необхідно розглядати систему правомірних дій, що вчиняються як самими

уповноваженими фізичними особами, так і відповідними юрисдикційними органами, які спрямовані на припинення порушення таких прав та їх поновлення.

За загальним правилом захист житлових прав і охоронюваних законом інтересів здійснюється в судовому порядку. Цей засіб захисту суб'єктивних житлових прав громадян є найбільш впливовим та ефективним. Як правило, він застосовується при вирішенні житлових суперечок тоді, коли такий порядок прямо передбачений законом, чи коли усі інші засоби захисту не принесли позитивного результату. Судовий порядок захисту передбачає подання зацікавленою особою позову до відповідного суду про порушення, не визнання або оспорювання її житлових прав. Закон визначає деякі суперечки, що витікають з житлових правовідносин, які вирішуються виключно в судовому порядку. Так, ст. 108 ЖК України визначає, що договір найму жилого приміщення в будинках державного і громадського житлового фонду може бути розірвано на вимогу наймодавця лише з підстав, установлених законом, і тільки в судовому порядку, крім випадків виселення з будинків, що загрожують обвалом. Ст. 115 ЖК України також встановлює, що виселення із займаного приміщення в будинку державного або громадського житлового фонду допускається лише з підстав, установлених законом, та провадиться в судовому порядку [3].

Захист житлових прав здійснюється судом шляхом: 1) визнання житлового права; 2) поновлення становища, що існувало до порушення житлового права, і припинення дій, що порушують це право або створюють загрозу його порушення; 3) визнання судом недіючим повністю або в частині нормативно-правового акту державного органу або нормативно-правового акту органу місцевого самоврядування, що порушують житлові права визначені нормативно-правовими актами, що мають більшу юридичну силу; 4) незастосування судом нормативно-правового акту державного органу або нормативно-правового акту органу місцевого самоврядування; 5) припинення або зміна житлового правовідношення; 6) іншими способами, передбаченими законами України.

За класифікацією В.В. Луць засоби захисту порушених житлових прав у суді поділяються на: речово-правові та зобов'язально-правові. До основних речово-правових засобів захисту права власності на житло належать: 1) витребування власником майна (житла) з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов); 2) вимога власника про усунення перешкод із боку осіб, що заважають здійснювати право власності (негаторний позов); 3) вимоги власника про звільнення майна з арешту.

Допоміжними речово-правовими засобами захисту, внаслідок якого виникає право власності на житло, можуть бути позов про визнання права власності на житло; позов про виключення житла з опису; позови про захист прав співвласника у разі виділу, поділу та продажу спільного майна.

Зобов'язально-правовими засобами захисту прав на житло можуть бути: захист права власності на житло в договірних відносинах (відшкодування збитків, заподіяних невиконанням чи неналежним виконанням договору; повернення речей, наданих у користування за договором); способи захисту права власності на житло в деліктних зобов'язаннях; повернення безпідставно отриманого чи збереженого майна.

До спеціальних засобів захисту відносяться: 1) позови про визнання угоди недійсною; 2) способи захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошених померлими; 3) захист прав власників від неправомірного втручання державних органів.

Крім цивільно-правових засобів захисту, визначених у ст. 16 Цивільного кодексу України, в Житловому кодексі мають отримати правове закріплення, наприклад:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню при само-захваті жилого приміщення;

2) застосування грошового стягнення замість відшкодування збитків при руйнуванні або псуванні житла; при систематичному порушенні прав та інтересів сусідів; при використанні житла не за призначенням.

Тому судовий захист перш за все являє собою передбачені законом заходи щодо правопорушників, спрямовані на встановлення державними органами юридичних фактів, що порушують законні права та інтереси громадян.

Судами розглядаються й інші позови, пов'язані з охороною права приватної власності. Відповідні положення щодо захисту права приватної власності поширюються також і на особу, яка хоч не є власником, але володіє майном з підстав, передбачених законом чи договором.

З аналізу судової практики та юридичної літератури можна виділити такі категорії справ, що впливають з житлових відносин при користуванні житлом:

- про право користування житловою площею;
- про визнання особи такою, що втратила право на житлову площу на підставах згідно зі ст. 71 ЖК [3];
- про обмін житлових приміщень;
- про виселення піднаймачів та тимчасових жильців за вимогою наймачів;
- про зміну договору найму житлового приміщення за вимогою члена сім'ї наймача;
- про втрату права на жилу площу наймачами і членами їх сімей, що вибули на інше місце проживання;
- про виселення із службових жилих приміщень та гуртожитків;

– про виселення членів сім'ї власника та про розірвання договору найму і виселення наймачів з будинків і квартир, що належать громадянам на праві приватної власності [7].

Отже, право на захист здійснюється особою на свій розсуд самостійно або уповноваженими на те державними органами, у межах визначених чинним законодавством України. У випадку, якщо особа, житлове право якої є порушеним, не має наміру здійснювати його захист, то, відповідно, вона може й відмовитися від захисту такого права відповідними державними органами чи посадовими особами у встановленому законом порядку. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 46 ЦПК України, якщо особа, яка має цивільну про – цесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених вимог, суд залишає заяву без розгляду. Про захист житлових прав фізичних осіб слід говорити тільки у випадку порушення таких прав чи загрози їхнього порушення з боку інших осіб, у той же час змістом охорони житлових прав фізичних осіб є сукупність відповідних заходів, які спрямовані на недопущення порушення таких прав [4]. Тому для усунення неоднозначного розуміння та трактування різних правових понять, відповідно до положень п. 1 ст. 15 ЦПК України вчені-науковці пропонують всі справи щодо реалізації житлових прав, де стороною виступає фізична особа віднести до компетенції судів загальної юрисдикції щодо розгляду цивільних справ.

#### **Список використаних джерел:**

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995\\_015](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015).
2. Конституція Української РСР від 20.04.1978 р. № 888 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09>.
3. Житловий кодекс України // Відомості Верховної Ради.– 1983.– № 28. – Ст.71, Ст. 108, Ст.109.
4. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради.– 2003.– № 40-44. – Ст.15, Ст. 16, Ст. 46.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка.– К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
6. Галянтич М. К. Здійснення та судовий захист суб'єктивних житлових прав : монографія / М. Галянтич, А. Дрішлюк, Л. Лічман. – Київ ; Тернопіль : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України ; Підручники і посібники, 2009. – С. 398.
7. Житлові спори у судовій практиці: навчально-методичний посібник // За заг. ред. В. В. Луця. – Одеса, 2008.– 145 с.

**Карась Я.А.,**  
*студентка*

Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**  
*кандидат юридичних наук,*  
*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*  
*Навчально-наукового гуманітарного інституту*  
*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **АКТУАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄДНАНЬ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ**

На даний час дедалі більше у засобах масової інформації зустрічається повідомлення про створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, найефективнішим механізмом управління спільним майном у багатоквартирному будинку є здійснення такого управління саме за допомогою об'єднання його співвласників. Головний результат реалізації концепції ОСББ в Україні, створення і функціонування об'єднань власників полягає в поліпшенні якості життя мешканців будинку.

Термін «ОСББ» (об'єднання співвласників багатоквартирних будинків) вперше став відомим у 1992 році, коли у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» було зазначено, що власники приватизованих квартир можуть створювати такі об'єднання.

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) – єдиний спосіб для власників житлових і нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку спільно володіти, користуватися, здійснювати управління будинком, а також утримувати свою власність у доброму стані.

В Україні статус ОСББ визначається Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», згідно зі статтею 1 цього Закону ОСББ – це юридична особа, створена власниками приміщень для сприяння використання їхнього власного майна та управління, утримання і використання неподільного та загального майна. Тобто об'єднання має печатку, банківській рахунок, укладає цивільно-правові договори, за своїми зобов'язаннями відповідає своїм майном (але не особистим і не спільним майном своїх членів), є неприбутковою організацією [2].

Основною метою створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку є забезпечення і захист прав його членів та дотримання їхніх обов'язків, належне утримання та використання неподільного і загального майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами.

Створення ОСББ – це один із інноваційних способів управління багатоквартирними будинками, який передбачає здійснення управління співвласниками через статутні органи створеної ними управлінської структури – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

ОСББ може:

1) виступати як колективний замовник. Тут відносини між співвласниками вирішуються внутрішніми статутними правилами ОСББ. Об'єднання виступає колективним замовником послуг через договори про надання ЖКП із відповідними виконавцями. Мінусом ситуації є те, що часто до таких ОСББ висувають додаткові вимоги чи застосовують ціни (тарифи) як до юридичної особи. Окрім того, значно зростає роль керівництва ОСББ, вимоги до їх фаховості та компетентності, адже саме їм приймати рішення і вирішувати проблеми, пов'язані із забезпеченням багатоквартирного будинку і його мешканців відповідними послугами;

2) визначати виконавців житлово-комунальних послуг, не виступаючи для них колективним замовником. У такому випадку мають місце прямі відносини виконавців зі співвласниками в багатоквартирних будинках, де створено ОСББ [5, с. 167].

Але на шляху до ефективного управління співвласністю залишаються не вирішеними деякі питання, а саме:

1. Відсутність у мешканців усвідомлення необхідності належної державної реєстрації права власності. Об'єднання може бути створено лише власниками квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку. Наявність даної норми пов'язана з необхідністю захисту права власності та запобіганню утворення ОСББ на етапі новобудов та відмови співвласникам в прийнятті участі у майбутньому. За таких обставин співвласники повинні перевірити за допомогою Державного реєстру речові права на нерухоме майно власників майна у багатоквартирному будинку, а в спірних випадках – звернутися безпосередньо до осіб, що мешкають у квартирах з метою отримання достовірної інформації.

2. Відсутність усвідомлення мешканцями відповідальності за своє майно, його стан. Зазвичай, мешканці поділяються на ініціативних та пасивних, які беззаперечно сприйматимуть зміни, що відбуваються. Втім, під час утворення ОСББ слід враховувати, що на плечі мешканців чинним законодавством покладається низка заходів: формування органів управління, участь в розробленні статутних документів, правильна підготовка документів безпосередньо необхідних для реєстрації, прийняття кошторису, використання коштів з фондів ОСББ тощо.

3. Відсутність активної роботи ОСББ в галузі врегулювання питань, які постають в процесі початку роботи з ОСББ. Серед цих питань необхідно зазна-

чити у більшості відсотків відновлення документації на будинок, складні процедури переукладання договорів з постачальниками послуг, оформлення документів на земельну ділянку яких, зазвичай, просто не оформлювались під багатопверховими будинками (не стосується новобудов).

4. Відсутність прозорості процесів, які відбуваються в ОСББ. Перш за все, слід звернути увагу на доступ до інформації та порядок формування цін. Врахувати яким чином ОСББ визначить фінансову рентабельність свого існування. Також, варто зосередити увагу на контролі використання власних коштів і чим більше участі мешканці будуть приймати в управлінні ОСББ, більше залучатись до роботи, тим ефективнішою буде їх співпраця з ОСББ [3].

Основними недоліками функціонування ОСББ є:

- брак відповідальних, чесних ініціативних людей, які можуть взяти на себе оформлення документів, здачу звітності, ведення обліку, які будуть ініціювати здачу коштів на утримання будинку та прибудинкової території, доцільність періодичності ремонтних робіт чи заміни дверей, труб тощо;

- проблемою є вдале обрання керівника та уміння прорахувати витрати, тому для кращого функціонування ОСББ і створення належних фінансових надходжень для ОСББ краще об'єднувати будинки, квартали;

- відсутність державних спеціальних програм кредитування, які дали б змогу надавати ОСББ безпроцентні або пільгові кредити;

- досить витратне оформлення документів на створення ОСББ, як в часовому, так і в фінансовому відношенні;

- проблема неплатників за комунальні послуги, з якими ОСББ доведеться працювати самостійно, щоб боржники не жили за рахунок членів ОСББ, які своєчасно сплачують за послуги ЖКГ;

- проблема відсутності приміщення для ведення діяльності ОСББ, зберігання документів, видачі довідок [4, с. 43].

Доцільність створення та функціонування ОСББ обумовлюється рядом обставин, а їх успішність залежить від завдань, яких мешканці поставлять перед собою. Одним з них може бути контроль за послугами ЖЕКу. Наприклад, ОСББ може заключити угоду про співпрацю з підрядниками, щомісячно підписувати наприклад із ЖЕКом акти про виконання окремих ремонтних робіт будинку, на підставі яких визначається факт виконання та обсяги конкретних робіт і відповідно проводяться нарахування (перерахунок) мешканцям. Реалізація контрольних функцій відбувається на загальних положеннях з врахуванням існуючих історичних традицій, територіальних особливостей, тощо [1, с. 7].

Таким чином, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та створення органів є актуальним на даному етапі розвитку України, адже це спосіб залучити громадян не тільки до участі у вирішенні питань впорядку-

вання будинків та прибудинкової території, встановлення добросусідських відносин, а й до повного самообслуговування та самофінансування житла. ОСББ дає змогу співвласникам багатоквартирних будинків самим покращити свої житлові умови, скористатися допомогою міської влади у цьому напрямку.

### **Список використаних джерел:**

1. Андрушків Б.М. Про особливості та досвід створення ОСББ (європейські контексти) / Б.М. Андрушків, Н.Б. Кирич, О.Б. Погайдак. – 2017.
2. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.
3. Козловська Д. В. СББ-РЕВОЛЮЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ [Електронний ресурс] / Д. В. Козловська // Elite Consult Group Law Company. – 2016.– Режим доступу до ресурсу: <http://eliteconsultgroup.com/2017/03/28/osbb-revolyutsiya-problemi-ta-perspektivi/>.
4. Монастирська Т.Б. ОСББ як сучасна форма обслуговування житлового фонду: проблеми та перспективи / Т.Б. Монастирська. // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2013. – № 5.
5. Мороз Н. В. Інноваційні способи управління багатоквартирними житловими будинками / Н. В. Мороз, Т. І. Малетич. // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. – № 4.

**Коваленко І.А.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Право на захист – це суб'єктивне цивільне право певної особи, тобто вид і міра її можливої (дозволеної) поведінки із захисту своїх прав. Воно впливає з конституційного положення: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом» (ст. 55 Конституції України). Отже, кожна особа має право на захист свого права у разі його порушення, невизнання чи оспорювання [2]. У сфері цивільних відносин крім прав є величезна кількість інтересів, як за-

гальних, так і персоніфікованих. Наприклад, інтерес одного зі спадкоємців у виділенні йому конкретного майна в натурі чи інтерес матері у проживанні дітей саме з нею вважаються такими, що охороняються законом. Тобто кожна особа має право на захист свого права й інтересу.

Право на захист особа здійснює на власний розсуд. Вирішення особою, права та інтереси якої порушені, питання про те, подавати позов чи утриматися від цього, – справа приватна. Але нездійснення особою права на захист не є підставою для припинення цивільного права, що порушене. Судова процедура захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільно-правових відносин регламентується нині двома кодексами: Цивільним процесуальним кодексом України та Господарським процесуальним кодексом України. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого чи майнового права або інтересу. Суд може визнати незаконним та скасувати правовий акт індивідуальної дії чи нормативно-правовий акт органу державної влади або органу місцевого самоврядування, якщо він суперечить нормам цивільного законодавства і порушує цивільні права та інтереси. Цивільний кодекс України до органів, що здійснюють захист, крім суду, відносить і нотаріусів. Для цього є всі підстави. За ст. 87 Закону України «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють на документах, що встановлюють заборгованість, виконавчі написи [2]. Вчинення виконавчого напису можливе, якщо документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем.

Стягнення за виконавчим написом проводиться так само, як і виконання судових рішень. Тому за юридичною силою виконавчий напис, вчинений нотаріусом, прирівнюється до рішення суду.

У випадках, передбачених законом, особа має право звернутися за захистом цивільних прав та інтересів до Президента України, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які діють у межах та у спосіб, визначені Конституцією України.

Особа має право також на самозахист своїх прав від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою, право якої порушено, засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам громадянського суспільства.

Способи самозахисту можуть обиратися самою особою або визначатися договором, законом або іншим нормативно-правовими актами. Ці способи мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що спричинені цим правопорушенням. Наприклад, самозахист у стані необхідної оборони або захист цивільних прав у стані крайньої необхідності.

Цивільний кодекс України встановлює такі способи захисту цивільних прав та інтересів судом:

- визнання права (скажімо, права власності на певну річ);
- визнання правочину недійсним;
- припинення дій, які порушують право;
- відновлення становища, яке було до порушення (наприклад, винна особа, яка внаслідок протиправних дій пошкодила майно іншої особи, повинна відновити це майно);
- примусове виконання обов'язку в натурі (наприклад, автотранспортне підприємство відповідно до договору не надало автомобіль під завантаження товару вантажовідправникові, тому останній має право через суд вимагати надання відповідних транспортних засобів);
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення (наприклад, із закінченням строку договору, останній втрачає чинність);
- відшкодування збитків, у тому числі завданих у стані крайньої необхідності;
- компенсація моральної шкоди;
- визнання незаконним акту органу державної влади або органу місцевого самоврядування [4].

Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Збитками визнаються.

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);
- доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (втрачена вигода) [4].

Коли особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір втраченої вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована в інший спосіб, зокрема шкода, завдана майну, може відшкодуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо).

Особа має право на відшкодування і моральної (немайнової) шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [3].

Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб та незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і не пов'язується з розміром цього відшкодування. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вона є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування суд також враховує вимоги розумності та справедливості.

#### **Список використаних джерел:**

1. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Конституція України Закон від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Панченко М.І. Цивільне право України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 583 с. – (Вища освіта XXI століття). ISBN 966-8148-33-9.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

**Луців М.С.,**  
*аспірант кафедри цивільного права та процесу*  
*Львівського національного університету імені Івана Франка*

## **ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА ЧЕРЕЗ ІНСТИТУТИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ**

Закон України «Про інвестиційну діяльність» передбачає можливість інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб через інститути спільного інвестування. Водночас він не містить жодних спеціальних норм, які б регулювали такий механізм. В цьому випадку ст. 5 цього Закону передбачає, що інститути спільного інвестування здійснюють інвестиційну діяльність відповідно до законодавства, що визначає особливості їх діяльності [1].

На сьогодні, особливості діяльності всіх інститутів спільного інвестування визначає Закон України «Про інститути спільного інвестування». Вказаний нормативно-правовий акт визначає діяльність із спільного інвестування як діяльність, яка провадиться в інтересах учасників (учасника) інституту спільного інвестування та за рахунок інституту спільного інвестування шляхом вкладення коштів спільного інвестування в активи інституту спільного інвестування [2]. Тобто, суть спільного інвестування зводиться до того, що дрібні інвестори акумулюють свої кошти в єдину сукупність активів, якою керуватиме професійний менеджер, що вкладатиме ці кошти у цінні папери, нерухомість, інші активи з примноженням таких активів.

Поряд з цим, вищезгаданий закон також передбачає існування інститутів спільного інвестування виключно у вигляді або корпоративних, або пайових фондів. Не зосереджуючи свою увагу на особливостях таких фондів, слід відмітити, що з метою залучення коштів для будівництва житла через свою специфіку та відносну простоту використовують саме пайові венчурні фонди. У такому випадку, перш за все, компанія-забудовник, що зацікавлена в залученні інвестицій, відповідно до вимог законодавства, спільно з однією з існуючих компаній з управління активами створює відповідний пайовий фонд. При цьому, пайовий фонд не реєструється та не діє як юридична особа, а бухгалтерський та податковий облік операцій та результатів діяльності фонду здійснює відповідна компанія з управління активами окремо від обліку операцій та результатів господарської діяльності компанії та обліку операцій та результатів діяльності інших пайових інвестиційних фондів, активи яких перебувають в її управлінні.

Для залучення коштів інвесторів компанія-забудовник випускає цільові облигації, що розміщуються на умовах їх обміну при погашенні на житлові приміщення в будинку, що будується. Обсяг емісії облигацій розраховується, виходячи з кошторисної вартості будинку за затвердженим проектом. Номінальна вартість однієї облигації приймається рівною, наприклад, кошторисній вартості 0,1 м<sup>2</sup> площі будинку, яка підлягає передачі інвесторам. Далі компанія з управління активами викуповує на ім'я фонду всю емісію облигацій за номінальною вартістю і вже сам фонд надалі перепродує облигації особам, які купують приміщення в будинку, що будується. При цьому такі облигації продаються пакетами в кількості, що відповідає площі приміщення. Наприклад, інвестору квартири площею 141,5 м<sup>2</sup> продається 1415 облигацій. Ціна продажу облигацій визначається, виходячи з ринкової вартості відповідних приміщень на день продажу облигацій.

В подальшому облигації звертаються за законодавством про цінні папери [3]. Реєстр власників облигацій веде незалежний реєстратор. Як наслідок, власнику облигацій випишується іменний сертифікат на загальну кількість облигацій, який вже після закінчення будівництва інвестор пред'являє для погашення і отримує в обмін за актом житло, яке він проінвестував.

Очевидно, що з огляду на таку характеристику механізм залучення коштів через інститути спільного інвестування виглядає доволі простим. Тим більше, закон, що регулює діяльність інститутів спільного інвестування в Україні, деталізує та передбачає низку гарантій, спрямованих на захист коштів інвесторів, таких як вимога ліцензування компаній з управління активами, вимога до емісії лише іменних сертифікатів пайових фондів, чіткий порядок розподілу активів пайового фонду в випадку його ліквідації тощо.

Однак, слід зазначити, що суспільство в Україні сьогодні живе в період змін, які бажає проводити за безпосередньої своєї участі. Нормою сучасності стає залучення заінтересованої громадськості у роботі багатьох сфер управління. З огляду на це, а також на наявність багатьох проблем, з якими стикаються інвестори будівництва житла в Україні, актуальним питанням є можливість залучення учасників пайових фондів до процесу роботи таких фондів. Більше того, оскільки управління пайового фонду здійснює фактично компанія з управління активами, доцільним вбачається перш за все вилучити діючу норму, передбачену ч. 2 ст. 45 Закону України «Про інститути спільного інвестування», що вказує на категоричну заборону учасникам втручатись у діяльність компанії з управління активами, тим самим забороняючи втручатись у роботу самого фонду.

Наступним кроком необхідно до розділу III Закону України «Про інститути спільного інвестування» додати норму, якою передбачити можливість ство-

рення та функціонування ініціативних рад, які б склалися з учасників конкретного фонду при відповідному пайовому фондї, такого змісту:

1. З метою забезпечення прозорості та контролю за діяльністю при пайовому фондї може утворюватися Ініціативна рада учасників пайового фонду.

2. Кількісний склад ініціативної ради встановлюється регламентом, становить непарну кількість осіб та не може бути меншим ніж три особи.

3. Порядок роботи та відповідальність членів ініціативної ради визначаються цим Законом і регламентом пайового фонду.

4. Ініціативна рада учасників пайового фонду:

- обирає голову та секретаря ініціативного ради;
- готує та подає компанії з управління активами обов'язкові до розгляду пропозиції та зауваження щодо роботи пайового фонду;
- здійснює контроль за розглядом та врахуванням поданих пропозицій та зауважень, а також дотриманням нормативно-правових актів, договорів або інших документів, пов'язаних з роботою пайового фонду;
- інформує інвесторів-учасників пайового фонду про свою діяльність;
- має інші права, передбачені регламентом.

Таким чином, внесення таких змін реалізувало б представництво інвесторів через ініціативну раду при пайовому фондї, що зменшило б ризики неотримання або неналежного отримання у власність якісного та комфортного житла. Створення ініціативних рад при пайових фондах дозволило б інвесторам-учасникам таких фондів здійснювати нагляд та контроль за ефективністю використання їх інвестицій. Крім цього, розуміння правових аспектів роботи інвестиційних фондів, як одного з механізмів залучення коштів для будівництва житла, є також об'єктивною необхідністю для запровадження ефективних засобів охорони та захисту прав інвесторів інститутів спільного інвестування у сфері будівництва житла.

#### **Список використаних джерел:**

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII (в редакції Закону від 08.06.2017 № 2095-VIII) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

2. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05 липня 2012 року № 5080-VI (в редакції Закону від 23.03.2017 № 1982-VIII) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.

3. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV (в редакції Закону від 23.03.2017 № 1983-VIII) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

4. Смітюх А.В. Правові аспекти інвестування у будівництво житла: Практичний посібник. – К.: Істина, 2012. – 184 с.

**Мірзобаротова Л.Ш.,**

*студентка*

Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПРИВАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЖИТЛОВОГО ФОНДУ**

Статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та іншими міжнародно-правовими документами про права людини закріплено право на повагу свого житла. Конституцією України, зокрема у ст. 47, передбачено, що кожен має право на житло. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла, інакше як на підставі закону за рішенням суду. Статтею 345 ЦК України закріплюється право фізичної або юридичної особи набувати право власності на майно у разі приватизації державного та комунального майна у порядку, встановленому законом. Правові основи приватизації державного житлового фонду, його подальшого використання і утримання визначені Законом України від 19 червня 1992 року № 2482-ХІІ «Про приватизацію державного житлового фонду».

Проаналізувавши ці нормативно-правові акти можна зробити висновок про те, що вони спрямовані, зокрема, на організацію правовідносин з приводу реалізації права громадян на житло шляхом передання їм у приватну власність житлових приміщень державного житлового фонду та гуртожитків. Зазначений процес приватизації став необхідним у зв'язку зі зміною суспільних правовідносин у житловій сфері та переходом житла із державної власності у приватну власність громадян [2].

Приватизація державного житлового фонду – це відчуження квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках, призначених для проживання сімей та одиноких осіб, кімнат у квартирах та одноквартирних будинках, де мешкають два і більше наймачів, та належних до них господарських споруд і приміщень (підвалів, сараїв і т. ін.) державного житлового фонду на користь громадян України. [3] Приватизація державного житлового фонду ставить за мету створення умов для здійснення права громадян на вільний вибір способу задоволення їх потреб у житлі, залучення значної кількості громадян до участі в отриманні і збереженні існуючого житла та формування ринкових відносин у цій сфері. Приватизація має сприяти ефективності збереження житлового фонду та забезпечувати більш якісне його обслуговування. Необхідність приділення особливої уваги питанням приватизації житла пов'язано з тим, що цей процес обмежений у часі. Протягом його здійснення багато проблем правового характеру виникає насамперед через недостатню законодавчу забезпеченість і нормативну врегульованість [1; ст. 190].

Ст. 65-1 Житлового кодексу закріплює право наймачів житлових приміщень у будинках державного чи громадського житлових фондів, за згодою всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з ними, оформлювати займані ними приміщення у власність. [4] З положень цієї статті безперечно випливає, що наймачі жилих приміщень у будинках державного чи громадського житлового фонду без обмежень можуть за згодою всіх повнолітніх членів сім'ї (не інших сторонніх осіб), які проживають разом з ними, придбати приміщення, які вони займають, у власність на підставах, передбачених чинним законодавством [1; ст. 191-192].

Таким чином, законом встановлено два шляхи для придбання у власність жилої площі наймачем: приватизація і викуп [1; ст. 191-192]. При цьому як Законом України «Про приватизацію державного житлового фонду» так і Законом України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» передбачено, що спори, які виникають при приватизації квартир (будинків) та житлових приміщень у гуртожитках державного житлового фонду та щодо забезпечення житлових прав мешканців гуртожитків, вирішуються судом. Крім того, Законом України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» передбачено, що рішення суду є однією з підстав для передання гуртожитків, на які поширюється дія цього Закону, у власність територіальних громад [2].

Приватизація як процес передачі державного майна у власність інших осіб стосується тільки державного житлового фонду. Державний житловий фонд – це житловий фонд місцевих рад та житловий фонд, який перебуває у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, організацій, установ [7].

Відповідно до ст. 2 Закону України від 19 червня 1992 року № 2482-XII «Про приватизацію державного житлового фонду» до об'єктів приватизації належать квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, житлові приміщення у гуртожитках (житлові кімнати, житлові блоки (секції), кімнати у квартирах та одноквартирних будинках, де мешкають два і більше наймачів (далі – квартири (будинки), які використовуються громадянами на умовах найму. Не підлягають приватизації: квартири-музеї; квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані на територіях закритих військових поселень, підприємств, установ та організацій, природних та біосферних заповідників, національних парків, ботанічних садів, дендрологічних, зоологічних, регіональних ландшафтних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, історико-культурних заповідників, музеїв; квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, що перебувають в аварійному стані (в яких неможливо забезпечити безпечне проживання людей); квартири (кімнати, будинки), віднесені у встановленому порядку до числа службових, а також квартири (будинки), житлові приміщення у гуртожитках, розташовані в зоні безумовного (обов'язкового) відселення, забрудненій внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Приватизація здійснюється шляхом:

- безоплатної передачі громадянам квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках з розрахунку санітарної норми 21 квадратний метр загальної площі на наймача і кожного члена його сім'ї та додатково 10 квадратних метрів на сім'ю;

- продажу надлишків загальної площі квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках громадянам України, що мешкають в них або перебувають в черзі потребуючих поліпшення житлових умов [3].

Якщо загальна площа квартир (будинків), що підлягають приватизації, відповідає площі, передбаченій абзацом другим статті 3 цього Закону, зазначені квартири (будинки) передаються наймачеві та членам його сім'ї безоплатно [3].

До членів сім'ї наймача включаються лише громадяни, які постійно проживають в квартирі (будинку) разом з наймачем або за якими зберігається право на житло. Якщо загальна площа квартири менше площі, яку має право отримати сім'я наймача безоплатно, наймачу та членам його сім'ї видаються житлові чеки, сума яких визначається виходячи з розміру недостатньої площі та відновної вартості одного квадратного метра [3].

Якщо загальна площа квартири (будинку) перевищує площу, яку має право отримати сім'я наймача безоплатно, наймач здійснює доплату цінними паперами, одержаними для приватизації державних підприємств чи землі, а у разі їх відсутності – грошима. Сума доплат визначається добутком розміру надлишкової загальної площі на вартість одного квадратного метра [3].

Кожний громадянин України має право приватизувати займане ним житло безоплатно в межах номінальної вартості житлового чеку або з частковою доплатою один раз. Незалежно від розміру загальної площі безоплатно передаються у власність громадян займані ними:

- однокімнатні квартири;
- квартири (будинки), одержані у разі знесення або відселення всіх сімей з будинків (частин будинків), які належали їм на праві власності, якщо колишні власники не одержали за ці будинки (частини будинків) грошової компенсації;
- квартири (будинки), в яких мешкають громадяни, котрим встановлена ця пільга Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;
- квартири (будинки), в яких мешкають громадяни, удостоєні звання Героя Радянського Союзу, Героя Соціалістичної Праці, нагороджені орденом Слави трьох ступенів, ветерани Великої Вітчизняної війни, воїни-інтернаціоналісти, інваліди I і II груп, інваліди з дитинства, ветерани праці, що пропрацювали: не менше 25 років – жінки, 30 років – чоловіки, ветерани Збройних Сил та репресовані особи, реабілітовані згідно із Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні»;
- квартири (будинки), в яких мешкають сім'ї загиблих при виконанні державних і громадських обов'язків та на виробництві;
- квартири (будинки), в яких мешкають військовослужбовці, котрим встановлена пільга Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;

– квартири (будинки), в яких мешкають багатодітні сім'ї (сім'ї, що мають трьох і більше неповнолітніх дітей) [3].

В Законі також прописані: права наймачів, які не виявили бажання приватизувати займане ними житло, організація проведення приватизації та оформлення права власності, використання коштів, одержаних від приватизації, утримання приватизованих квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках, права власника на розпорядження приватизованою квартирою (будинком), кімнатою (кімнатами) у гуртожитку, соціальний захист населення при приватизації.

### **Список використаних джерел:**

1. Галянтич М. К., Коваленко Г. І. Житлове право України : Навч. посібник / Галянтич М. К., Коваленко Г. І.– К. : Юрінком Інтер, 2002. – 480 с.
2. Гулько Б. І. Узагальнення судової практики розгляду справ про приватизацію державного житлового фонду та гуртожитків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%A3%D0%97%D0%90%D0>.
3. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду», від 19.06.92 року. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2482-12>.
4. Зінченко В.В. Житлове право України: Приватизація житла в Україні / Зінченко В.В. – лекція – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf\\_civil-prav/lekc\\_cpd/privatizac.pdf](http://jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf_civil-prav/lekc_cpd/privatizac.pdf).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Верховною Радою України 17.07.1997 року. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
6. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Правові засади приватизації державного житлового фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/3090/13/> – Назва з екрану.
8. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

**Невзгляденко Ю.Ю.,**

*студентка*

Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КВАРТИРУ (БУДИНОК)**

Правове регулювання реалізації спільної часткової власності на квартиру (будинок) за законодавством України є однією з найважливіших категорій в цивільному праві України, без з'ясування сутності та природи якої досить складно зрозуміти особливості реалізації права спільної власності взагалі, порядок укладення, зміни та припинення договорів, спрямованих на перехід права власності.

Майно може належати на праві власності не лише одній, а й кільком особам (суб'єктам права власності) одночасно. Таким чином, майно, що одночасно перебуває у власності двох чи більше осіб (співвласників), належить їм за правом спільної власності. Оскільки спільна власність за юридичною природою є своєрідним способом реалізації суб'єктами права приватної, колективної, державної власності, то тут не утворюється якась нова самостійна форма власності. Отже, право спільної власності – це право двох або більше осіб на один об'єкт.

Правове регулювання спільної часткової і спільної сумісної власності може мати ті чи інші особливості, зумовлені призначенням того чи іншого об'єкта, складом або характером зв'язків учасників спільної власності.

У чинному ЦК спільна власність регулюється главою 26 ЦК, а також СК України та ЖК України.[1]

У будинку приватного житлового фонду правовизначення порядку користування жилими приміщеннями належить власнику будинку, а не членам його сім'ї, які не є учасниками права власності. Спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно. Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю.

Суб'єктами права спільної часткової власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади. Частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом. Ідеальною вважається та частка, яка у документах прописана дробом [3].

Право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю. Кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частини спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності. У разі неможливості цього він має право вимагати від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації. Співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності. Стаття 362 ЦК України передбачає переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності. Так, у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів. Продавець частки у праві спільної часткової власності зобов'язаний письмово повідомити інших співвласників про намір продати свою частку, вказавши ціну та інші умови, на яких він її продає. Якщо інші співвласники відмовилися від здійснення переважного права купівлі чи не здійснять цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця від дня отримання ними повідомлення, продавець має право продати свою частку іншій особі. Якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності виявили кілька співвласників, продавець має право вибору покупця [1].

Відповідно до статті 367 ЦК України майно, що є у спільній частковій власності, може бути поділене в натурі між співвласниками за домовленістю між ними. У разі поділу спільного майна між співвласниками право спільної часткової власності на нього припиняється. Договір про поділ нерухомого майна, що є у спільній частковій власності, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (коли річ є неподільною), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути надана лише за його згодою. Договір про виділ у натурі частки з нерухомого спільного майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Також за цивільним законодавством, існує можливість припинити право власності особи на частку у спільній частковій власності за вимогою інших співвласників:

- 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі;
- 2) спільне володіння і користування майном є неможливим;

3) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

Спори про поділ житла є достатньо розповсюдженими в судовій практиці, хоча поділ завжди порушує майнову рівновагу в сім'ї, він повинен здійснюватися таким чином, щоб після поділу майнові інтереси кожного з подружжя були обмежені в найменшому ступені та кожен з них отримав житло, яке більш усього необхідно йому для подальшого проживання та існування. Здійснюючи поділ спільного житла, суд повинен виходити з принципів права, які повинні стати нормою законів, як позитивно було закріплено у ст. 3 Цивільного кодексу: справедливість, добросовісність, розумність, при визнанні розміру часток подружжя в праві власності; належності або відсутності підстав для відходження від принципу рівності їх часток; можливості або неможливості поділу житла в натурі; по бажанню подружжя відносно способу поділу майна; претензії третіх осіб на майно та інше. При цьому суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, наприклад, якщо один з подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, втрачав його на шкоду інтересам сім'ї, а також частка майна може бути збільшена на користь одного з подружжя, якщо з ним проживають неповнолітні діти, непрацездатні повнолітні діти [2]. І саме суд, відступаючи від принципу рівності, повинен обов'язково вказати у своєму рішенні, які саме інтереси одного з подружжя або неповнолітніх дітей були для цього підставою [3, с. 57].

#### **Список використаних джерел:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003.– № 40.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Є.О. Харитонова. – Х. : Одісей, 2010.

**Пекний В.В.,**

*студент*

Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

## **ПРИВАТНИЙ НАЙМ (ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ)) ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ**

Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду (ст. 47 Конституції України) [2].

Як зазначає Міністерство Юстиції України в своєму роз'ясненні щодо договору найму (оренди) житлового приміщення, передача у користування нерухомого майна є актуальною темою практично для кожного власника [3].

Основним джерелом правового регулювання відносин, пов'язаних із договором найму (оренди) житла, є ЦК України. Варто зазначити, що при вирішенні питань які стосуються договору найму (оренди), не слід звертатися до глави 2 Житлового Кодексу Української РСР, оскільки в ній регулюються питання щодо соціального найму житла.

Як зазначається в роз'ясненні Міністерства юстиції України, вимоги глави 59 «Найм (оренда) житла» Кодексу стосуються договорів найму (оренди) приміщень, які мають чітко визначене цільове призначення – для проживання.

Відповідно до ст. 810 ЦК України, договором найму (оренди) вважається передача або зобов'язання передати власником житла (наймодавцем) житло другій стороні (наймачеві) для проживання в ньому на певний строк за плату [4].

Метою договору найму житла є забезпечення передачі житла в тимчасове користування. Відповідно, у цьому зацікавлені обидві сторони договору.

Предметом договору найму житла можуть бути помешкання, зокрема, квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Помешкання має бути придатним для постійного проживання у ньому. Наймач житла у багатоквартирному житловому будинку має право користуватися майном, що обслуговує будинок.

Як зазначено в ст. 813 ЦК України, сторонами у договорі найму житла можуть бути фізичні та юридичні особи. Якщо ж наймачем є юридична особа, вона може використовувати житло лише для проживання в ньому фізичних осіб. Роз'яснення Міністерства юстиції додає, що при наймі юридичною осо-

бою житла слід зазначати прізвище, ім'я, по батькові особи, яка буде постійно проживати у найманому житловому приміщенні. У разі зміни власника житла, переданого у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця ( правонаступництво) [4].

До обов'язків наймача входить зобов'язання використовувати житло лише для проживання у ньому, забезпечувати його збереження та підтримувати його в належному стані. Наймач не має права провадити перевлаштування та реконструкцію житла без згоди наймодавця. Наймач зобов'язаний самостійно вносити плату за житло, а також комунальні послуги, якщо інше не встановлено договором найму. Якщо наймачами житла є кілька осіб, їхні обов'язки за договором найму житла є солідарними. Наймач, відповідно до договору найму житла повинен вносити плату за користування житлом у строк, встановлений договором. Наймач має право передачі частину або найняте ним помешкання у користування піднаймачеві

За вимогою, встановленою у ст. 811 ЦК України, договір найму житла укладається у письмовій формі [4]. Але якщо сторони не дотримались письмової форми договору, то це не буде означати недійсність договору; проте факт укладання чи оспорювання окремих частин договору необхідно буде доводити письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та ін. Договір найму (оренди) житла може бути посвідчений нотаріально за бажанням сторін.

Договір найму житла укладається на строк, встановлений договором. Якщо у договорі строк не встановлений, договір вважається укладеним на п'ять років. До договору житла, укладеного на строк до одного року (короткостроковий найм), не застосовуються положення ч. 1, ст. 816 ЦК України (у договорі найму житла мають бути вказані особи, які проживатимуть разом із наймачем), ст. 818 щодо тимчасового проживання мешканців, а також ст. 822-824 цього Кодексу, що встановлюють переважні права наймача житла, основні положення про договір піднайму житла, а також умови заміни наймача у договорі найму житла.

Особливим видом найму (оренди) житла, згідно ст. 8101 ЦК України, є оренда житла з викупом, що може передбачати відступлення орендодавцем права вимоги боргу іншій особі – вигодонабувачу. За договором оренди житла з викупом одна сторона – підприємство-орендодавець передає другій стороні – фізичній особі (особі-орендарю) житло за плату на довготривалий (до 30 років) строк, після закінчення якого або достроково, за умови повної сплати орендних платежів, житло переходить у власність орендаря. Підприємство-орендодавець набуває право власності на попередньо обране особою-орендарем житло з метою передачі такого житла у довгострокову оренду з викупом такій особі та здійснює розпо-

рядження таким житлом до його повного викупу. Також частиною 5 цієї статті визначаються істотні умови, дотримання яких є обов'язковим:

1. найменування сторін;
2. характеристики житла, щодо якого встановлюються відносини оренди з викупом;
3. строк, на який укладається договір;
4. розміри, порядок формування, спосіб, форма і строки внесення орендних платежів та умови їх перегляду;
5. умови дострокового розірвання договору;
6. порядок повернення коштів у разі дострокового розірвання або припинення договору;
7. права та зобов'язання сторін;
8. відповідальність сторін;
9. інші умови, визначені законом [4].

Договір оренди житла з викупом, на відміну від договору найму (оренди), згідно з ч. 2, ст. 811 ЦК України, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Дія договору найму може бути припинена:

1. у разі приватизації наймачем займаного житла чи придбання у власність;
2. після закінчення строку дії договору, якщо його було укладено на певний строк, у разі якщо не надійшло письмового звернення щодо продовження цього строку;
3. у разі смерті наймача [1; 264].

Статті 825, 826 ЦК України регулюють підстави та правові наслідки розірвання договору найму (оренди) житла. Розірвання договору найму житла здійснюється з урахуванням згоди інших осіб (якщо вони проживають разом з наймачем) шляхом відмови від договору найму, при цьому попередивши наймодавця за три місяці. Наймач має право вмовитися від договору найму житла, якщо житло стало непридатним для постійного проживання у ньому. Договір найму житла також може бути розірваний за рішенням суду на вимогу наймодавця. Договір найму частини будинку, квартири, кімнати (частини кімнати) може бути розірваний на вимогу наймодавця у разі необхідності використання житла для проживання самого наймодавця та членів його сім'ї. Наймодавець має право вимагати розірвання договору найму житла в разі систематичного порушення прав та інтересів сусідів, а також використання житла не за призначенням наймачем. У разі розірвання договору найму житла наймач та інші особи, які проживали у помешканні, підлягають виселенню з житла на підставі рішення суду, без надання їм іншого житла [4].

### **Список використаних джерел:**

1. Галянтч М. К. Житлове право України: Навч. посібник. / М. К. Галянтч– К.: Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс] // В новій редакції від 30.09.2016. – 28.06.1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо договору найму (оренди) житлового приміщення [Електронний ресурс]– 05.01.2011– Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0006323-11>.
4. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 верес. 2016 р.: (ОФЦ. ТЕКСТ).– К.: Паливода А. В., 2016.– 408 с. – (Кодекси України).

**Петровська А.М.,**

*студентка VI курсу*

**Науковий керівник: Самілик Л.О.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільного права та процесу*

*Навчально-наукового інституту права*

*Університету державної фіскальної служби України*

## **ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Визначення правового становища органів опіки та піклування в справах щодо захисту прав та інтересів дітей має велике теоретичне і практичне значення, оскільки від цього буде залежати обсяг їх процесуальних прав та обов'язків.

Слід зазначити, що Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначається, що органами опіки та піклування є державні адміністрації районів, районів міст Києва та Севастополя, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад. Разом з тим даним законом окреслено повноваження органів опіки та піклування [1]. Разом з тим, правові основи діяльності органів і служб у справах дітей визначені в Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [2].

Безпосередньо можлива участь зазначених органів у судовому порядку, що передбачено ч. 2 ст. 3 ЦПК. Там закріплено, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися «органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси». Ця стаття не зазначає, які саме особи можуть звертатися до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб. Коло цих осіб конкретизоване у ст. 45 ЦПК України [4].

Сімейний кодекс України визначає, що при розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, виселення дитини, зняття дитини з реєстрації місця проживання, визнання дитини такою, що втратила право користування житловим приміщенням, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи [3].

Таким чином, участь зазначених органів у цивільному процесі можлива у двох процесуальних формах: шляхом відкриття провадження в справі та вступу в цивільну справу.

У першому випадку процесуальною формою є подача відповідної заяви з метою відкриття провадження в справі. Тобто, в даному випадку орган опіки та піклування порушує справу на захист прав та інтересів дитини. Цим самим він реагує на ситуацію, що склалася, і вживає певних активних дій у формі звернення до суду. Обсяг прав та обов'язків є досить широким. І в цьому разі орган опіки та піклування займає позицію, схожу з позицією позивача.

Другою формою участі зазначених органів є вступ у цивільний процес для дачі висновку в справі. Обсяг процесуальних прав та обов'язків органу опіки та піклування є дещо обмеженим порівняно з тим, коли цей орган пред'являє позов з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб. Так, орган опіки та піклування, якщо він бере участь у справі для надання висновку, обмежений правами та обов'язками, що визначені в ст. 31 ЦПК України. Тобто орган опіки та піклування, даючи висновок, має тільки загальні права, що визначені в ст. 27 ЦПК України в тому обсязі, який йому необхідний для надання такого висновку [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 45 ЦПК України органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі в справі або взяти участь у справі за своєю ініціативою для подання висновку [4]. Зі змісту цієї норми можна зробити висновок, що органи опіки та піклування можуть бути залучені до участі для надання висновків у справі як за їх власною ініціативою, так і за ініціативою суду, однак відсутня вказівка щодо порядку вступу в процес таких органів.

Зауважимо також, що висновок органів опіки та піклування складається в письмовій формі та містить у собі певну інформацію, що має значення для вирішення справи, тому зробимо заключення, що такий висновок можна віднести до письмових доказів. Оскільки цей висновок є письмовим доказом у справі, а відповідно до ст. 131 ЦПК України докази подаються до або під час попереднього судового засідання, або до початку розгляду справи по суті, якщо засідання не проводилось, то висновок органів опіки та піклування необхідно пред'являти як будь-який доказ у справі до або під час попереднього судового засідання, або до початку розгляду справи по суті, якщо таке засідання не проводилось.

Підсумовуючи, зазначимо, що правовий статус органів опіки та піклування в цивільному процесі визначається тим, що даний орган займає самостійне місце, відповідно до ст. 45 ЦПК України є органом, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси малолітніх і неповнолітніх осіб. Основне завдання органу опіки та піклування в цивільному процесі – захист прав та інтересів дітей в силу виконання своїх повноважень.

#### **Список використаних джерел:**

1. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – ст. 267.
2. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – ст. 273.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – ст. 11.

**Подліснюк І.С.,**  
*студент III курсу*

**Науковий керівник: Голоденко І.О.,**  
*старший викладач кафедри цивільноправових дисциплін*  
*Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

## **ДОГОВІР ІНВЕСТУВАННЯ БУДІВНИЦТВА (ПАЙОВОЇ УЧАСТІ У ФІНАНСУВАННІ БУДІВНИЦТВА) ЖИТЛА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

Договір інвестування будівництва (пайової участі у фінансуванні будівництва) житла більшістю правознавців розглядається як різновид цивільно-правового договору, що має специфічний характер і мету.

Зокрема, А. Савченко підкреслює ризиковий (алеаторний) характер договорів інвестування та зауважує, що інвестиційний договір на будівництво житла – це двостороння угода між особою, яка володіє правами на об'єкт будівництва (забудовником), та інвестором, відповідно до умов якого інвестор зобов'язаний вносити інвестиції в порядку, передбаченому договором, та має право отримати у власність житло після закінчення будівництва, а забудовник несе обов'язок спрямовувати інвестиції, отримані від інвестора, на будівництво житла або збудувати житло за рахунок інвестицій, наданих інвестором [1, с. 12].

А. Смітюх вказує, що за таким договором одна сторона (інвестор) зобов'язується сплатити іншій стороні (забудовникові) суму інвестицій, тоді як забудовник зобов'язується збудувати об'єкт інвестування, причому предметом цього договору є отримання інвестором в майбутньому нерухомості, що повинна бути збудована, в обмін на суму інвестиції, яку забудовник отримує від інвестора [2, с. 106].

Слід підкреслити, що у законодавстві відсутні спеціальні положення, присвячені цьому договору, через що він виявляється одним із договорів, що не передбачені актами цивільного законодавства, але відповідають загальним засадам цивільного законодавства (ч. 1 ст. 6 ЦК України) [3, ст.6], та, зокрема, житлового законодавства (ст. 150 ЖК України) [4, ст. 150].

Утім, нажаль, договори інвестування не вказані у переліку дозволених засобів інвестування будівництва житлової нерухомості, передбаченому ч. 3 ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [5, ст. 4], у якому зазначені фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування та емісія цільових облігацій, що погашаються передачею об'єкта житлового будівництва.

Як наслідок, повністю законним є використання інвестиційних договорів лише при будівництві нежитлової нерухомості. З іншого боку, усі засоби інвестування будівництва житла, передбачені у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» покладають на забудовника значний тягар додаткових фінансових та організаційних витрат. Оскільки інвестиційні договори залишаються дуже зручними як для інвесторів, так і для забудовників, вони *de facto* досі використовуються при будівництві житла.

При цьому негативними особливостями інвестиційних договорів, порівняно із засобами інвестування, передбаченими у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність», є відсутність контролю над забудовником з боку третіх осіб, та, оскільки інвестиційні договори не підлягають державній реєстрації та нотаріальному посвідченню – наявність ризиків одночасного набуття двома чи більше інвесторами прав на об'єкт інвестування (квартиру, котедж, паркомісце) внаслідок шахрайства забудовника.

Утім, ці ризики наявності також і у сфері будівництва нежитлової нерухомості, де будь-які обмеження щодо форм інвестування відсутні, і, як наслідок, договори інвестування використовуються без жодних обмежень.

На нашу думку, законодавцю слід виправити ситуацію, що склалася у сфері інвестування будівництва житла за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб, не шляхом заборони окремих способів інвестування, а шляхом унеможливлення шахрайства. Найбільш дієвим підходом представляється обов'язкове внесення до Єдиного будівельного реєстру інформації не лише щодо усіх об'єктів будівництва, на які оформлене право на виконання будівельних робіт з параметрами, передбаченими будівельною документацією, але також поділу таких об'єктів на об'єкти інвестування (окремі квартири, котеджі тощо, причому не лише житлові, але й нежитлові) у разі, якщо об'єкт будується забудовником із залученням коштів фізичних та юридичних осіб. У таких випадках у Єдиному будівельному реєстрі варто було би відображувати відомості про фінансовий стан забудовника (річну, квартальну звітність), його керівників та динаміку будівництва. Такий реєстр має бути відкритим і доступним в мережі Інтернет. З іншого боку, всі договори, які передбачають інвестування будівництва нерухомості, так само, як відступлення прав за такими договорами на користь третіх осіб, мають реєструватися у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Така реєстрація повинна обумовлювати дійсність договорів інвестування.

За такого підходу договір інвестування стане дієвим та конкурентоздатним способом інвестування у будівництво житлової нерухомості.

### **Список використаних джерел:**

1. Савченко А. Алеаторний (ризиковий) характер інвестиційних договорів у будівництві житла: постановка проблеми [Текст] / А. Савченко // Мала енциклопедія нотаріуса. – № 2 (80). – 2015. – С. 12-16.
2. Смітюх А. В. Правові основи інвестиційної діяльності: Навчальний посібник [Текст] / А. В. Смітюх. – К.: Істина, 2013. – 420 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Житловий кодекс України від 30.06.1983 [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1983. – № 28. – Ст. 574.
5. Про інвестиційну діяльність [Текст]: Закон України від 18.09.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

**Скрипка А.О.,**  
*студентка*

Науковий керівник: **Коваленко І.А.,**  
*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*  
*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

### **ЖИТЛОВИЙ ФОНД УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ**

Нерухомість була і буде важливою складовою в житті суспільства. Вирішення багатьох питань, пов'язаних із житловим фондом просто не можливе без знання юридичної класифікації будинків і приміщень, без знання юридичних законів, які пов'язані з житловим фондом. У цій статті я спробую дослідити поняття житлового фонду України, особливості його призначення та планую торкнутися питань, пов'язаних з класифікацією будинків і приміщень, які, власне, і складають житловий фонд.

Згідно ст 47 Конституції України «кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду» [1].

Так, згідно ст. 4 Житловий Кодекс Української РСР «жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території Української РСР, утворюють житловий фонд» [2]. Згідно цієї ж статті до житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру. Виходячи з цього можна дати більш ширше визначення житлового фонду, так житловий фонд – це сукупність жилих будинків і жилих приміщень на всій території України, що визнані у встановленому порядку житлом, придатним для проживання громадян. Житловий фонд включає:

1) жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);

2) жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд);

3) жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);

4) жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);

5) квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення).

До житлового фонду включаються також жилі будинки, що належать державно-колгоспним та іншим державно-кооперативним об'єднанням, підприємствам і організаціям.

Під жилими будинками розуміють будівлі, що характеризуються сукупністю таких ознак: відповідність будівель архітектурно-будівельним, санітарно-гігієнічним, протипожежним та іншим нормам і стандартам, що робить ці будівлі придатними для постійного проживання в них громадян; прийняття в експлуатацію комісією фахівців і спеціалістів зведеного будинку, що відповідає зазначеним умовам; реєстрація в органах місцевого самоврядування будівлі як жилої. Житловим приміщенням є опалюване приміщення, розташоване у надземному поверсі, призначене для цілорічного проживання і яке відповідає санітарно-епідеміологічним вимогам щодо мікроклімату і повітряного середовища, природного освітлення, допустимих рівнів нормованих параметрів відносно шуму, вібрації, ультразвуку та інфразвуку, електричних та електромагнітних полів та іонізуючого випромінювання.

Існує багато різних класифікацій житлового фонду, так, виходячи з статті 4 Житлового Кодексу Української РСР, можна класифікувати житловий фонд України за формою власності на:

1) приватний житловий фонд. Сюди входять зведені жилі будинки, приватизовані квартири (будинки), що знаходяться на праві приватної власності та призначені для задоволення житлових потреб власників і членів їхніх сімей. Законодавство дозволяє належне їм житло здавати в оренду чи найм іншим особам. Суб'єктами права приватної власності на житло є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які набули на нього право власності на законних підставах;

2) житловий фонд колективної власності включає громадський житловий фонд і фонд житлово-будівельних кооперативів. До громадського житлового фонду в першу чергу входить фонд колективних сільськогосподарських підприємств, створених на основі колгоспів, радгоспів. Суб'єктами права на житло колективної власності є трудові колективи державних підприємств, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, господарські товариства, об'єднання громадян, релігійні та інші організації, що є юридичними особами;

3) державний житловий фонд складається з житлового фонду, що належить державним підприємствам, установам і організаціям на праві повного господарського відання або оперативного управління;

4) комунальний житловий фонд – фонд, що належить на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах. Суб'єктом права власності на комунальний житловий фонд є територіальні громади [4; 68].

Згідно призначення житловий фонд можна поділити на такі категорії:

1) житловий фонд загального призначення – це сукупність житла всіх форм власності, призначеного для проживання громадян.

2) житловий фонд соціального призначення – сукупність соціального житла, що надається громадянам України, які відповідно до Закону потребують соціального захисту [3]. До житла з житлового фонду соціального призначення належать: квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, які надаються громадянам у порядку черги на одержання соціального житла та жилі приміщення у соціальних гуртожитках, які надаються громадянам на час їх перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем їх проживання;

3) житловий фонд спеціального призначення – це житло, що надається в користування працівникам підприємств, установ і організацій та тим громадянам, які за характером їх трудових відносин мають проживати за місцем роботи чи поблизу нього, – службове житло; робітникам, службовцям, студентам, учням, а також іншим громадянам на відповідний строк надаються гурто-

житки; інвалідам, ветеранам, самотнім громадянам похилого віку – місця в будинках-інтернатах. До житлового фонду спеціального призначення належать: службове житло; гуртожитки для проживання самотніх громадян (жилі кімнати для спільного користування кількох осіб, які не перебувають у родинних зв'язках); гуртожитки для проживання сімей (житло), що складається з однієї або кількох кімнат і перебуває у користуванні окремої сім'ї; будинки (квартири) маневреного житлового фонду; будинки-інтернати для інвалідів, ветеранів, самотніх громадян похилого віку; готелі-притулки, які призначені для тимчасового проживання громадян, які потерпіли від стихійного лиха або іншої екстремальної ситуації, а також для розміщення біженців. Готелі-притулки створюються у разі виникнення надзвичайної ситуації на базі існуючих готелів, гуртожитків, баз відпочинку, пансіонатів та інших приміщень, що можуть бути пристосовані для тимчасового проживання громадян. Громадяни, які постраждали від стихійного лиха, а також біженці (потерпілі особи) користуються готелями-притулками безоплатно [4; 70].

Таким чином, житловий фонд – це сукупність житлових приміщень незалежно від форм власності: житлових та спеціальних будинків (гуртожитків, будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів, дитячих будинків, інтернатів при школах і шкіл-інтернатів), квартир (у т. ч. у багатоквартирних житлових будинках), садибних житлових будинків, службових житлових приміщень та інших житлових приміщень у будівлях, придатних для проживання. Отже можна зробити висновок, що віднесення об'єкта нерухомості до житлового фонду можливе за наявності двох ознак житловості: юридичної та фактичної. Так, житловий будинок (приміщення) має бути таким за юридичним статусом (спроектований, побудований, зданий в експлуатацію та зареєстрований як житловий). До складу житлового фонду не належать дачі, літні садові будиночки, спортивні та туристичні бази, мотелі, кемпінги, санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, будинки для приїжджих, готелі, залізничні вагони й інші будівлі та приміщення, що використовуються для сезонного і тимчасового проживання. Крім того, житловий будинок (приміщення) має бути придатним для постійного проживання в ньому, а отже відповідати нормам щодо опалення, санітарно-епідеміологічним вимогам, параметрам шуму, вібрації, випромінювання.

#### **Список використаних джерел:**

1. Галянич М.К., Коваленко Г.І. Житлове право України: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 480 с. – ISBN 966-667-032-1.

2. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» [Електронний ресурс] // В новій редакції від 04.06.2017. – 12.01.2006.– Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3334-15>.

3. Житловий кодекс Української РСР [Електронний ресурс] // В новій редакції від 04.06.2017. – 30.06.1983. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.

4. Конституція України [Електронний ресурс] // В новій редакції від 30.09.2016. – 28.06.1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

**Танцюра А.Ю.,**

*студентка VI курсу*

Науковий керівник: **Самілик Л.О.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільного права та процесу*

*Навчально-наукового інституту права*

*Університету державної фіскальної служби України*

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН**

Наразі проблема правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я є надзвичайно актуальною. Реалізація прав людини та громадянина, їх захист у випадку порушення, приведення законодавства про охорону здоров'я у відповідність до загальноєвропейських стандартів є важливою правовою гарантією держави, оскільки у нашій країні життя та здоров'я визнаються однією з найголовніших соціальних цінностей та охороняються державою.

Розглядаючи пацієнта як людину, яка звернулася за медичною допомогою, відмітимо слабку обізнаність у правах та способах їх захисту. Це можна пояснити відсутністю знань стосовно прав людини, низьким рівнем правової культури пересічного громадянина. У зв'язку з цим доводиться констатувати тенденцію до збільшення кількості спорів, що стосуються саме захисту прав пацієнтів.

Безумовно потребують виділення та чіткого окреслення спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів. Мова йде про права пацієнтів, які належать до категорій: неповнолітні; військовослужбовці і громадяни, які підлягають призову на військову службу; затримані особи та взяті під варту; особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи арешту, особи,

що відбувають покарання в місцях позбавлення волі; інваліди; ветерани; чорнобильці; вагітні жінки та матері; іноземці, особи без громадянства, біженці тощо.

Спеціальні права пацієнтів різних професійних і соціальних категорій визначені спеціальними правовими актами, зокрема, Сімейним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України «Про охорону дитинства», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про військовий обов'язок і військову службу» тощо.

Хотілося б зупинитися на окремих категоріях груп вразливих верств населення, які потребують особливого охоронного режиму своїх прав та їх захисту.

Зауважимо, що соціальне становище та захист інвалідів регулюються безпосередньо 15 законами України. Зокрема, це закони «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», а також укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, в яких певного мірою враховано міжнародні правові документи з цієї проблеми [1, с. 157].

Зазначеними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами для інвалідів передбачається регулярне санаторно-курортне лікування, протезування, забезпечення спецавтомобілями, безплатні або за пільговими цінами ліки, а також чимало пільг щодо побутового, торгового, медичного, транспортного обслуговування, працевлаштування.

Інвалідам та дітям-інвалідам безплатно або на пільгових умовах за наявності відповідного медичного висновку надаються: послуги з соціально-побутового і медичного обслуговування, технічні та інші засоби (протезно-ортопедичні вироби, ортопедичне взуття, засоби пересування, у тому числі крісла-коляски з електроприводом, автомобілі, індивідуальні пристрої, протези очей, зубів, щелеп, окуляри, слухові і голосоутворювальні апарати, сурдотехнічні засоби, мобільні телефони та факси для письмового спілкування, ендопротези, сечо – та калоприймачі тощо). Відповідно до вищенаведеного, статтею 38 Закону передбачено надання за наявності медичних рекомендацій автомобіля на пільгових умовах [2].

Не менш пріоритетною є сфера охорони материнства та дитинства, що посідає особливе місце внаслідок її суспільної значимості для розвитку держави, забезпечення інтересів кожної сім'ї, громадянина.

Головним інструментом для захисту та реалізації медичних прав є Конвенція ООН про права дитини [3]. Стаття 24 Конвенції встановлює пріоритет медичного забезпечення саме дитячого населення. Так, Конвенцією визнано

право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я.

Тільки через 10 років після ратифікації Конвенції Верховною Радою України був прийнятий національний законодавчий акт у сфері захисту прав дитини – Закон України «Про охорону дитинства», який практично повністю врахував міжнародний стандарт у контексті закріплених заходів, що сприяють реалізації права дитини в сфері медичного забезпечення [4]. Одним із завдань закону визначено розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні. Стаття 6 зазначеного закону визначає гарантоване дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, створення безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціональне харчування, формування навичок здорового способу життя. Положення статті 6 фактично закріплюють визначене положеннями статті 49 Конституції України право дитини на охорону здоров'я та медичну допомогу, проте практично не містять положень щодо пріоритетного медичного забезпечення дитячого населення. Так, право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я, визначене у Конвенції, зводиться тільки до права на пільгове забезпечення дітей ліками та харчуванням у порядку, встановленому законодавством.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. у статті 60 закріплює умови забезпечення дітей і підлітків медичною допомогою [5]. Медична допомога дітям і підліткам забезпечується лікувально-профілактичними та оздоровчими закладами, дитячими поліклініками, відділеннями, диспансерами, лікарнями, санаторіями та іншими закладами охорони здоров'я. До державних дитячих санаторіїв путівки дітям надаються безоплатно. Перебування дітей і підлітків під диспансерним наглядом створює умови для динамічного спостереження за станом їхнього здоров'я з метою раннього виявлення захворювань та визначає особливість медичного забезпечення дитячого населення. Норми закону, на відміну від Конвенції, також не містять положень про забезпечення права дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб.

Разом з тим законодавство наділяє спеціальними правами в сфері охорони здоров'я й інших категорії осіб, приміром, військовослужбовців, учасників АТО та членів їх сімей тощо.

В цілому, слід підсумувати, що основні законодавчі акти України, які сприяють закріпленню та реалізації прав особливих категорій громадян в сфері медич-

ного забезпечення, загалом відповідають міжнародним нормам. Проте слід зазначити, що українське законодавство не містить чітко встановлених норм щодо реалізації окремих прав, приміром, права дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я. Зважаючи на це, існує необхідність чіткого визначення переліку прав окремих категорій пацієнтів і гарантій їх забезпечення.

#### **Список використаних джерел:**

1. Коментар медичного законодавства України / Лавриненко О.О., Рогова О.Г., Панасюк С.А. та ін.]. – Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2016. – 360 с.
2. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21, ст. 252.
3. Конвенція про права дитини: Прийнята та оприлюднена в резолюції 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1, стор. 205.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-ІІІ // Урядовий кур'єр. – Орієнтир. – 6 червня 2001 року. – № 98.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

## НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Дем'янова Н.О.,

*студентка*

Науковий керівник: Коваленко І.А.,

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

### ПРАВО ВЛАСНОСТІ – ОСНОВНЕ РЕЧОВЕ ПРАВО У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В повсякденних життєвих реаліях закріпилася думка що будь-які відносини, які утворюються в суспільстві мають в основі певну матеріальну або нематеріальну власність, яка в подальшому розвитку цих відносин може переходити від одного суб'єкта цих відносин до іншого. Дедалі частіше в суспільстві виникає зацікавленість темою «Право власності», що обумовлено важким економічним становище в державі. Виходячи із цього популярності набуває сфера господарювання, яка надає можливість покращити матеріальне становище.

У сфері господарювання основним речовим правом є «Право власності» яке являє собою закріплені Конституцією України та іншими законами України норми, які гарантують власнику право на вільне користування та розпорядження законно належним йому майном в рамках та способами встановленими законом.

Право власності займає одне із ключових місць у суспільних відносинах, оскільки, стосується питань щодо привласнення матеріальних благ. Дане право гарантується та захищається законом.

Для більш правильного розуміння теми необхідно згадати курс вивчення римського права яке зробило внесок у суспільні відносини пов'язані з набуттям права власності. Правова тріада яка складається з таких елементів як: право володіння, право користування, право розпорядження.

Володіння – це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками – індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування – це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження— це визначення власником юридичної або фактичної долі речі [5; 210].

Перераховані правомочності можна знайти в законодавстві всього цивілізованого світу у тій чи іншій інтерпретації. Право власності, право користування, право розпорядження виникають у суб'єкта з моменту набуття права власності на річ, яке може набувати я такими способами: купівля-продаж, дарування, обмін і т. д., та зникають при втраті права власності, яке може втрачатися такими ж способами як і набувається.

Законодавством України прописано, що суб'єкт господарювання який здійснює господарську діяльність має право володіти, користуватися та розпоряджатися майном одноособово або спільно з іншими суб'єктами належним йому або їм майном.

Відносини власності— це суспільні відносини, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення матеріальних благ. Сутність відносин власності у сфері економіки полягає в належності наявних засобів виробництва і продуктів праці, що отримуються від їх експлуатації, певним суб'єктам.

Власність в економічному розумінні— це економічне панування суб'єкта над об'єктом, що належить йому, використання суб'єктом цих об'єктів своєю владою й у власних інтересах [1; 150].

Право власності передбачає можливість вільного, але в межах закону, використання власникам свого майна у власних інтересах. Правомочності власника щодо його майна, яке використовується у сфері господарювання, складні: крім відомої з часів римського права тріади (володіння, користування та розпорядження), до їх складу входять засновницькі (щодо заснування інших суб'єктів господарювання та наділення їх відповідним майном), регулятивні (щодо визначення меж використання майна, яке передається власником іншим суб'єктам господарювання на похідних від права власності правових титулах), оперативно-управлінські (щодо управління створеним власником суб'єктом господарювання), контрольні (щодо контролю за використанням майном, яке на певному, зазвичай похідному від права власності, правовому титулі закріплюється за іншим суб'єктом господарювання) та охоронні (щодо охорони прав власника від посягань інших осіб на його майно та захисту прав і законних інтересів власника у разі їх порушення іншими особами) повноваження. Засновницькі, регулятивні, оперативно-управлінські, контрольні, охоронні повноваження забезпечують власнику реалізацію однієї з основних його функцій — функцію управління своєю власністю.

Право власності передбачає можливість вільного, але в межах закону, використання власником свого майна у власних інтересах. Правомочності власника щодо його майна, яке використовується у сфері господарювання, складні:

крім відомої з часів римського права тріади (володіння, користування та розпорядження), до їх складу входять засновницькі (щодо заснування інших суб'єктів господарювання та наділення їх відповідним майном), регулятивні (щодо визначення меж використання майна, яке передається власником іншим суб'єктам господарювання на похідних від права власності правових титулах), оперативно-управлінські (щодо управління створеним власником суб'єктом господарювання), контрольні (щодо контролю за використанням майном, яке на певному, зазвичай похідному від права власності, правовому титулі закріплюється за іншим суб'єктом господарювання) та охоронні (щодо охорони прав власника від посягань інших осіб на його майно та захисту прав та законних інтересів власника у разі їх порушення іншими особами) повноваження. Засновницькі, регулятивні, оперативно-управлінські, контрольні, охоронні повноваження забезпечують власникові реалізацію однієї з основних функцій – функцію управління своєю власністю [4; 135].

У господарському кодексі (ч. 3 ст. 134) знайшло відображення положення п. 7 ст. 92 Конституції України, згідно з яким правовий режим власності визначається виключно законами України. До таких законів, зокрема, належать Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закони України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування», від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» тощо[3].

Велике значення для забезпечення майнових прав суб'єктів господарювання має також положення щодо визначення правових форм реалізації права власності у сфері господарювання виключно на рівні закону. Така вказівка Кодексу покликана захищати суб'єктів господарювання від проявів втручання державних та інших органів в регулювання майнових відносин шляхом прийняття ними актів так званого відомчого законодавства [2; 83].

### **Список використаних джерел:**

1. Вінник О.М. Господарське право: Навчальний посібник. – 2-ге вид., змін., та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – с. 616.
2. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР).– 2003.– № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
3. Конституція України: за станом на 30.09.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебикіна Т.С. Господарське право України: навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2012 564 с.

5. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.

**Козюченко Я.В.,**  
*студентка III курсу*  
*Інституту кримінальної юстиції*  
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

## **СИСТЕМАТИЧНІСТЬ У ВИЗНАЧЕННІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сьогодні люди займаються різними видами господарської діяльності. Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову значеність [1, с. 5]. Поширеним видом такої діяльності є підприємницька. Вимоги, що висуваються до підприємницької діяльності, зазнають змін в процесі розвитку й формування законодавства, що регулює цю діяльність. Регулювання відносин у сфері підприємницької діяльності, здійснюється за допомогою виконання певних функцій державними органами, зокрема, органами виконавчої влади. Право на здійснення підприємницької діяльності – це одне з основних суб'єктивних прав громадян України. Згідно ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

У довідковій літературі підприємництво розуміється як ініціативна, самостійна діяльність громадян та їхніх об'єднань, спрямована на одержання прибутку або особистого доходу. На думку А.С. Ластовецького, підприємництво – це правочинна економічна діяльність, спрямована на отримання доходу, має інноваційний, ініціативний, самостійний, постійний характер та здійснюється на власний ризик і власну відповідальність. Основні положення про підприємництво містяться у главі 4 Господарського кодексу України. Однією з головних ознак є систематичність. Зазначений критерій віднесення діяльності застосовується лише до одного з видів підприємницької діяльності, а саме: до торговельної. Інших видів підприємницької діяльності цей критерій не стосується. Одноразова дія по виготовленню і продажу певного товару не є підприємництвом. На рівні законів або підзаконних актів не визначено, що вважається саме систематичною діяльністю, і скільки операцій на рік повинна здійснити особа, щоб її діяльність була визначена як підприємницька (наприклад, операцій ку-

півлі-продажу). Тобто, особа сама вирішує чи є її діяльність підприємницькою, і здійснює державну реєстрацію. Тому проблемою постає, той факт, що наразі це поняття не закріплено та виникають певні труднощі з правильним розумінням, що ж вважається систематичністю у підприємницькій діяльності. Обґрунтовано, що систематичність як ознака підприємництва має характеризуватися з якісної (а не кількісної) сторони як усталеність, що виражається в характері діяльності, її часовій тривалості і цільовій спрямованості. Така позиція обумовлюється тим, що обмеження простим підрахунком кількості зроблених комерційних операцій (сама по собі кількість операцій, вчинених протягом календарного року, не може бути єдиним орієнтиром при визначенні поняття підприємництва) є помилковим, тоді як оцінювання діяльності з урахуванням конкретних обставин, у сукупності з іншими ознаками, є вірним [4].

В літературі є думка – якщо продаж товарів здійснюється протягом року 4 рази, така діяльність вважається систематичною. Ця позиція ґрунтується на Декреті Кабінету Міністрів України «Про податок на промисел» від 17.03.1993 року, в якому зазначено: «У разі коли продаж товарів здійснюється протягом календарного року більше чотирьох разів, така діяльність вважається систематичною і зобов'язує громадян зареєструватися як суб'єкти підприємництва відповідно до чинного законодавства України» (ч. 2 ст. 5). Проте даний Декрет втратив чинність разом з прийняттям Податкового кодексу. Також можна звернутися до постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 25.04.2003 № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності». В п. 4 Постанови ВСУ зазначено: «під здійсненням особою, не зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, будь-якого виду підприємницької діяльності з числа тих, хто підлягають ліцензуванню, слід розуміти діяльність фізичної особи, пов'язану із виробництвом чи реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг з метою отримання прибутку, яка містить ознаки підприємницької, тобто провадиться зазначеною особою безпосередньо самостійно, систематично (не менше ніж три рази протягом одного календарного року) і на власний ризик». Тобто, ВСУ вважає, що «систематично» – це 3 рази на рік, а не 4, як за Декретом Кабінету Міністрів України. На даний висновок ВСУ посилаються суди у 2017 році, наприклад Білгород-Дністровський міськрайонний суд у постанові від 20.04.2017 або Краснолиманський міський суд Донецької області у постанові від 12.05.2017 та Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області в постанові від 12.05.2017. Отже, чинне законодавство не містить визначення «систематичності» в аспекті здійснення підприємницької діяльності. При цьому, у більшості судових справ, через недоведеність систематичності господарської діяльності, особи не притягуються до відповідально-

сті. Тобто якщо казати про конкретні цифри, то є позиція ВСУ щодо розкриття терміну «систематичність» через здійснення певної діяльності 3 і більше разів, але даний висновок не підкріплений законодавством.

Але цю прогалину у законодавстві України можна усунути шляхом чіткого закріплення у законодавчому акті конкретної відповіді на поняття «систематичність». Потрібно визначити певну розумну кількість повторюваних дій суб'єктом господарської діяльності. Це б дало змогу вирішити більшу кількість судових справ та притягнути до відповідальності осіб, які фактично здійснюють підприємницьку діяльність, але через недоведеність систематичності не зазнають покарання.

#### **Список використаних джерел:**

1. Господарський кодекс України: Кодекси України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – 1555-18.
2. Про податок на промисел Декрет Кабінету Міністрів України: від 17.03.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 24-93.
3. Ластовецький А.С. Організаційно-правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні / : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.10.07 / Андрій Станіславович Ластовецький /. – Ірпінь– 2002. – 20 с.
4. Бігняк О.В. Підприємницька діяльність як предмет правового регулювання в Україні/ : автореф. дис. канд. юрид. наук: 06.08.07 / Бігняк Олександр Валентинович /. – Донецьк– 2007.– 20 с.

**Мельник С.Ю.,**  
*студентка III курсу*  
*факультету підготовки слідчих*  
*Національного університету «Одеська юридична академія»*

### **ОКРЕМІ ІННОВАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

В умовах розвитку господарської діяльності у світі та, зокрема, на теренах нашої держави набирає обертів значимість нового погляду на правову регламентацію та охорону цієї сфери. Прийняття Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII [1] (далі – Закон № 222) створило нові умови для ведення господарювання. Так, було зменшено кількість видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спро-

щено порядок отримання ліцензії, запроваджено необов'язковість оформлення ліцензії, як документа у паперовому вигляді, встановлено безстроковість дії ліцензії без можливості обмеження Кабінетом Міністрів України.

Як показує практика, скорочення кількості позицій, які мають регулюватись ліцензуванням має позитивний результат, оскільки значна кількість європейських держав демонструє ефективний контроль за безпекою суспільства і без застосування ліцензування. У Польщі, що займає 24 місце у рейтингу легкості ведення бізнесу за версією Doing Business, ліцензують лише 6 видів господарської діяльності, а саме пошук і розробка родовищ корисних копалин, їхній видобуток, відкрите зберігання; виробництво та збут вибухових речовин, зброї та боєприпасів, а також продуктів, технологій для військових або поліцейських цілей; захист людей та майна; трансляція радіо– і телепрограм; авіаперевезення; виробництво, переробка, зберігання, транспортування, розподіл і збут енергоносіїв [3]. На сьогоднішній день Україна не є такою, де бізнес вести було б зручно, це показує 80 місце у вищезазначеному рейтингу. Порівняно із законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (який втратив чинність на підставі Закону № 222-VIII) теперішнє законодавство має більш короткий перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню у вигляді 33 позицій. Проте чи всі види обов'язково мають регулюватись ліцензуванням? Генеральний директор спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств В'ячеслав Биковець вважає за потрібне переглянути доцільність ліцензування ветеринарної практики, туроператорської діяльності, промислового вилову водних біоресурсів за межами юрисдикції України, зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та інших. Мотивуючи це успішною практикою інших держав [3].

Порядок отримання ліцензії тепер має чіткий механізм процедур, які здійснюються органом ліцензування, та строків їх виконання. Зміни, які було внесено до Закону № 222 та набрали чинності 01.01.2017 [1] передбачають такі підходи до регулювання відносин ліцензування у сфері господарської діяльності, а саме:

1) скасовується оформлення ліцензії, як документа у паперовій формі, та передбачається засвідчення факту видачі ліцензії шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань та відображення відповідної інформації у виписці з цього реєстру, яка видається суб'єкту господарювання безоплатно;

2) скасовується переоформлення ліцензії у разі зміни найменування юридичної особи (якщо зміна найменування не пов'язана з реорганізацією юридичної особи) або прізвища, імені, по батькові фізичної особи – підприємця, у зв'язку з відображенням відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;

3) запроваджується можливість подання суб'єктом господарювання документів до органу ліцензування в електронному вигляді за допомогою порталу електронних сервісів;

4) скасовується повідомлення в паперовій формі органом ліцензування здобувача ліцензії чи ліцензіата про прийняті ним рішення (зокрема, про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, відмови у видачі ліцензії чи про видачу ліцензії, анулювання ліцензії) та передбачається оприлюднення цих рішень на порталі електронних сервісів.

Бюрократично перевантажена система є однією з основних перешкод для здійснення господарювання, і як наслідок, для розвитку економіки держави. Отримання ліцензії у більш простий спосіб є прикладом втілення у життя такого принципу господарського права, як: «Принцип економічної свободи і заохочення підприємницької поведінки господарських організацій». Цей принцип вміщає в собі створення державою умов для господарювання, за яких суб'єкт мотивований здійснювати таку діяльність.

Автоматизація документообігу є ознакою прогресивного підходу до забезпечення сприятливих умов для здійснення господарювання. У державах Європейського Союзу практика застосування інтернет-ресурсів для зв'язку громадян з державними органами є дуже близькою до взірцевої. Яскравим прикладом є Естонія, яка займає 12 місце у рейтингу легкості ведення бізнесу за версією Doing Business [4], а за даними Forbes вважається найпрогресивнішою електронною державою Європейського союзу [2], де бюрократичне навантаження зведене до мінімуму, завдяки онлайн-реєстрам, інтернет-архівам та іншим засобам обліку й зв'язку з державними органами. Задля подальшого розвитку комерційної сфери господарської діяльності в Україні слід інтенсивніше поширювати європейську практику спрощення порядку ліцензування шляхом залучення електронних ресурсів.

Щодо безстрокової дії ліцензії, яка передбачена Законом № 222, варто зазначити про деякий недолік цієї норми. Постає питання про те, що робити ліцензіату, який тимчасово не бажає здійснювати господарську діяльність? Наразі ліцензіат має відповідати ліцензійним умовам та підлягати перевіркам, навіть якщо фактично діяльність не проводиться. Тому представники Державної регуляторної служби вважають доцільним ввести призупинення дії ліцензії за ініціативою ліцензіата. Причому, поновлення ліцензії має проводитись за зверненням до органу ліцензування з заявою про такий намір та інформацією щодо відповідності ліцензійним умовам за встановленою формою [3].

Закон України № 222 змінив умови ліцензування на більш спрощені, проте навіть зараз він повністю не вдосконалений та має значні погрішності. Для вирішення цієї проблеми варто зосередити увагу на способи та шляхи регулювання цієї сфери у державах, які змогли досягти успіху у створенні сприятливих умов

для підприємців. Повертаючись до рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, державами, які лідирують, стали: Нова Зеландія, Сингапур, САР, Гонконг, Китай, Данія, Республіка Корея, Норвегія, Великобританія, США, Швеція, Македонія, БРЮ [4]. Україна, як зазначалось вище, займає 80 місце, що є не найкращим показником. Тому варто обирати шлях, який заохочуватиме українських та іноземних підприємців інвестувати в економіку України.

#### **Список використаних джерел:**

1. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.
2. Курганова І. Чому українцям вигідно вести бізнес в Естонії? / Ірина Курганова // Forbes Україна – [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://goo.gl/ZkYVjF>.
3. Малолетікова О. Ліцензування: курс на спрощення / Оксана Малолетікова // УРЯДОВИЙ КУР'ЄР – [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://goo.gl/e7YJgg>.
4. Рейтинг стран // Doing Business. – 2017. – [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://goo.gl/G4hMPD>.

**Шинкар М.Л.,**

*асистент кафедри господарського права і процесу  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

### **ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАХИСТУ ПРАВ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕСІ БАНКРУТСТВА (НЕСПРОМОЖНОСТІ) БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

Зміцнення прав кредиторів є складовою міжнародного стандарту належної практики кредиторів і боржників щодо неспроможності, встановленого Світовим банком та Комісією Організації Об'єднаних Націй із права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), який вважається сучасним еталоном регулювання інституту банкрутства у світі. Протягом останніх років реформування законодавства про банкрутство, спрямоване на зміцнення прав кредиторів, відбулося, зокрема, у Чехії, Польщі, Словенії, Молдові, Мексиці та деяких інших країнах. Це дозволило активізувати розвиток банківського сектору економіки, оскільки не лише збільшило кількість потенційних кредиторів, а й стимулювало зацікавленість вже присутніх на фінансовому ринку гравців у нарощуванні обсягів кредитування [1].

Як приклад найбільш «прокредиторського» законодавства серед розвинутих країн слід згадати, насамперед, законодавство про банкрутство (неспроможність) Німеччини. Положення про неспроможність (Закон про регулювання порядку провадження у справах про неспроможність) від 05 жовтня 1998 р., яке діє в Німеччині починаючи з 01 січня 1999 р., зобов'язує боржника впродовж 21 дня після виявлення хоча б однієї з двох ознак неспроможності подати до суду заяву про банкрутство [2, с. 12]. У разі порушення боржником вимог даного закону на нього покладається субсидіарна відповідальність за шкоду кредиторам. Крім того, дане діяння є кримінальним злочином і передбачає покарання у вигляді 3 років ув'язнення або штраф. Як видно, у Німеччині приділяється велика увага відповідальності боржника в період неплатоспроможності за несвоєчасне подання заяви про банкрутство. Це позбавляє його можливості вводити в оману кредиторів – приховувати проблеми з платоспроможністю.

Відповідно до німецького Положення про неспроможність [2], пріоритетом є захист майнових інтересів кредиторів, а не доля неспроможного суб'єкта господарювання. Зокрема, не надається перевага продовженню діяльності боржника порівняно з продажем діючого суб'єкта господарювання іншому суб'єкту або розпродажем активів. При регулюванні неспроможності не ставиться за мету захистити боржника від його кредиторів або досягнути згоди між кредиторами і боржником. Перехід до реабілітаційної процедури можливий тільки в разі, якщо є певна згода кредиторів. Тож, права кредиторів захищені належним чином.

Окрім цього, у німецькій практиці банкрутства (неспроможності) ефективно функціонує інститут комітету кредиторів, що дозволяє розширити участь кредиторів у процедурах банкрутства (неспроможності) банківської установи. Проте, згадуване Положення про неспроможність [2] встановлює чіткий розподіл повноважень між двома органами, що представляють кредиторів: між зборами кредиторів (*Glaubigerversammlung*) і комітетом кредиторів (*Glaubigerausschuss*), хоча обидва органи представляють інтереси кредиторів у процедурі банкрутства. Збори кредиторів (*Glaubigerversammlung*) – обов'язковий орган, який створюється в ході процедури банкрутства. Комітет кредиторів (*Glaubigerausschuss*) не є обов'язковим органом і створюється за рішенням зборів кредиторів або ж якщо суд виніс рішення про необхідність формування такого комітету до офіційного відкриття процедури банкрутства. При цьому, Положенням про неспроможність [2] саме збори кредиторів наділені всіма ключовими повноваженнями.

Вважаємо, що подібний підхід до розподілу повноважень між зборами кредиторів та комітетом кредиторів забезпечує захист всіх без виключення кредиторів при ухваленні «ключових» рішень. На відміну від німецького законодавства, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3] в чинній редакції створює передумови, коли окремі кредитори, які формують комітет кредиторів, перебирають на себе всі

повноваження для забезпечення власних інтересів і навіть вступають у змову з боржником. Окрім цього, чинна редакція Закону [3], створюючи певну внутрішню суперечність, надає деякі повноваження комітету кредиторів кожному кредиторові. Зокрема, відповідно до ст. 20 Закону, кожен окремий кредитор, а не лише комітет кредиторів, може звернутися до суду із заявою про визнання укладеної боржником угоди недійсною з підстав, передбачених Законом [3]. З метою запобігання узурпації прав групою кредиторів, належного забезпечення прав всіх кредиторів, а також усунення вказаної внутрішньої суперечності Закону [3], представляється доцільним внести зміни до статей 26-30, 36, 37 та 46, якими передбачити, що всі ключові повноваження (звернення до суду щодо відкриття процедури санації, призначення арбітражного керуючого тощо) передати від комітету кредиторів до зборів кредиторів (ч. 8 ст. 26 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3]), які за Законом [3] повноважні приймати рішення з будь-яких питань (ч. 5 ст. 26 Закону [3] встановлює наступне: *«До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішень про: ...інші питання, передбачені цим Законом.»*).

Варто зазначити, що у вітчизняне законодавство про банкрутство (неспроможність) протягом останніх років також внесено зміни, що відповідають найбільш ефективному досвіду зарубіжних країн і спрямовані на посилення захисту інтересів кредиторів у процесі банкрутства (неспроможність) та примусової ліквідації банківських установ. Зокрема, Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3] внесено зміни в поняття безспірних вимог кредиторів в процесі розгляду справ про банкрутство. Зокрема, ч. 3 ст. 10 Закону [3] встановлює, що безспірні вимоги кредиторів – це грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. Водночас, ч. 10 ст. 16 Закону [3] передбачає, що з метою виявлення усіх кредиторів та осіб, які виявили бажання взяти участь у санації боржника, здійснюється офіційне оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет.

Проте, критичний аналіз законодавства вказує на те, що чинне регулювання процедур банкрутства все ще залишає певні лакуни у захисті прав кредиторів. Так, на нашу думку, ч. 4 ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлює дискримінаційний порядок, за яким конкурсні кредитори, які пропустили встановлений для звернення з вимогами строк, отримують задоволення у шосту чергу [3]. При цьому додатково зазначається, що це пониження не стосується заборгованості по зарпо-

бітній платі, авторській винагороді, аліментах тощо. У зв'язку з цим, набуває актуальності внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3] в частині того, що для кредиторів, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, усі дії, вчинені у судовому процесі до їхнього звернення, є обов'язковими для них в тій самій мірі, в якій вони є обов'язковими для кредиторів, вимоги яких були заявлені протягом встановленого строку (абз. 3 ч. 1 ст. 23; ч. 4 ст. 23; абз. 9 ч. 1 ст. 38; ч. 4 ст. 83; абз. 2 та абз. 3 ч. 6 ст. 94; абз. 2 та абз. 3 ч. 3 ст. 95). При цьому, припис ч. 4 ст. 23 Закону [3], що це пониження не стосується заборгованості по заробітній платі, авторській винагороді, аліментах тощо, доцільно викласти у наступній редакції: «4. Для кредиторів, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, усі дії, вчинені у судовому процесі, є обов'язковими в тій самій мірі, в якій вони є обов'язковими для кредиторів, вимоги яких були заявлені протягом встановленого строку. Вимоги кредиторів, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, задовольняються в порядку черговості, встановленої статтею 45 цього Закону, якщо кредитор заявив вимоги після здійснення розрахунків з іншими кредиторами».

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що нормативно-правове удосконалення підвищення рівня захисту прав кредиторів, що відповідає міжнародним стандартам та найкращому європейському досвіду правового регулювання у цій галузі, сприятиме підвищенню ефективності процедур банкрутства, що дозволить покращити інвестиційну привабливість вітчизняного фінансового ринку загалом.

### **Список використаних джерел:**

1. Офіційний веб-сайт групи Світового банку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
2. Положение о несостоятельности (Закон Федеративной Республики Германия о регулировании порядка производства по делам о несостоятельности) от 05 октября 1998 г. (введено в действие 01 января 1999 г.) / Папе Герхард. Институт несостоятельности: общие проблемы и особенности правового регулирования в Германии. Комментарий к действующему законодательству / Пер. с нем. – М., 2002. – 272 с.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440; [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/page>.

## **НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

**Шемелинець І.І.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри теорії та історії держави і права*

*Національний університет біоресурсів та природокористування України*

### **ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Посилення юридичної відповідальності та встановлення нових видів відповідальності у сфері трудових правовідносин було викликано необхідністю детінізації трудових правовідносин та легалізації заробітної плати. Прийнятий в 2014 році Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» мав стати основним інструментом для реалізації зазначених цілей. Сам Закон переформатував систему загальнообов'язкового соціального страхування та ним вносились зміни до Кодексу законів про працю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення і Кримінального кодексу України, якими посилювалася юридична відповідальність за порушення законодавства про працю.

Якщо адміністративна та кримінальна відповідальність посилювалася шляхом розширення складів уже існуючих статей та збільшенням санкцій за ймовірне вчинення правопорушення, то статтею 265 Кодексу законів про працю України запроваджувався окремий новий вид юридичної відповідальності, який у цій сфері існував до того фрагментарно в Законах «Про зайнятість населення» та «Про охорону праці».

Запровадження фінансової відповідальності дало можливість розширити суб'єктний склад правопорушень трудового законодавства, оскільки через фінансову відповідальність стало можливим притягати до відповідальності і юридичних осіб. Сьогодні виникла нагальна проблема визначити наскільки обгрунтованим з позиції детінізації трудових відносин та легалізації заробітної плати запровадження такого виду юридичної відповідальності.

Необхідно відмітити, що обгрунтованість доцільності можна оцінювати через призму ефективності. Ефективність юридичної відповідальності необ-

хідно на наш погляд розглядати в двох аспектах: ефективність самої юридичної відповідальності та ефективність норми, що її встановлює.

Ефективність юридичної відповідальності залежить від реалізації її функцій. Від того на скільки та чи інша функція юридичної відповідальності виконана і залежатиме її ефективність. Функції юридичної відповідальності досліджувалися знаними теоретиками права а також вченими в її окремих сферах. Так Галаган І. А. поділяє функції юридичної відповідальності за цільовим критерієм на організаційні (захист суспільства, держави та особистості від правопорушень; правовідновлюючу; ідеологічну; педагогічну; психологічну) та спеціальні (штрафна, каральна, виховна та виправна) [1, с. 23]. Колектив вітчизняних науковців на чолі з В. В. Копейчиковим виділяють такі функції відповідальності: виховну і правоохоронну. Перша з них поділяється на функції загальної та спеціальної превенції, а друга – на правовідновлюючу і каральну [2, с. 205].

Кельман М.С. схиляється до думки про те, що інститут юридичної відповідальності, перш за все, здійснює функцію загального попередження правопорушень. І саме завдяки цьому інститут права бере участь в охороні правопорядку, у реалізації охоронної функції права. Зважаючи на те, що факти правопорушення спонукають інститут відповідальності до активної дії, приводячи в рух відповідну норму відповідальності, то безпосередня мета даного інституту у разі скоєння правопорушення полягає у покаранні правопорушника. Отже, і безпосередньою функцією інституту, який розглядається, є функція каральна [4, с. 272, 273].

Досліджуючи функції фінансової відповідальності, Іванський А.Й стверджує, що функції фінансової відповідальності – це основні напрямки її дії на фінансові відносини, в яких виявляється її соціальне призначення і за допомогою яких досягаються цілі фінансової відповідальності. Фінансова відповідальність виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновну та виховну функції. Функції відображають призначення фінансово-правової відповідальності і тому вони є тісно пов'язаними із застосуванням фінансово-правових санкцій та соціальними наслідками їх застосування [3].

Таким чином фінансова відповідальність направлена в першу чергу на покарання правопорушника, а також на запобігання вчиненню нових правопорушень.

В цьому контексті необхідно говорити про те, що ефективність фінансової відповідальності у сфері трудових правовідносин через реалізацію превентивної функції надто низька, оскільки її встановлення не дозволило зменшити кількість правопорушень у цій сфері. За даними Державної служби статистики заборгованість із заробітної плати становила у вересні поточного року понад 2 млрд. грн., і динаміка має тенденцію до збільшення.

А от виходячи з каральної функції відповідальності, та враховуючи, що розмір штрафів дуже високий, така відповідальність може бути дуже ефективною, зокрема в питання наповнення бюджетів. З іншого боку, якщо виходити із мети встановлення такого виду відповідальності у сфері трудових правовідносин, а саме детінізації відносин та легалізації заробітної плати, навряд чи вона спрацює.

Окремим аспектом є дослідження ефективності норми права, що закріплює таку відповідальність. В науковій літературі багато уваги приділено виробленню критеріїв ефективності норми права. Зокрема Рабінович П. М. свого часу писав, що під ефективністю правових норм слід розуміти усі суспільні наслідки їх дії [5]. Деякі автори обґрунтовують такі критерії оцінки ефективності як «корисність», «економічність дії норми», «істинність та правильність норми», а також «обставини, при яких діє норма права» [6].

Не менш важливим для розуміння ефективності норми є її якість, що характеризується відсутністю можливих колізій з іншими нормами права а також відповідністю акту її закріплення. В цьому контексті ефективність норми права, що закріплюють фінансову відповідальність у сфері трудових правовідносин, на наш погляд є дуже дискусійною.

Таким чином, ефективність фінансової відповідальності у сфері трудових правовідносин слід розглядати через призму ефективності самої відповідальності за її результатами та наслідками, що обумовлені цілями такої відповідальності та ефективності самої норми права, яка таку відповідальність закріплює. І в одному і в іншому випадку фінансова відповідальність у сфері трудових правовідносин є не дуже ефективною, принаймні якщо виходити з мети та юридичної якості норми, що її встановлює.

### **Список використаних джерел:**

1. Галаган А. И. Административная ответственность в СССР : государственное и материальное исследование). / Галаган А. И. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1970. – 358 с.
2. Загальна теорія держави і права : [навч. посібник] / за заг. ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
3. Іванський А.Й. Функції фінансово-правової відповідальності / А.Й. Іванський // Актуальні проблеми держави і права. – Вип.40. – 2008. – С. 318-327.
4. Кельман М. С. Теорія права: [навч. посібник] / Кельман М. С. – Тернопіль : Львів. ін-т внутр. Справ при НАВСУ, 1998.– 330 с.
5. Рабінович П.М. Проблемы теории законности развитого социализма / П.М. Рабінович. – Л., 1979. – С. 83.
6. Теплюк М. Ефективність дії закону та умови її забезпечення: окремі питання теорії / Михайло Теплюк // Юридична Україна.– 2013.– № 12. – С. 31-42.

## **НАПРЯМ 6. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО**

**Попова А.О.,**

*аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

### **ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

За сучасних умов антропогенне навантаження на земельні ресурси посилюється, нерідко перетинаючи національні кордони, тим самим зачіпає інтереси різних держав. Багато природних об'єктів використовуються одночасно кількома країнами, тому в разі недбалого ставлення до їх експлуатації одними державами, це може призвести до забруднення одних природних об'єктів іншими. Ось чому при вивченні системи національного земельного права і земельного законодавства виникає необхідність вивчення і аналізу відповідних питань у європейському екологічному і міжнародному праві.

Так, особливості міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища від радіоактивного забруднення зумовлені особливим характером такого забруднення. Тому треба говорити не про забруднення, а про зараження навколишнього середовища радіоактивними речовинами, у тому числі і відходами, оскільки внаслідок своїх фізичних властивостей вони тривалий час зберігаються у природі. Саме довгостроковість збереження радіоактивних елементів та їх вплив на всі живі організми і зумовлюють особливості охорони довкілля від радіаційного зараження. Охорона в даному випадку означає, в першу чергу, запобігання такому зараженню, яке може виникнути в результаті використання ядерної зброї, через технічні вади атомної енергетики, при необхідності захоронення відходів атомної енергетики [1, с. 261].

Необхідно також зазначити, що розпочате в середині минулого століття міжнародне співробітництво у цій сфері значною мірою сприяло зближенню на основі вироблених міжнародно-правових норм різних країн, їх внутрішнього земельного законодавства, покликано захищати навколишнє середовище. У зв'язку із цим, у даний час існує нагальна потреба в узгодженні змісту норм національного законодавства з нормами міжнародного права, в уточненні юридичної належності природних ресурсів, в забезпеченні дотримання вимог правового режиму їх використання і охорони [2, с. 400]. Зауважимо, що ж до викори-

стання й охорони земель, то міжнародне співтовариство розглядає цю проблему переважною більшістю у контексті охорони природного середовища як важливого елементу захисту і охорони дикої флори та фауни. Так, однією з найважливіших і найскладніших проблем у міжнародному праві є проблема міжнародної відповідальності держав, яка не має однозначного вирішення ані в доктрині, ані на практиці міжнародного спілкування. Саме тому шкода, заподіяна забрудненням навколишнього природного середовища небезпечною речовиною або небезпечним видом діяльності, у міжнародно-правових актах відшкодовується за правилами цивільного законодавства. Ці положення конкретизовані в Женевській конвенції про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом (1989 р.). Підкреслимо, що Конвенція встановила, що за шкоду, заподіяну будь-яким небезпечним вантажем під час перевезення, з моменту інциденту відповідальність несе перевізник. Прикладом такого інциденту є Ожидівська катастрофа, яка відбулася через порушення умов перевезення жовтого фосфору. 16 липня 2007 р. в Буському районі Львівської області на залізничному перегоні Красне-Броди поблизу станції Ожидів сталася аварія вантажного потяга № 2005. У складі потягу знаходилося 58 вагонів, у тому числі 15 спеціальних цистерн по 50 тонн кожна, з жовтим фосфором. Через витікання фосфору з однієї цистерни відбулося загорання 6 цистерн, внаслідок їх займання утворилися продукти згорання, які уразили площу близько 90 м<sup>2</sup> [3].

На сьогодні ступінь міжнародно-правового забезпечення охорони і раціонального використання конкретних природних ресурсів і об'єктів є різним. Тому можна констатувати, що чіткі та безпосередні міжнародно-правові механізми регулювання відносин щодо правового режиму охорони земель відсутні, натомість в якості міжнародно-правових актів, які опосередковано визначають охорону земель, можна розглядати конвенції, які спрямовані на боротьбу і протидію різним видам забруднення. На наш погляд, до цієї групи слід віднести Орхуську Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року, Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25.02.1991 року, Декларацію щодо забруднення навколишнього середовища, прийняту 1.10.1976 року в Сан-Паулу, Стокгольмську Конвенцію про стійкі органічні забруднювачі від 22.05.2001 року, Базельську Конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів і їх знищенням від 5.05.1992 року, Конвенцію про транскордонний вплив промислових аварій від 17.03.1992 року, Конвенцію про цивільну відповідальність за шкоду, спричинену при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним і внутрішнім водним транс-

портом від 10.10.1989 року, Роттердамську Конвенцію про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі від 10.09.1998 року.

До числа основних міжнародних документів з охорони навколишнього природного середовища належать також Всесвітня хартія природи, прийнята 37-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, яка поклала на всі держави відповідальність за збереження планети та її довкілля та Декларація з навколишнього середовища і розвитку, прийнята Конференцією ООН в Ріо-де-Жанейро 1992 року. Конференція (ст. ст. 1, 3, 7 Декларації) встановила, що для досягнення сталого розвитку захист навколишнього природного середовища повинен складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього. Так, для того, щоб уникнути серйозної або не виправної шкоди екосистемам, принцип 6 Декларації вимагає припинити введення в оточуюче середовище токсичних чи інших речовин та викидів тепла в кількостях та концентраціях, які перевищують можливість оточуючого середовища знешкоджувати їх. Це цілком зрозуміле і науково обґрунтоване положення доповнюється вимогою підтримувати справедливу боротьбу народів усіх країн проти забруднення. Принцип 7 в доповнення попереднього констатує і про заборону забруднення морів, наголошуючи на тому, що всі держави приймають або повинні приймати всі можливі для цього заходи. Сформульоване в принципі 7 цієї Декларації положення про те, що держави вживають всі необхідні заходи для попередження забруднення морів, відтворюють договірні норми, які зафіксовані в численних договорах, угодах, конвенціях [4].

Загальновизнаний принцип поваги суверенітету держав закріплений в принципі 23 Декларації, що закликає держави брати до уваги системи цінностей, які встановлені в кожній країні, і ступінь застосування норм, які придатні для більшості розвинених країн, але можуть викликати не виправдані соціальні витрати у країнах, які розвиваються. У Декларації, зокрема, підкреслюється, що всі держави мають право використовувати свої природні багатства, проводити власну політику з питань навколишнього природного середовища, але вони повинні нести відповідальність перед іншими державами за діяльність на своїй території, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу в інших країнах, інформувати їх про потенційно можливі і ті, що відбулися техногенні і природні катастрофи, нарощувати ефективність природоохоронного законодавства, сприяти недопущенню на території інших держав діяльності, яка може завдавати серйозної шкоди довкіллю або здоров'ю людей [5, с. 36].

Цікаві та корисні приписи для Земельного кодексу України можна запозичити з «Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля»

[6]. Прийнята 25 червня 1998 року Європейською економічною комісією ООН в м. Орхус (Данія), вона надто важлива і потребує неабиякої уваги людства. Орхуська конвенція – це міжнародний договір, який є свідченням розвитку прогресивних демократичних процесів у Європі і, зокрема, у країнах, що підписали цей документ. Україна ратифікувала цей документ однією із перших. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» був ухвалений парламентом 6 липня 1999 року. Конвенція регламентує й надає громадянам право на сприятливе навколишнє природне середовище, право на інформацію, право на участь у прийнятті економічних рішень, що впливають на стан довкілля, а також на доступ до правосуддя. Діючий Земельний кодекс не сприйняв прогресивні положення цієї конвенції, які стосувалися протидії можливості отримання екологічної інформації фізичною, юридичною особою та громадськістю, а саме про: стан навколишнього природного середовища; його складові; чинники, які завдають шкоди; засоби, діяльність або заходи, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього природного середовища або протидію участі громадськості при прийнятті рішень, які негативно впливають на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей, їх безпеки [7, с. 146].

Таким чином, впровадження Конвенції, у тому числі і на рівні ЗК України, створить нові можливості у розв'язанні проблем щодо охорони навколишнього природного середовища України та допоможе сформулювати соціально-правову основу для загальноєвропейського екологічного простору.

#### **Список використаних джерел:**

1. Бабій Л.А. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2005. Вип. 24. С. 261.

2. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. С. 400.

3. Ожидівська аварія сталася через порушення умов перевезення. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukrain/298021-ozhidivska-avaria-stalasya-chtrez-porushennyu-umov-perevezennyu> (дата звернення: 06. 10. 2016).

4. Совгіра С.В. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства в галузі охорони навколишнього середовища. URL: [http:// www. nbu. edu. ua](http://www.nbu.edu.ua) (дата звернення: 13.03.2015).

5. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. Москва: Юрид. лит., 1982. С. 200.

6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон України від 25 червня 1998 р. № 832-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 34. Ст. 296.

7. Матвійчук В.К. Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права: монографія. Київ: Нац. акад. управління, 2015. С. 146.

## НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

**Білуха Н.В.,**

*студентка IV курсу факультету соціології і права*

**Науковий керівник: Кравчук О.О.,**

*доктор юридичних наук, доцент,*

*завідувач кафедри господарського та адміністративного права*

*Національного технічного університету України*

*«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

### **АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ**

Збереження «здоров'я» навколишнього середовища – одна з найбільш актуальних проблем третього тисячоліття. Посилення антропогенного тиску на природне середовище та науково-технічний прогрес неминуче ведуть до загострення екологічної ситуації не лише в Україні, а й в усьому світі. Чи є хоч одне місце на Землі, де б не побувала нога людини, і де б ця «нога» не вплинула б хоч якось на природне середовище? Навряд. Беручи це до уваги, логічно що цікавість до природоохоронної діяльності неупинно зростає. Природа має глобальне соціальне, економічне, виробниче і соціальне значення. Щодо природоохоронної діяльності на території нашої держави, на сьогодні вона постає доволі гостро, адже виключною особливістю екологічного стану України є ускладнення суспільно небезпечних ситуацій локального екологічного значення що склалися у зв'язку з вибухом на Чорнобильській атомній електростанції навесні 1986 року. Саме у зв'язку з такими жахливими подіями ми починаємо розуміти, що поняття збереження навколишнього природного середовища для українського суспільства – не просто словосполучення на папері, а щоденна необхідність яка потребує все більшого і більшого залучення громадськості до вирішення даного питання.

Суспільні відносини у сфері екології зарекомендували себе як одна із виключно важливих складових суспільних відносин. Вони виникають між людьми та природним середовищем. У ролі їх об'єктів виступають багатства природи: повітря, ґрунти, води, рослини і тварини і т. д. Наше майбутнє цілком і повністю залежить від того як будуть виглядати ці відносини, адже збереження природного середовища відноситься до загальносвітових глобальних про-

блем, підґрунтям виникнення яких є саме потреби та інтереси сучасного і майбутніх поколінь людей.

В юридичній літературі під терміном «екологічний адміністративний проступок» розуміється протиправна, винна дія або бездіяльність, яка посягає на встановлений в країні екологічний правопорядок, здоров'я та екологічну безпеку населення, приносить шкоду оточуючому природному середовищу чи містить реальну загрозу такого нанесення, за яку передбачена адміністративна відповідальність. Така відповідальність настає за недотримання екологічних вимог при здійсненні різних видів господарської діяльності, псування та нецільове використання земель, за нераціональне використання природних ресурсів, невиконання спеціальних правил [2; с. 3].

Підставою адміністративної відповідальності є наявність в діянні ознак складу екологічного правопорушення, вини суб'єкта, а також наявність правової норми, яка встановила заборону та містить санкцію за її порушення.

Адміністративна відповідальність у сфері природокористування та природоохорони має ряд специфічних ознак: може наступати лише за вчинення конкретних правопорушень, вказаних в законодавстві як адміністративні; суб'єктами відповідальності за правопорушення такого роду можуть виступати будь-які суб'єкти, які згідно із законом можуть бути відповідальні за адміністративні правопорушення; відповідальність застосовується у спеціальному процесуальному порядку (збір доказів, протоколи порушень, розгляд справи і т. і.); відповідальність застосовується лише відносно передбачених законом стягнень; можливе звільнення від них при встановленні малозначності правопорушення. Штрафи за вказані правопорушення накладаються в межах компетенції спеціально уповноваженого на те органу у сфері охорони навколишнього природного середовища чи санітарно-епідеміологічного нагляду [1; с. 166].

На підставі аналізу екологічного законодавства а також законодавства про адміністративну відповідальність, можна сказати, що ознака суспільної небезпечності значним чином властива для екологічних правопорушень. А об'єктом такого правопорушення є цінності, що перебувають під охороною адміністративно-правових норм – навколишнє природне середовище та його компоненти, а також екологічна безпека, – а не абстрактні суспільні відносини [3; с. 32].

Інститут адміністративної відповідальності є дієвим засобом що дозволяє забезпечити охорону навколишнього природного середовища, його об'єктів та ресурсів, а також зберегти життя і здоров'я звичайних громадян. Які ж переваги цього виду відповідальності можна визначити порівняно з іншими видами юридичної відповідальності? Вони полягають в тому, що адміністративна відповідальність направлена, перш за все, – на попередження вчинення порушень

та недопущення завданню особливої шкоди довкіллю, а також життю і здоров'ю людини і громадянина. До того ж має особливо важливу ознаку, – оперативність реагування, яка має особливе значення у сфері охорони навколишнього природного середовища.

#### **Список використаних джерел:**

1. Костицький В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення / В. Костицький // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права / КНУ ім. Тараса Шевченка.– 2010.– Число 5. – Правова відповідальність.– С. 312-322.

2. Матчук С.В., Крипостная Т.В. Административно-правовая ответственность за экологические правонарушения// ЮРИДИЧНА НАУКА № 7/2015.

3. Костицький В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення / В. Костицький // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права / КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010.– Число 5. – Правова відповідальність. – С. 312-322.

4. Шемшученко Ю.С. Административная ответственность в области охраны окружающей среды. – К. : Юридична думка, 2010. – 48 с

**Боженко Н.В.,**

*здобувач кафедри адміністративного та господарського права  
Запорізького національного університету*

### **ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ЗНИЖЕННЮ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ПРИМИРЕННЯ ЗА УЧАСТЮ ПОСЕРЕДНИКА**

Істотне значення у формуванні і реалізації принципів процедури примирення за участю посередника (медіації) мають як власне правові, так і неправові чинники. Якщо одні чинники можуть бути основою конфліктів або посилювати міру конфліктності, то інші чинники, які є підставами конфліктів, перешкоджають процедурі примирення.

До чинників, які, на наш погляд, перешкоджають впровадженню процедури медіації у вітчизняну правову систему відносяться:

1) **неправові чинники**, які умовно можна розділити на:

– *соціально-економічні* (Нерівномірний розподіл ресурсів і соціальне розшарування суспільства, що, будучи частково об'єктивним наслідком ринкової

економіки, ускладнює діалог між сторонами конфлікту, що мають різне майнове становище і соціальний статус. Громадяни, що живуть на межі виживання, не лише психологічно свідомо негативно відносяться до багатих, але і схильні до радикальніших засобів вирішення конфліктів, на відміну від представників «середнього класу», рівень добробуту і соціальний статус яких обумовлює, швидше, конструктивне, еволюційне вирішення спірних ситуацій. Як зазначає О. В. Ісаєнкова, «саме економічний критерій нині не дозволяє говорити про централізовано-державний спосіб розвитку медіації» [1]);

– *політичні* (Один з найважливіших критеріїв розвитку демократії – посередництво, тобто медіація, що розуміється в широкому сенсі як здатність домовлятися, приходити в спорах і конфліктах до консенсусу, рішення, взаємовигідного усім сторонам. Проте важливо, наскільки медіація здатна набути розвинених, легітимних, інституціональних форм. Так, наприклад, у країнах з розвинутою демократією держава передає свої функції сильним цивільним структурам, що вибудовують взаємовідносини між собою, і практично не втручається у цей процес, зайнявши позицію спостерігача і лише у разі крайньої необхідності – арбітра і регулятора.

Найважливішою передумовою, яка визначає можливість примирення конфліктуючих сторін, на думку А. Н. Кузбагарова, є «демократичні начала, які закладені в державному устрої і в політичному режимі держави, оскільки вони сприяють розвитку і застосуванню диспозитивних начал учасниками правовідносин» [2]);

– *організаційно-інформаційні* (Недостатнє інформаційне висвітлення переваг процедури примирення (медіації) за участю посередника, непоінформованість громадян про медіацію. Зокрема, у засобах масової інформації тема медіації практично не висвітлюється. В той же час на багатьох телеканалах створюються передачі, які «імітують» судовий розгляд, звернення ж до суду позиціонується як найбільш ефективна та оперативна форма вирішення правової суперечки. Доречним з цього приводу є вислів судді-медіатора з Німеччини, засновника і президента Міжнародної асоціації інтегрованої медіації А Троссена «... у той час, коли показ телесеріалів про життя і роботу медіатора був призупинений внаслідок відсутності до нього глядацького інтересу, програми про кримінальні і цивільні процеси незмінно продовжують виходити в прайм-тайм» [3]. Тобто, лише за умови інформування громадян про процедуру медіації шляхом ознайомчих бесід, надання інформаційних листівок про діяльність медіатора, можна говорити про адаптацію процедури примирення);

– *культурно-ціннісні* (Зниження моральних стандартів в суспільстві неминує підвищує його конфліктність, завдання держави в особі законодавчого органу полягає в примусовому процесі знаходження компромісу у конфлікту-

ючих сторін, що, зрештою, сприятиме прищепленню навичок примирення вже без участі уповноважених на це осіб. Відсутність культури компромісів, навичок і традицій по веденню переговорів (якщо ми візьмемо до уваги особливості менталітету китайської нації, то побачимо, що вони сформовані більшою мірою під впливом конфуціанства, відповідно до ідей якого людина не повинна наполягати на своїх принципах, оскільки обов'язок кожного – прагнути до згоди і забувати про себе в інтересах усіх).

## **2) правові чинники:**

– невинуватена доступність правосуддя, відсутність по більшості категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання суперечки. Зокрема, досудовий порядок врегулювання суперечок, як правило, використовується тільки тоді, коли він передбачений договором між сторонами суперечки. При цьому, умови договорів, що зустрічаються в адміністративній практиці про те, що «договірні сторони у разі виникнення суперечки застосують усі заходи до добровільного його врегулювання», смислового навантаження особливо не несуть, яких-небудь можливостей сторонам врегулювати досудовим способом спір не створюють, породжуючи ілюзію, що суперечка, що виникла в ході виконання договору, що укладався, буде вирішена швидко, ефективно і гарантовано справедливо без суду. Але така умова договору, як правило, не передбачає механізм, по якому суперечка буде вирішена. На нашу думку, введення обов'язкового попереднього досудового порядку розгляду ряду категорій суперечок не можна вважати обмеженням права на судовий захист, що не допускається ст. 55 Конституції України [4]. Адже порядок, що передбачає можливість усунення порушень прав і досягнення взаємоприйняттого рішення вже на досудовій стадії, служить лише додатковою гарантією державного захисту прав і свобод, який закріплений ст. 55 Конституції України і узгоджується з положенням підпункту «b» п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (16.12.1966) [5], яким передбачено, що компетентна судова, адміністративна або законодавча влада або будь-які інші компетентні органи, передбачені правовою системою держави повинні встановлювати право на правовий захист будь-якої особи, яка потребує такого захисту.

Більше того, відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 14 травня 1981 року № R (81) – 7 (РЮ 97-6) держави-члени Ради Європи, в які з 9 листопада 1995 року входить Україна, повинні вживати заходи щодо полегшення або заохочення примирення сторін або мирного врегулювання суперечки до прийняття його до провадження. У преамбулі вказаної Рекомендації названа одна з причин її винесення, яка пов'язана з тим, що судочинство складне, тривале і дуже дорого коштує, тому приватні особи, що особливо

знаходяться в економічно несприятливому положенні, стикаються з певними труднощами, намагаючись реалізувати свої права в державах-членах;

– малобюджетність судового розгляду в Україні. Судовий розгляд в Україні для сторін є одним з найдешевших у світі. Наприклад, для подачі адміністративного позову майнового характеру, який подано суб'єктом владних повноважень, юридичною особою необхідно заплатити судовий збір у розмірі 1,5% від ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (1684 грн. станом на 01.05.2017); фізичною особою або фізичною особою-підприємцем – 1% ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [6]. Деякі категорії позивачів взагалі звільнені від сплати судового збору;

– відсутність серед критеріїв оцінки діяльності судді кількості затверджених угод щодо примирення (кількість примирювальних угод, затверджених суддею, як критерій оцінки його діяльності, відсутній, що не дозволяє оцінити його здібності знаходити компроміс між сторонами, мирними засобами вирішувати правові конфлікти, не мотивує суддю до спонукання сторін укладати угоди щодо примирення).

Нам імпонує точка зору С.І. Калашникової [7], яка зазначає, що для того, щоб забезпечити права учасників процедури медіації, необхідно передбачити: спрощений порядок укладення медіативної угоди, її нотаріальне засвідчення, визнати за нею виконавчу силу. Це дозволить забезпечити реалізацію досягнутих у процесі медіації домовленостей, дотримуючись принципів як юрисдикційної, так і неюрисдикційної діяльності. Крім цього, вона пропонує надати суду право направляти учасників судового процесу на інформаційну зустріч з медіатором, під час якої сторонам спору необхідно роз'яснити переваги медіативної процедури у порівнянні із судовим позовом та запропонувати взяти участь у процедурі примирення. Подібної позиції притримується і А.Н. Кузбагаров, який наполягає на «розширенні суб'єктного складу, якому надано повноваження засвідчувати угоду про примирення та надавати їй юридично-процесуальне значення, а також наділити вказаними повноваженнями нотаріусів» [8].

Також, доцільно встановити, з урахуванням того, що вказані строки не будуть перевищувати строки розгляду справ у суді, імперативні строки проведення процедури медіації по окремих категоріях справ. Європейська позиція щодо поширення медіації полягає в тому, що, якби судові зусилля не заохочували посередництво як спосіб врегулювання суперечок, воно розвиватиметься тільки у разі, якщо посередництво здійснюватиметься істотно коротшим шляхом, ніж судовий процес (наприклад, у Фінляндії встановлений термін посередництва в 1-2 дні).

Ми не погоджуємося з тим, що під час процедури примирення (медіації) медіатор не має права вносити будь-які пропозиції щодо врегулювання спору, якщо сторони не змогли дійти обопільної згоди, адже сторони не завжди можуть самостійно як сформулювати, так і надати дієві пропозиції щодо його врегулювання.

Отже, аналіз основних чинників, що сприяють зниженню ефективності реалізації процедури примирення за участю посередника, позицій вітчизняних та зарубіжних правознавців свідчить про те, що на сьогодні в Україні процедура медіації потребує чіткого нормативного врегулювання, акумуляції та апробації існуючих наукових розробок, експериментальних даних та введення єдиного понятійного апарату.

### **Список використаних джерел:**

1. Исаенкова О. В. Развитие медиации в Российской Федерации: проблемы и перспективы /О. В. Исаенкова // Вопросы российского и международного права (Matters of Russian and International Law). – 2013.– № 3. – С. 74.
2. Кузбагаров А. Н. Причины возникновения юридического конфликта и примирение конфликтующих как способ их разрешения /А. Н. Кузбагаров // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006.– № 3. – С. 16.
3. Троссен А. Медиация: альтернатива или нет? /А. Троссен // Медиация и право. – 2012. – № 3 (25). – С. 35.
4. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – ст. 141.
5. Сайт – Организация Объединенных Наций // Международный пакт о гражданских и политических правах, принят Резолюцией 2200А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/dec>.
6. Закон України: Про судовий збір: // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 14. – ст. 87.
7. Калашникова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции: автореф. дисс. ... к.ю.н. / С. И. Калашникова.– Екатеринбург, 2010. – 19 с.
8. Кузбагаров А. Н. Примирение сторон по конфликтам частногоправового характера: дисс. ... д-ра юрид. наук / А. Н. Кузбагаров. – СПб., 2006. – С. 320.

**Дорошенко Д.П.,**  
докторант

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **СИСТЕМА КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПОДАТКОВОГО ПРИМУСУ**

У Податковому кодексі України (далі – ПК України) встановлений перелік контролюючих органів, що забезпечують контроль за наповненням бюджетів усіх рівнів за рахунок податків і зборів. Контролюючими органами є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову, державну митну політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, законодавства з питань сплати єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган (далі – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику), його територіальні органи.

Органами стягнення є виключно контролюючі органи, уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску у межах повноважень, а також державні виконавці у межах своїх повноважень. Стягнення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється.

Повноваження і функції контролюючих органів визначаються цим Кодексом, Митним кодексом України та законами України. Розмежування повноважень і функціональних обов'язків контролюючих органів визначається законодавством України. Інші державні органи не мають права проводити перевірки своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, у тому числі на запит правоохоронних органів.

Отже, основне призначення контролюючих органів полягає у забезпеченні в межах своєї компетенції контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів та сплатою податкових зобов'язань чи погашення податкового боргу.

Систему суб'єктів податкової компетенції становлять держава, територіальні громади, державні органи. Певною специфічністю відрізняється в цих умовах податкова компетенція держави, яка поєднує встановлення правил поведінки (прийняття законодавчих актів) та створення контролюючих органів, розподілення між ними повноважень. Тобто в особі держави поєднується як власник коштів від податків та зборів, так і організатор їх справляння. У деякому сенсі подібною специфічністю характеризується і податкова компетен-

ція органів місцевого самоврядування. У той же час вона має похідний характер від державної компетенції у сфері оподаткування.

Носіями податкової компетенції на рівні контролюючих органів виступають як безпосередньо ці органи, так і їх посадові особи. Але на рівні

Центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску є Державна фіскальна служба України (далі – ДФС).

ДФС здійснює повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи. ДФС та її територіальні органи є органами доходів і зборів. У складі ДФС та її територіальних органах діють підрозділи податкової міліції. ДФС в межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну видає накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує і контролює їх виконання.

Разом з цим, посадові особи ДФС часто вчиняють неправомірні дії, чим не тільки порушують інтереси платників податку, але і призводять до заподіяння їм суттєвої матеріальної шкоди. Загальні засади відповідальності контролюючих органів та їх посадових осіб визначені ст. 21 ПК України. Причому п. 21.3 ст. 21 ПК України прямо передбачає, що шкода, завдана неправомірними діями посадових осіб контролюючих органів, підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету, передбачених таким контролюючим органам. Одночасно зазначена стаття містить наслідки прийняття посадовими особами контролюючих органів неправомірних рішень, якими визначаються зобов'язання платників податків. Як визначає підпункт 21.2.1 пункту 21.2 ст. 21 ПК України, повторно протягом останніх дванадцяти місяців прийняття неправомірного рішення, яким визначаються податкові (грошові) зобов'язання платників податків, посадовою (службовою) особою контролюючого органу, яка прийняла таке рішення, є підставою для застосування до такої посадової (службової) особи дисциплінарного стягнення у порядку, передбаченому законом.

**Кохановський М.О.,**  
*студент II курсу магістратури*  
*Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки*  
*Національної академії Служби безпеки України*

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ДОСВІД США**

Основним законом у сфері захисту комерційних секретів США є Акт про економічне шпигунство 1996 р. (*Economic Espionage Act of 1996*) [2]. Цей Акт у США є єдиним законом, де прописано кримінальну відповідальність за недотримання прав на комерційну таємницю, а саме: за економічне шпигунство, навмисну крадіжку, відтворення, отримання чи володіння інформацією, яка представляє собою комерційну таємницю. З метою оскарження в суді незаконного присвоєння інформації, яка є комерційною таємницею, воно має проводитись для отримання комерційної вигоди чи доходу та застосовуватись щодо товарів, які будуть у цивільному обороті між штатами. Одержання обвинувального вироку суду вимагає від прокурора твердо довести, що: обвинувачуваний викрав чи отримав, знищив або передав секретну інформацію без згоди не те власника прав; обвинувачуваний знав або мав усі підстави знати, що ця інформація представляє собою комерційну таємницю; інформація дійсно представляє собою комерційну таємницю, яка захищається законом. З метою кваліфікації комерційної таємниці, що має правовий захист, інформації необхідно мати відношення чи належати до товарів, які виробляються чи знаходяться в цивільному обороті між штатами або в міжнародній торгівлі.

Термінологія «комерційна таємниця», згідно з Актом про економічне шпигунство, охоплює всі форми і види економічних, фінансових, наукових, технічних та ділових інформацій разом із графіками, схемами, мапами, формулами, програмними приладами, конструкціями, процедурами, компіляціями, методами, засобами, процесами, програмами та шифрами в різних формах (матеріальній і нематеріальній), самостійно від зберігання, запам'ятовування і компілювання інформації, за допомогою фізичного, графічного, електронного видів, фото, відео або записів. З метою привласнення інформації статусу охороноздатної комерційної таємниці, її правласник має запровадити необхідних заходів для здійснення таємності такої інформації. До того ж інформація повинна «мати самостійну економічну цінність, фактичну або потенційну, у зв'язку з тим, що вона не відома іншим особам і не може бути легко визначеною за допомогою належних засобів такими іншими особами». Таким чином, комерційна таємниця повинна мати такий елемент, що у відповідній промисловій чи

торговельній сфері є невідомим, проте одночасно від нього не вимагається бути таким унікальним, щоби патентувати права на винаходи. Щоб представляти собою комерційну таємницю, інформація не має напевно відповідати секретним параметрам. До комерційної таємниці можуть належати також і поєднання елементів, які знайомі всім, у ситуації, коли таке поєднання— саме по собі виняткове. Судам не обов'язково визначати реальну чи можливу цінність інформації, яка представляє собою комерційну таємницю. Вони зазвичай використовують різноманітні доказові способи оцінювання комерційної таємниці, разом із грошовою сумою за продаж схожої комерційної таємниці на відкритому ринку, якщо такі інциденти вже траплялися. Чи коли вмотивовані розрахунки суми, яку покупець, охочий придбати, заплатив би продавцю за технологію під час підписання угоди на постійних комерційних умовах. Оцінювання розходів правовласника на наукові дослідження і конструкторські розробки, які він вкладав у комерційну таємницю, і, як кінцевий спосіб, ціна на чорному ринку, яку порушник права на ділі одержав чи сплатив у вимін на технологію.

Згідно із законодавством США, будь-яка особа, яка протиправним чином привласнила чи намагається привласнити комерційну таємницю, порушує права власника прав на комерційну таємницю та зазіхає на інформаційну безпеку підприємства. Як правило, протиправне присвоєння (*misappropriation*) відповідає таким визначенням, як придбання, розголошення або використання іншою особою комерційної таємниці із застосуванням «неналежних засобів», тобто шляхом крадіжки, підкупу, недотримання чи підбурювання до недотримання зберігати належним чином комерційні секрети, а також до таких дій відносяться шпигунство із застосуванням різних засобів, зокрема електронних.

З метою належного забезпечення захисту комерційних секретів на підприємстві укладається договір у вигляді контракту (зокрема, угоди про конфіденційність) з працівником, який допускається до роботи з секретними документами, партнерами, яким в силу виробничої, технологічної необхідності слід надати доступ до комерційних секретів. Подібні відносини можуть виникати не тільки на основі договірних зобов'язань, а й відповідно до закону, як зобов'язання зберігати інформацію, яка є комерційною таємницею, в секреті у зв'язку з покладеними на особу функціональними обов'язками.

Судові органи, окрім безпосередніх правопорушень, займаються розглядом позовів про співучасть (*vicarious infringement*) і відповідальність за дії інших осіб. Отже, особа, яка порушує чийсь права чи підбурює іншу особу зробити такі незаконні дії, несе однакову відповідальність. Проте існує неоднозначне питання, чи втрачає свій статус комерційної таємниці інформація, яку було анонімно викладено в Інтернеті. Судова практика США застерігає: відмова в юридичному захисті в цій ситуації тільки заохочує правопорушників публіку-

вати в Інтернеті незаконно одержану інформацію, що нівелює інститут комерційної таємниці. Під час розслідування такої справи, розкриття комерційної таємниці не впливає на її правовий статус. Для виконання державних повноважень потрібне надання інформації, тому закон гарантує захист комерційної таємниці. Окрім спеціального припису стосовно забезпечення конфіденційності інформації, яка розкривається під час судового засідання, законодавство додатково обмежує здобуття інформації державними владними органами без згоди її власника. До тих пір, поки комерційна таємниця дійсно є таємною і цінною, відповідно до загальних вимог закону про охорону комерційної таємниці, здійснюється її правовий захист і припиняється з того моменту, коли власник прав не виконує запобіжних дій, щоб убезпечитися від витоку секретної інформації, чи коли секретна інформація стає відомою через застосування певних методів (зокрема, зворотного інжинірингу).

Акт про економічне шпигунство США містить норму відповідно до якої володілець комерційної таємниці повинен приймати розумні заходи щодо її збереження [3]. До «розумних заходів» американці, як правило відносять організаційні заходи (обмеження доступу, попередження співробітників тощо). Як і українське законодавство, американський закон не деталізує весь спектр «розумних заходів» щодо захисту комерційної таємниці, що одночасно дає більше можливостей власнику так і створює відповідні обмеження рамками суміжного законодавства. В такому випадку тільки суд може встановити відповідність дій власника щодо захисту комерційних секретів чинному законодавству.

У зв'язку з характером збитків, що завдаються крадіжкою (неправомірним привласненням) інформації, що є комерційною таємницею, покарання за правопорушення дуже серйозні. Штраф для фізичних осіб може становити до 500 тис. дол. США, а юридичних – до 5 млн дол. США [4]. Також на обвинуваченого може чекати позбавлення волі строком до 10 років, а майно, яким користувалися для злочинних дій, та прибутки, одержані в результаті злочину, як правило, конфіскуються.

Крім того, серед методів захисту комерційної таємниці ФБР США виокремлюють такий метод як повідомлення про підозрілі дії ФБР ще до того ніж буде порушено право на конфіденційність [5]. За таких умов реалізується концептуальна мета адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання в інформаційній сфері – попередження загроз інформаційній безпеці. В даному випадку маємо на увазі захист комерційних секретів. Спеціальні служби США таким чином заохочують до взаємодії в сфері протидії промислового шпигунству та створення єдиних підходів до забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання.

### **Список використаних джерел:**

1. 2013 Global R&D Funding Forecasts // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.rdmag.com/sites/rdmag.com/files/GFF2013Final2013\\_reduced.pdf](http://www.rdmag.com/sites/rdmag.com/files/GFF2013Final2013_reduced.pdf).
2. Economic Espionage Act of 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economicespionage.com/EEA.html>.
3. Doyle C. Stealing Trade Secrets and Economic Espionage: An Overview of 18 U.S.C. 1831 and 1832 / Charles Doyle. – July 25.– 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fas.org/sgp/crs/secrecy/R42681.pdf>.
4. Андрощук Г.А., Крайнев П.П. Правовое регулирование защиты коммерческой тайны за рубежом. // Экономическая безопасность, разведка и контрразведка. – 2002. – № 1. – С. 18–45.
5. Economic Espionage: Protecting American's Trade Secrets / FBI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fbi.gov/about-us/investigate/counterintelligence/economic-espionage>.

**Ладиченко В.В.,**

*доктор юридичних наук, професор,*

*завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства  
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

## **ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Правове регулювання інформації у сфері охорони навколишнього середовища вимагає дослідження принципів та завдань покладених в основу фундаментальних міжнародних пактів у сфері охорони навколишнього середовища та обігу інформації таких, як Паризька угода з клімату від 2015 року та спеціальних міжнародно-правових актів: Декларація ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 14 квітня 1992 року), Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості у процесі прийняття рішень в галузі охорони навколишнього середовища (Софія, 25 жовтня 1995 року). Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхус, 25 червня 1998 року; ратифікована Україною 6 липня 1999 року) крізь призму нових інформаційних технологій та проблем із реалізацією інформаційних прав в розвитку екологічного права України.

Метою дослідження є вдосконалення правового регулювання інформації про навколишнє природне середовище з метою недопущення проявів обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації як складової національної безпеки інформаційної безпеки, можливість адаптації в українське законодавство міжнародно-правових механізмів охорони навколишнього середовища, безпеки життєдіяльності людини.

В цьому контексті вбачаємо за доцільне розширення доступу до екологічної інформації шляхом вдосконалення механізму забезпечення інформаційних прав людини, вдосконалення організаційно-правових інструментів контролю за дотриманням цих прав.

Таким чином, необхідним є впровадження нової парадигми інформаційно-екологічної складової національної безпеки на основі забезпечення інформаційних прав та свобод людини. Виходячи із положення про міжнародний характер інформаційного права, нова парадигма повинна включати концепцію світового інформаційного простору та відповідати вимогам міжнародної спільноти у цій сфері.

У системі екологічної безпеки загрози спрямовані проти тих правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, що гарантують захист середовища проживання. Для України вкрай актуальними є такі групи загроз:

- значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

- нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлювальних, так і відновлювальних;

- неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;

- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;

- неконтрольоване ввезення до України екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороби, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;

- неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності, тощо.

Основними напрямками державної політики національної безпеки України в екологічній сфері є:

- впровадження та контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування та охорони довкілля;
- контроль за станом навколишнього природного середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення, своєчасне попередження громадян України у разі небезпеки;
- зниження антропогенних навантажень, ліквідація наслідків шкідливого впливу людської діяльності на природне середовище;
- впровадження у виробництво екологічно чистих технологій;
- недопущення неконтрольованого ввезення до України екологічно небезпечних речовин і матеріалів, тощо.

Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Поняття інформації про навколишнє природне середовище визначено Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998 р. (Орхуська Конвенція).

Відповідно до Конвенції «екологічна інформація» означає будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про:

- а) стан таких складових навколишнього середовища, як вода, її компоненти, відповідність її чинним санітарно-гігієнічним нормам, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими;
- б) фактори, такі як речовини, енергія, випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі питного водопостачання, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові показники, які включає: аналіз затрат і результатів та інший економічний аналіз і припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього природного середовища;
- в) стан здоров'я та безпеки людей, вплив на життя людей.

Актуальним вбачається вдосконалення правового регулювання інформації про навколишнє природне середовище з метою недопущення проявів обмеження свободи доступу до публічної інформації; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, можливість адаптації в українське законодавство міжнародно-правових механізмів охорони навколишнього середовища, безпеки життєдіяльності людини.

Нами розвивається розуміння інформаційних прав людини як права на збір, поширення, використання та збереження інформації, на основі яких виникають інформаційні відносини, що є основоположними, природними за своєю суттю, необхідними для становлення і розвитку особистості, для належного функціонування держави.

Слід вести мову про інформаційні права і свободи громадянина в екологічній, економічній, політичній та інших сферах. Зазначена диференціація окремих прав служить підтвердженням структурованості інформаційних прав та необхідності дослідження правової природи кожного інформаційного права окремо та в сукупності з іншими.

Умовно можна сформулювати інформаційні права як групу прав з центром довкола свободи інформації, права на інформацію, права на комунікацію, право на доступ до інформації яка має публічний характер чи є суспільно значимою, право на приватність, охорону персональних даних, право на таємницю (нотаріальну, комерційну, адвокатську, лікарську, податкову) тощо.

Від так, доцільно:

- вдосконалити механізм доступу до інформації та реалізації права на екологічну інформованість та покласти це в основу системи моніторингу довілля, контролю за єдиною державною системою цивільного захисту та контролю за діяльністю суб'єктів пов'язаних із відходами виробництва та споживання, їх вторинного використання, переробки та утилізації забезпечити лише за умови наявності доступу до інформації про їхню діяльність та впливу на стан екології.

- провести аналіз змін організаційно правових механізмів забезпечення права на доступ до екологічної інформації відповідно до адміністративно-правового забезпечення органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання відповідно до чинного Закону України «Про доступ до публічної інформації», нової редакції Закону України «Про інформацію», Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативних актів інформаційного та природоохоронного законодавства.

- впровадити в чинне законодавство положення які вдосконалюють механізми забезпечення інформаційних прав у сфері охорони навколишнього природного середовища. Ці права охоплюють свободу інформації, право на інформацію, право на доступ до інформації, право на доступ до суспільно важливої інформації, право на правову інформацію, свободу думки, віросповідання право на захист персональних даних (генетична інформація) та будь-якої інформації що стосується приватного життя, право на знищення персональних даних в автоматизованих системах.

– закріпити право на екологічну поінформованість, як самостійне інформаційне право у сфері охорони навколишнього природного середовища яке гарантує право на проживання в безпечному середовищі.

**Можаровська Т.М.,**  
*магістрант юридичного факультету*  
*Національного університету біоресурсів і природокористування України*

## **ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Напружені події в Україні останніх років посприяли виробленню у суспільстві недовіри до системи управління державою та трьох гілок влади загалом. Основною проблемою стало питання створення дієвого механізму відповідальності держави та її органів перед громадянами. Основою цього механізму є суд, що здійснює правосуддя на засадах законності, об'єктивності та неупередженості та розв'язує конфлікти не лише в усіх сферах суспільних відносин, а й у відносинах держави із суспільством у цілому і окремим громадянином зокрема.

Відомо, що рівень суспільної довіри до судової гілки влади в Україні традиційно є дуже низьким і найменшим серед усіх гілок державної влади. Тому, від створення незалежної та цілісної судової системи залежить рівень довіри громадян до правосуддя та держави в цілому.

Від часу набуття Україною незалежності, наша держава пройшла тривалий та складний шлях у формуванні незалежної та ефективною судової системи, яка б забезпечувала оперативний та дієвий судовий захист своїх громадян. Проте, на сьогодні існує багато невирішених проблем, для подолання яких варто застосувати оперативні, а головне результативні засоби. Така ситуація обумовлена неефективністю окремих аспектів державної політики в сфері організації та функціонування судової системи, помилками, допущеними на різних етапах її становлення.

На думку кандидата юридичних наук Н.Д. Квасневської, основою для проведення судово-правової реформи в Україні мають стати загальновізантані міжнародні стандарти незалежності суддів, кращі практики демократичних держав, аналіз вітчизняного досвіду становлення та розвитку правосуддя, а також вже напрацьовані пропозиції щодо вдосконалення судової влади в

Україні, які пройшли експертизу Венеціанської Комісії, напрацювання Конституційної Асамблеї [1, с. 72].

До того ж, згідно Концепції реформування судової системи України з метою забезпечення незалежності судової влади пропонується на конституційному та законодавчому рівнях:

1) повністю виключити участь Верховної Ради України, Президента України та органів виконавчої влади у процесах призначення, переведення, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення суддів;

2) передбачити принцип незмінності суддів і призначення суддів на посаду безстроково, відмовившись, таким чином, від процедури першого призначення на п'ятирічний термін;

3) встановити виключно конкурсні засади добору суддів, їх переведення до інших, у тому числі вищого рівня, судів, на основі прозорих та об'єктивних критеріїв і процедур;

4) закріпити ключову роль зборів суддів у процедурі призначення суддів на адміністративні посади;

5) посилити юридичну, у тому числі кримінальну, відповідальність за незаконний вплив на суддів у будь-який спосіб;

б) гарантувати фінансову незалежність суддів: підвищити рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності судів, встановити високий рівень заробітної плати для суддів [3].

Варто відмітити і те, що суди існують для того, щоб охороняти порушене право людини, яка, у свою чергу приходить до суду, не як правник і не повинна ним бути. Вона шукає справедливості та допомоги у відновленні свого порушеного становища. Як установа, яка надає судові послуги, судова система повинна бути простою та доступною для пересічного громадянина, а судові процедури – зрозумілими навіть не для правників. Проте сьогодні судова влада в Україні не відповідає цим принципам. С.О. Короед зазначає, що реалізація таких ініціатив реформування судової системи відповідала б європейським стандартам.

І.О. Кресіна звертає також увагу на проблему розширення участі громадян у здійсненні правосуддя. Сьогодні народ відсторонений від участі у здійсненні правосуддя по переважній більшості кримінальних і цивільних справ та у всіх адміністративних справах. Оскільки система виконання судових рішень є малоефективною, суди позбавлені реальної можливості впливати на стан виконання ухвалених ними рішень, оперативно вживати заходів щодо недобросовісних боржників. У процесі розбудови правової держави одним з її найбільш важливих критеріїв є створення чесної, прозорої та ефективною судової влади.

І саме зараз настав час перейти до конкретного у реалізації судової реформи, переосмисливши попередній досвід і створивши для громадян України

ефективну судову владу в захисті їх прав. Судова влада має стати самостійною впливовою силою, незалежною в своїй діяльності від органів законодавчої, виконавчої влади та Президента України, а судді мають нести сувору і невідворотну відповідальність за допущені ними порушення при здійсненні правосуддя [2, с. 9-13].

#### **Список використаних джерел:**

1. Квасневська Н.Д. Реформування судової системи України: адміністративно-правові засади / Н. Д. Квасневська // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – № 4. – С. 71-74.

2. Концепція реформування судової влади України / С. О. Короед, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. – 2015. – № 3. – С. 6-34.

3. Концепція реформування судової системи України: затверджена рішенням Правничої Асамблеї Асоціації правників України від 19 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uba.ua/ukr/project\\_ref\\_sud](http://uba.ua/ukr/project_ref_sud).

**Панова Г.В.,**

*здобувач кафедри господарського і адміністративного права  
юридичного факультету*

*Запорізького національного університету*

### **ГРОМАДСЬКА РАДА ДОБРОЧЕСНОСТІ: СУБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЧИ ПРЕДСТАВНИК ГРОМАДСЬКОСТІ?**

Дуже часто відповідачами в адміністративних справах залучаються і ті суб'єкти, які ані національним законодавством, ані судовою практикою в адміністративних справах не визнані та не обґрунтовані [1; 2]. Наприклад, адміністративним судом на обговорення поставлено питання про підсудність справи адміністративному суду у зв'язку із тим, що, можливо, позов заявлено до Громадської ради доброчесності (громадського органу), який не є суб'єктом владних повноважень. Позивач повідомив, що спірне рішення (висновок) відповідача впливає на його права безпосередньо. Громадська рада доброчесності виконує делеговані повноваження, безпосередньо впливаючи на добір кандидатів для проходження публічної служби [1]. Втім, оцінюючи природу та форми реалізації повноважень Громадської ради доброчесності, мусимо звернути увагу на три принципові, засадничі положення.

По-перше, владні управлінські функції можуть здійснюватися винятково представниками публічної влади або суб'єктами, яким делеговані повноваження такі функції здійснювати. Представники публічної влади визначені, зокрема, у ст. 6 Конституції України, це – органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Інших представників публічної влади перераховано у ст. ст. 3, 48 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [3; 4; 5]. За своїми ознаками, призначенням, правовими засадами, наслідками діяльності Громадська рада доброчесності не може бути визнана представником публічної влади (не є суб'єктом публічної адміністрації (суб'єктом владних повноважень)).

По-друге, узагальнивши аналіз національного законодавства, зважаючи на теорію адміністративного права, теорію управління можна стверджувати, що владними управлінськими функціями є – прогнозування, планування, організація, координація, облік, контроль. Очевидно, що жодної із цих функцій Громадська влада доброчесності не здійснює [6].

По-третє, Громадська рада доброчесності – суб'єкт сформований громадянською, є інститутом громадянського суспільства й жодним чином не дотична, не пов'язана чи, тим паче, не уособлює собою публічну владу.

Висновок Громадської ради доброчесності – письмовий, певною мірою суб'єктивний виклад обставин про особу, які мали місце на думку представників цієї ради; це спосіб фіксації певних відомостей, обставин. Виникнення жодних суб'єктивних прав чи обов'язків висновок Громадської ради доброчесності не обумовлює, як і не порушуються ним ці права. Відповідно такий висновок не може бути предметом оскарження в адміністративному суді; реалізація такого права (оскарження в адміністративному суді висновку) жодних відновлювальних результатів дати не може. Нагадаємо, що згідно ч. 1 ст. 2 КАС України 2005 року звернення до адміністративного суду можливе у разі порушення прав, свобод, інтересів [4].

Правовідносини за участю Громадської ради доброчесності – не є адміністративно-правовими. Відповідно, зважаючи на викладені обґрунтування, справи за позовами про скасування висновку Громадської ради доброчесності – до адміністративної юрисдикції не належать. Рішення, дії, бездіяльність (висновок) Громадської ради доброчесності можуть бути оскаржені до загального суду на підставі Цивільного процесуального кодексу України (ст. 15) [7].

Оскільки висновок Громадської ради доброчесності – не є і не може бути предметом оскарження в адміністративному суді, то рада – не може бути й відповідачем. Належним відповідачем може бути Вища кваліфікаційна комісія суддів України, але лише у разі оскарження її рішення, яке впливає (позначається) на суб'єктивних правах, свободах, інтересах. У таких справах Гро-

мадська рада добросовісності може бути залучена як третя особа, яка не заявляє самостійні вимоги на предмет спору або як свідок.

Очевидно, що до адміністративно-правових відносин, крім, так званих, класичних «суб'єктів публічної адміністрації» («суб'єктів владних повноважень») також долучаються і носії публічних (адміністративно-правових) повноважень. Їх участь в адміністративно-правових відносинах також реалізується через адміністративний розсуд. Прикладом таких носіїв публічних (адміністративно-правових) повноважень можуть бути розпорядники інформації, визначені статтями 12, 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5], збори суддів, ради адвокатів.

### **Список використаних джерел:**

1. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва про закінчення підготовчого провадження від 5 липня 2017 року адміністративна справа № 826/7186/17 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// www.reyestr.court.gov.ua/Review/67580463](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67580463).

2. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва про відкриття провадження в адміністративній справі від 3 липня 2017 року адміністративна справа № 826/7944/17 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67580644>.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України.– 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України 13 січня 2011 року № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України.– 2011. – № 32. – Ст. 314.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України.– 2016. – № 31. – Ст. 545.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України.– 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

**Сусак М.С.,**  
*аспірант кафедри адміністративного права*  
*Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## **ЗМІСТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РОЗСУДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**

На сьогоднішній день, адміністративні суди є доступним і ефективним інститутом захисту прав, свобод та інтересів людини. Звертаючись за судовим захистом особа повинна бути впевнена у законному та безпомилковому вирішенні судової справи та прийнятті справедливого рішення. Втім варто сказати, що все частіше виникають ситуації коли адміністративний суд при розгляді справи змушений виходити за межі наданої йому процесуальним законодавством компетенції. Що призводить до застосування процесуального розсуду.

Останнім часом проблема процесуального розсуду слугує предметом багатьох дискусій як вітчизняних так і зарубіжних науковців, юристів, урядовців, проте у радянські часи доктрина процесуального розсуду довгий час зазнавала жорсткої критики. Вважалося, що будь-яка правова проблема може мати лише одне законне рішення. Прихильником такого підходу є професор Р.Дворкін. Він вважав, що право – це замкнена система, яка містить рішення для кожної важкої проблеми і не залишає місця для суддівського розсуду [3, с. 383].

Розгляд адміністративної справи в суді передбачає вчинення судом та учасниками адміністративного процесу процесуальних дій, які виникають з реальних життєвих обставин. Не завжди законодавець може прописати на законодавчому рівні як повинен діяти суд в тій чи іншій ситуації, або здебільшого ці обставини не знаходять свого прямого врегулювання в законі чи іншому нормативно-правовому акті, тому суд оцінюючи ситуацію повинен обрати на власний розсуд один із кількох варіантів допустимих дій.

Для того щоб розкрити зміст процесуального розсуду адміністративного судочинства варто розглянути саме через визначення його поняття.

Розглядаючи поняття процесуального розсуду, можна сказати, що на сьогоднішній день в теорії права відсутнє його визначення, натомість багато дослідників ототожнюють його з поняттями «суддівський розсуд», «судова дискреція». Також варто наголосити на тому, що науковці не змогли дійти до одностайності визначення поняття процесуального розсуду, кожен із них наділяє його своїм баченням, але все ж таки вони дуже схожі між собою, а іноді й однотипні.

Так, Голова Верховного Суду Ізраїлю А. Барак, визначає суддівський розсуд як повноваження, надане законом судді, який наділений владою обирати

між двома чи більше альтернативами, коли кожна із альтернатив є законною [1, с. 13-15].

Згідно з думкою А.С. Макаренка суддівський розсуд – це правозастосовна інтелектуально-вольова діяльність судді, що представляє собою передбачену законом міру свободи вибору одного з варіантів рішення у справі [5, с. 44-48].

Як зазначає С.О. Шатрава під дискреційним правом або дискреційною владою вбачається надана особі свобода діяти на свій розсуд, тобто, оцінюючи ситуацію, вибрати один із кількох варіантів дій (або утримуватися від дій) чи один із варіантів можливих рішень. Воно надає можливість посадовій особі диференціювати ситуації залежно від обставин, вичерпний перелік яких неможливо вказати в нормі права [6, с. 276-277].

Як обґрунтовано зазначає Н.В. Радутная «суддівський розсуд, як правило, пов'язане з тлумаченням правової норми і вибором варіанта рішення з декількох альтернатив» [4, с. 51].

Натомість український науковець В. Бігун зазначав, що «суддівський розсуд – межі свободи судді в судовому вирішенні; спосіб реалізації судової влади суддею; принципове положення в здійсненні правосуддя, що визначає межі повноважень суду у вирішенні питань і справ у судочинстві» [2, с. 22].

Таким чином досліджуючи праці науковців, які займалися дослідженням проблеми процесуального розсуду, можна дійти до висновку, що визначення змісту поняття процесуального (суддівського) розсуду в науковій літературі звучить по-різному, кожен наділяє його своїми характеристиками, а на законодавчому рівні адміністративного судочинства саме поняття процесуального розсуду взагалі не закріплене, це дає нам змогу виділити загальні особливості процесуального розсуду: по-перше можна говорити про те, що це вибір між двома чи більше законними альтернативами; по-друге, це правозастосовна інтелектуально-вольова діяльність, по-третє, свобода діяти на свій розсуд; по-четверте, тлумачення правової норми та вибору варіанта рішення саме з цих норм; по-п'яте, межі свободи судді.

#### **Список використаних джерел:**

1. Барак А. Судейское усмотрение : пер. с англ. / Аарон Барак.– М. : НОРМА, 1999. – С. 13-15.
2. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : монографія / В.С. Бігун. – К., 2011. – 303 с.
3. Дворкин Р.О. правах всерьез / Пер. с англ.; ред. Л.Б. Макеева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.– 392 с.
4. Этика судьи. Пособие для судей / Под ред. Н. В. Радутной. – М.: Российская Академия правосудия, 2002. – С. 51.

5. Макаренко А.С. Теоретичні аспекти здійснення суддівського розсуду при призначенні покарання / А. С. Макаренко // Вісник Верховного Суду України.– 2011. – №6. – С. 44-48.

6. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ / С.О. Шатрава // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 276–277.

**Штуль В.О.,**  
*магістрант*

Науковий керівник: **Головій Л.В.,**

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

## **СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНЬОГО**

Забезпечення прав і свобод людини є однією з найбільш актуальних проблем для сучасної юридичної науки. Важливе місце серед її складових посідає адміністративно-правова реалізація прав і свобод неповнолітніх, бо спеціальний правовий статус неповнолітніх через наявні особливості їх вікового, фізичного та психічного стану обумовлює специфіку діяльності органів державної влади щодо охорони, захисту й гарантування їх прав і свобод [1].

Науковці до суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітнього відносять: 1) *міжнародні*: Комітет ООН з прав дитини, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні; 2) *національні*: а) суб'єкти, які наділені владними повноваженнями: Президент України; Верховна Рада України, комітети; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; органи судової влади; прокуратура; Рада національної безпеки і оборони України; Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; б) інші суб'єкти, які не наділені владними повноваженнями: адвокатура; профспілки; громадські організації, у тому числі молодіжні та дитячі; політичні партії; органи громадської самодіяльності; засоби масової інформації [2].

Щодо соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень, то ці функції покладаються в межах визначеної компетенції на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи Київської міської, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка),
- інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [3].

Таким чином, в Україні існує багаторівнева система суб'єктів забезпечення прав і свобод неповнолітнього. В умовах інтеграції України в європейський та світовий простір потребує підвищеної уваги зі сторони органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості, питання удосконалення механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх в Україні.

### **Список використаних джерел:**

1. Адміністративно-правове регулювання захисту прав та свобод неповнолітніх у діяльності органів внутрішніх справ /Є.П.Филипенко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 4 (2). – С.61-67. – Режим доступу [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs\\_2010\\_4%282%29\\_\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_4%282%29__11).
2. Корж-Ікаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис.на здобуття наук.ступ.канд.юрид.наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Т.Г. Корж-Ікаєва.– Київ, 2008. – 19 с.
3. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.

# **НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА**

**Алексейчук В.І.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ПЛАНУВАННЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ)**

Процес пізнання події у кримінальному провадженні триває до моменту винесення остаточного рішення. Якість будь-якого пізнання в значній мірі залежить від правильного обрання та застосування системи методів, способів та прийомів його здійснення. Науковою розробкою засобів пізнання події злочину займається криміналістика, яка формулює свої рекомендації на підставі вивчення та узагальнення практики здійснення кримінального провадження та досвіду його суб'єктів. В той же час, з моменту відокремлення криміналістики у самостійну галузь знань і по цей день, основними суб'єктами, на забезпечення діяльності яких спрямовані такі наукові продукти, є слідчий, спеціаліст, експерт, та інші суб'єкти, що залучаються до процесу досудового розслідування. Суб'єкти ж судового провадження та їх діяльність необгрунтовано залишаються поза увагою криміналістів. Не можна сказати, що ця проблема взагалі ніким не порушувалася, у вітчизняній криміналістичній літературі мали місце спроби дослідити особливості тактики судових дій (Л.Ю. Ароцкер, М.Й. Вільгушинський), системи засобів криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ (І.І. Когутич, В.Ю. Шепітько), але викласти у змісті декількох монографій, посібників та статей всю систему таких заходів, стосовно судового провадження за різними видами (категоріями) злочинів, щодо різноманітних ситуацій тощо – є неможливим з об'єктивних причин. Підготовка юристів в навчальних закладах, як свідчить аналіз навчальних програм, також ґрунтується на усталених підходах до опанування курсу криміналістики, де розглядаються, головним чином питання техніки, тактики й методики розслідування злочинів. І якщо тактику провадження судових дій в окремих нових

підручниках включено до переліку тем, то розділ методики обмежується лише стадією досудового провадження.

Під час судового провадження активно триває процес дослідження, перевірки й оцінки доказів, в результаті якого приймаються підсумкові юридично значущі рішення. Така діяльність потребує належної організації і планування (визначення цілей, постановки конкретних завдань, що потребують розв'язання, визначення системи й послідовності, планування, підготовки і проведення судових дій, необхідних для їх вирішення, обрання часу, прийомів їх проведення, забезпечення належним чином реалізації прав учасників, економії матеріальних витрат та часу тощо), для забезпечення яких відчувається дефіцит спеціальних методико-криміналістичних засобів та відповідних наукових розробок, здатних забезпечити якість судового розгляду у кримінальному провадженні, повноту, всебічність та об'єктивність дослідження обставин події у специфічних умовах судового провадження. До таких умов можна віднести: 1) *високий ступінь інформаційної визначеності та наявність попередньої оцінки доказів сторонами провадження*; 2) *спільність дослідження доказів за участю сторін та суду, високий ступінь критичності*; 3) *активність (ініціативність) сторін кримінального провадження у визначенні стратегії та безпосередньому здійсненні судового слідства*; 4) *підвищена опосередкованість пізнання події злочину (через моделі, створені слідчим, обвинувачем, захисником)*; 5) *підвищена небезпека сугестивного впливу (на суд, інших учасників)*; 6) *відкрита конфліктність* (пов'язана з протилежністю позицій і цілей сторін провадження, використанням різноманітних форм протидії); 7) *значна віддаленість у часі від моменту події (і відповідні об'єктивно і суб'єктивно обумовлені зміни інформативності доказів, їх джерел)*; 8) *специфіка та різноманітність судових ситуацій, їх динамічність (що пов'язано з можливими змінами позицій допитуваних осіб, обвинувача, захисника, визнанням окремих доказів недопустимими, з'ясуванням нових фактів)* 9) *особлива психологічна атмосфера (обумовлена колективним характером діяльності учасників процесу, значним обсягом і високим темпом обміну інформацією, різним ступенем емоційної напруги учасників тощо)*; 10) *обмеженість в тактичних засобах (у зв'язку з публічністю судового слідства, інформаційною та психологічною готовністю учасників, недостатністю часу для вивчення особистісних характеристик окремих учасників з метою успішного впливу на них)*.

В умовах змагального кримінального процесу суб'єктами судової діяльності виступають не лише суд, а й сторони обвинувачення та захисту, які активно приймають участь в організації судового слідства, використовуючи свої процесуальні права та арсенал власних методів, прийомів та засобів, визначаючи тим самим напрями розвитку провадження. Перед кожним із суб'єктів судової діяльності постають завдання: із формування та обґрунтування судових версій; конкре-

тизації обставин, що підлягають доказуванню; окреслення кола доказів, які потрібно дослідити; виявлення їх недоліків, прогалин, суперечностей та визначення можливих шляхів їх усунення (перевірки); визначення найбільш доцільної послідовності й тактичних прийомів проведення окремих судових дій

Специфічними рисами планування судової діяльності є виражена етапність:

1 етап (передусє судовому слідству)– ґрунтується на вихідних версіях: обвинувачення, захисту та версіях судді (які можуть відрізнятися від версій сторін та слідувати з результатів аналізу матеріалів провадження на підготовчій стадії). Цей етап передбачає: 1) аналіз и систематизацію матеріалів провадження з позицій вихідних версій, оцінку їх повноти та об'єктивності; 2) з'ясування прогалин у підтвердженні версій обвинувачення та захисту, доказів, які їм суперечать або неоднозначно свідчать про певні обставини, недостатньо інформативні, або можуть бути поставлені під сумнів, змінитися з певних підстав; 3) визначення предмету судового розгляду (обставин, які підлягають з'ясуванню, перевірки, уточненню під час судового засідання); 4) обрання засобів і методів перевірки визначеного кола обставин (конкретних судових дій, їх порядку, учасників та змісту).

2 етап (з моменту початку судового слідства) – будується на інформації, отриманій та дослідженій під час судового слідства і спрямований на перевірку вихідних та нових версій. Цей етап складається з аналізу, перевірки та систематизації наданих під час судового розгляду доказів, корегування початкових та висунення нових судових версій, аналізу судової ситуації (її змін) та визначення можливостей перевірки нового кола версій (розгляд відповідних пропозицій сторін). Нові версії на цьому етапі можуть висуватися на підставі встановлення нової (додаткової) фактичної інформації, зміни, уточнення або спростування тих відомостей, які були отримані раніше.

Важливим елементом планування судової діяльності є визначення предмету судового розгляду. При вирішенні цього питання орієнтиром виступають: загальне коло обставин, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні, кримінально-правова характеристика конкретного виду злочину (положення Кримінального кодексу, додаткові правові норми, роз'яснення до них) та індивідуальні особливості його вчинення. Обставини, які підлягають з'ясуванню, не обмежуються лише безпосередньою подією злочину, важливим є дослідження й іншої інформації: 1) характеристики обвинуваченого, його поведінки до та після події злочину, взаємовідносин з потерпілими (жертвою), 2) про поведінку потерпілого та його характеристику, 3) стосовно дотримання процедури і правил отримання доказів (підстав, порядку проведення процесуальних дій, дотримання прав учасників, порядку фіксації результатів тощо).

Власну модель судового слідства будують паралельно обвинувач, захисник і суд, впливаючи своєю позицією та її обґрунтуванням на визначення єдиної

лінії судового слідства. Відмінності процесуальних функцій зазначених суб'єктів пояснюють різноманітність їх підходів до встановлення істини по справі, і відповідно, до планування судового слідства. Сторони обвинувачення та захисту нерідко мають розбіжності щодо порядку дослідження доказів і проведення судових дій. Так, сторона обвинувачення, здебільшого, пріоритетними визнає зізнавальні показання обвинуваченого та відводить їм першочергове місце в процесі дослідження доказів. Сторона захисту, виходячи зі слабкості доказів обвинувачення, схильна до проведення в першу чергу допиту обвинуваченого, який спростовує свою провину, що скеровує подальшу перевірку доказів у вигідному напрямку, або, навпаки, пропонує допитувати його наприкінці судового слідства. Суд остаточно визначає порядок дослідження доказів, вислухавши доводи сторін щодо цього. Тактичні особливості судових дій визначаються та реалізуються сторонами обвинувачення та захисту, які формують коло питань, які потребують встановлення та перевірки, обирають тактичні прийоми та засоби, які забезпечують глибину пізнання. Суддя також застосовує тактичні та технічні прийоми та засоби з метою належної перевірки та оцінки представлених доказів.

Планування судової діяльності є індивідуальним в кожному конкретному провадженні, але для певних категорій, видів злочинів, ситуацій їх вчинення може бути виокремлено типові обставини, які є ключовими під час планування судового слідства, та типові шляхи їх встановлення (наприклад, щодо з'ясування факту перебування обвинуваченого на місці події в момент злочину, до або після цього; щодо перевірки його алібі; щодо походження виявлених в нього предметів, цінностей, ушкоджень, слідів; щодо можливих варіантів мотивів поведінки; щодо поведінки потерпілого; обставин, що можуть пом'якшити відповідальність тощо). Суттєві відмінності в порівнянні з ситуаціями досудового розслідування можуть мати ситуації судового слідства: зміна показань учасниками процесу, відмова від показань, втрата доказової інформації (загибель, зникнення учасника та ін.), встановлення нових фактів, суперечностей у доказах, визнання їх недопустимими, зміна позиції однієї зі сторін тощо. Такі зміни визначають додаткові завдання планування судової діяльності: з'ясування причин зміни ситуації; попередження і викриття неправдивих свідчень, вибір способів перевірки нових фактичних даних, суперечностей, можливість корекції тактичної (методичної) лінії в позиціях сторін та ін.

У зв'язку з наведеним, з метою оптимізації процесів організації та планування судової діяльності актуальним напрямом розвитку криміналістики є розробка системи криміналістичних методик судового розгляду у кримінальному провадженні.

**Кадук С.В.,**  
*викладач кафедри кримінального права*  
*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

## **СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАТУРНИХ КОЛЕКЦІЙ**

Беззаперечним є те, що раціональна організація кримінально-процесуальної діяльності, а також функціонування судово-експертних установ у сучасних умовах процесу диференціації і інтеграції науки нероздільно пов'язі з наступним покращенням якості інформаційного забезпечення наукових досліджень і своєчасним впровадженням у судочинну та експертну практику новітніх досягнень науково-технічного прогресу.

Вирішення завдань організації та ефективного пошуку інформації за умов значної кількості її джерел в сучасних умовах неможливе без застосування комп'ютерних технологій. Одним з основних напрямів впровадження комп'ютерних технологій у слідчу та експертну діяльність є створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем. Усе це повністю стосується і облікової діяльності щодо організації функціонування криміналістично-довідкових, зокрема, натурних колекцій. Сьогодні облікова діяльність базується на використанні сучасних досягнень у сфері телекомунікаційних та комп'ютерних технологій. Саме ці технології надають реальну можливість передачі облікової інформації миттєво на будь-які відстані, виключаючи її втрату чи спотворення, поєднувати окремі обліки в автоматизовані інформаційні системи та інтегровані банки даних, в автоматичному режимі аналізувати інформацію і виявляти зв'язки між певними об'єктами [1, с. 41].

На початку 70-х років почалися інтенсивні дослідження щодо оптимізації правової довідково-інформаційної служби. З самого початку вони пов'язувалися з використанням електронно-обчислювальної техніки, з автоматизацією. Спеціалісти в цій галузі запевняли, що використання електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) дозволить підвищити оперативність правового інформаційного обслуговування, звільнить співробітників довідкових відділів і груп від ручного збирання інформації і зосередить їх зусилля на дослідженні важливих теоретичних і практичних проблем юридичної науки .

Фонди довідкової літератури і натурних колекцій на цьому етапі вдосконалення інформаційного забезпечення склали основу АПС загальноекспертного призначення (передусім інформація про теорії, методи судової експертизи, наукові публікації тощо). Мали місце спроби максимально повно і точно узагальнити інформацію про об'єкти судових експертиз (зокрема натурних ко-

лекцій-зразків) у вигляді описань їх ознак і властивостей. Наприклад, співробітниками групи автотехнічних досліджень провідних експертних установ МВС та Мінюсту паралельно розроблювалось програмне забезпечення для автоматизованого пошуку моделей транспортних засобів за слідами протекторів шин і частинами освітлювальних приладів. База даних охоплювала відомості про 200 моделей і модифікації транспортних засобів, 86 моделей шин, 100 зовнішніх світло-сигнальних приладів [1, с. 58].

Доцільність створення АПС, які містять зображення об'єктів натурних колекцій (АПС натурних колекцій) зумовлена: різноманітністю об'єктів судових експертиз; необхідністю забезпечення зручності для зберігання інформації; потребою забезпечення обміну інформаційним фондом між різними експертними установами; швидкістю отримання необхідної інформації про об'єкт.

Після запиту щодо певної сукупності ознак експерт має можливість отримати відеозображення з претендентів (розсіювачів) на дисплеї, оскільки крім закодованої інформації про кожен розсіювач зберігається і його цифрове відеозображення в полі 256x256, отримане за допомогою відеокамери. Наступне звуження кола претендентів може бути досягнуте шляхом порівняльного аналізу їх відеозображень порівняно з частинками, наданими на експертизу. Відеозображення може бути роздруковане разом з іншою необхідною інформацією про розсіювач.

Розроблена в цей спосіб АПС може істотно допомогти під час дослідження частин полімерних розсіювачів ТЗ у будь-якій лабораторії, укомплектованій мінімальним набором вимірювальних засобів, ІЧ-спектрометром навіть за відсутності натурних колекцій полімерних розсіювачів.

У системі НДЕКЦ МВС створена локальна інформаційна база про особливості конструкцій ВП, обставини їх застосування і рівень спеціальних знань злочинців у вибуховій справі на основі колекції речових доказів, вилучених з місць вибухів. При введенні інформації експертів можуть бути запропоновані текстова і графічна «підказки».

У цій же системі експертної служби МВС, поряд із натурною колекцією куль і гільз та інформаційною картотекою, даний вид довідково-допоміжного обліку також здійснюється використанням автоматизованих інформаційних систем. Такі системи називаються автоматизовані балістичні інформаційні системи (АБІС).

У системі з АБІС вже частково функціонує, оскільки знаходиться на стадії завершення розробки, АПС «Зброя» – автоматизована інформаційно-пошукова система, що містить відомості про різні види вогнепальної зброї. Вона призначена для швидкого пошуку необхідної інформації в процесі вирішення криміналістичною експертизою питання щодо належності наданого

на дослідження предмета до певного виду (моделі) вогнепальної зброї. Ця система дозволяє: отримати інформацію за такими видами вогнепальної зброї, як: автоматичні пістолети, револьвери, пістолети-кулемети, автомати, гвинтівки, кулемети, гладкоствольна зброя, старовинна ручна вогнепальна зброя, гранатомети, переносні ракетні комплекси. Також система призначена вибирати зброю за складними критеріями, сортувати інформацію за будь-яким параметром, редагувати її.

У систему внесений довідник сертифікованої зброї. У ній в достатній кількості відображено іноземну наукову літературу та довідникові матеріали від виробників зброї. Особлива увага в новій версії системи відводиться якості зображень зброї. На певні зразки в базі даних зберігаються 8-10 зображень (вигляд справа і зліва, маркування, зброя в розібраному вигляді, зріз затвора, дульний зріз). Зображення дозволяє детально розглянути будь-які елементи конструкції зброї.

У експертно-криміналістичних відділах використовується АПС «Взуття », що містить близько 600 зображень верху і підошви взуття. Спочатку в експертному підрозділі формувалася картотека фотознімків різного взуття, а оскільки з часом об'єм її значно зріс, та відповідно, збільшився час, що витрачається на встановлення зовнішнього вигляду взуття з малюнком підошви, подібним до виявленого на місці події. Це зумовило створення автоматизованої бази даних, у яку через сканер були введені фотозображення взуття.

АПС «Взуття » так побудована, що експертів для безпосереднього користування ЕОМ не вимагається спеціальної підготовки, оскільки вся необхідна інформація (функція «підказка ») міститься в програмі.

Підсистемою АПС «Взуття » згодом стане активно розроблювана інтерактивна база даних щодо відбитків підошви на ґрунті. У комплекті підсистеми є картотека з більш ніж 300 видів взуття (підошва і зовнішній вигляд), що включає як вербальний кодований опис, так і відтворення безпосереднього зображення з необхідним ступенем детальності. У процесі роботи з системою користувач має можливість безпосереднього перегляду бази даних і ведення власної картотеки, а також пошуку і встановлення конкретного зразка, що є в нього, за ключовими позиціями опису. Зображення знайденого типу взуття (як підошви, так і загального вигляду) може бути видане в графічному режимі.

Крім вищенаведеного, у системі експертних установ МВС також створені та функціонують наступні АПС: «Марка» про зразки лакофарбових матеріалів; «Снаряд» про вітчизняні боєприпаси до артилерійських систем малого калібру; «Заряд» про вітчизняні промислові вибухові речовини; «Детонатор» про вітчизняні засоби ініціювання зарядів вибухових речовин. Усе більшого значення набувають електронні каталоги та довідники (у вигляді спеціалізованих

комп'ютерних програм «Патрон», «Пістолети», «Револьвери», «Passport» та ін., а також програм загального призначення – енциклопедії зброї тощо) [2, с. 82].

Новітня інформаційна технологія, належне фінансування і цілеспрямоване об'єднання зусиль усіх експертних служб дозволить: якісно змінити інформаційне забезпечення і взаємодію підрозділів експертно-криміналістичної служби; значно автоматизувати працю експертів; інтегрувати автоматизацію інформаційно-пошукової системи криміналістичного призначення; обмінюватися інформацією через систему передачі даних з підрозділами МВС та іншими правоохоронними органами, а також через НБ Інтерполу – з експертними системами інших країн.

### **Список використаних джерел:**

1. Захаров В.П. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: навч.-практ. посібник / В.П. Захаров, В.І. Рудешко. – Львів: ЛьвДУВС, 2007.– 372 с.
2. Пахомов А.В. «Коллекция в правоохранительных органах». – М. изд-во «Юрлитинформ». – 2001. – с. 260.
3. Криминалистические учеты / сост. Э.А.Разумов. – К. : РИО МВД Украины, 1991.– 244 с.
4. Бірюков В.В. Сучасні Інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС / В.В.Бірюков. [Електронний ресурс] // Форум права – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Vlduvsv/2009\\_4/09\\_4\\_5\\_4.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlduvsv/2009_4/09_4_5_4.pdf).

**Кисель А.С.,**

*студентка III курса*

Научный руководитель: **Чуваков О.А.,**

*кандидат юридических наук,*

*доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики*

*Одесского национального университета имени И.И. Мечникова*

## **ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ КАСАТЕЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ**

Согласно ст. 3 Конституции Украины, что человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью, что означает обязанность государства всеми доступными средствами и возможностями защищать личность. Одним из приоритетных направлений социальной политики нашей страны является борьба с преступностью. Особое внимание сегодня уделяется противодействию торговле людьми [3].

Повышенный интерес ученых к проблеме торговли людьми и актуальность данной темы обусловлены темпами распространения данного преступления, которые в последнее время продолжают активно расти. Ст. 149 Уголовного кодекса Украины (далее – УК Украины), которая предусматривает уголовную ответственность за совершение указанного преступления, имеет определенные недостатки, что затрудняет квалификацию преступных посягательств [2].

Борьбе с торговлей людьми как транснациональному преступлению посвящены научные труды таких ученых, как А.С. Политова, В.А. Козак, А.М. Орлеан, Д. Негодченко, Я. Лизогуб, В.В. Турок и т. д.

Уголовная ответственность за торговлю людьми была установлена Законом Украины от 24 марта 1998 года путем дополнения УК Украины 1960 года новой статьей 124-1, в которой впервые было применено уголовно-правовое определение «торговля людьми». Благодаря дальнейшим изменениям, уголовная ответственность за данное преступление стала предусматриваться статьей 149 «Торговля людьми или другое незаконное соглашение относительно передачи человека» УК Украины 2001 года.

В 2006 году Верховная Рада Украины приняла новую редакцию статьи 149 УК Украины, согласно которой данное преступление было отнесено к категории тяжких, а за его совершение против малолетнего или организованной группой предусмотрено лишение свободы сроком до 15 лет. Украина стала третьим государством (наряду с Германией и Бельгией) в Европе, которое признало торговлю людьми тяжким преступлением [8, с. 93 – 94].

Исходя из анализа различных точек зрения относительно определения понятия «торговля людьми», можно согласиться с А. В. Полуляховым, который обобщает, что «под торговлей людьми понимают: 1) работоторговлю; 2) вывоз лица на продажу только за границу; 3) продажу человека с целью незаконного изъятия его органов» [5, с. 311].

В соответствии с судебной статистикой, в 2016 г. за совершение преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 149 УК Украины было осуждено 1 лицо, предусмотренного ч. 2 ст. 149 УК Украины – 21 лицо, ч. 3 ст. 149 УК Украины – 4 лица. Из них в составе организованной группы осуществили преступление 2 лица (для сравнения, в 2014 году рассмотрено 15 дел, в т. ч. с вынесением приговора – 13) [7].

Данные судебной статистики фактически сегодня свидетельствуют о том, что заниматься торговлей людьми в Украине достаточно «безопасно». Во многих случаях суд сначала применяет ст. 69 УК Украины, предусматривающую назначение наказания ниже низшего предела, потом еще дополнительно применяет ст. 75, которая предусматривает освобождение от отбывания наказания с назначением испытательного срока. Одно из наиболее суровых наказаний для продавца людей в виде 7 лет лишения свободы установлено приговором Пятихатского районного суда Днепропетровской области от 30 июня 2011 года. В этом деле признано виновным лицо, которое продало, по меньшей мере, четыре человека [6, с. 42].

Преступления, которые квалифицируются исключительно по частям 2 и 3 статьи 149 УК Украины зачастую характеризуются освобождением от отбывания наказания, так, например, суд «приговорил: ЛИЦО-13 признать виновным по статьям 149 ч. 2, 332 ч. 1 УК Украины и назначить ему наказание:

- по ст. 149 ч. 2 УК Украины – в виде 5 лет лишения свободы, без конфискации имущества;

- по ст. 332 ч. 1 УК Украины – в виде 2 лет лишения свободы с конфискацией автомобиля «Мерседес-Бенц» ML 430.

Окончательное наказание в соответствии со ст. 70 УК Украины, назначить путем частичного поглощения менее строгого наказания более строгим наказанием, назначить наказание в виде 5 лет лишения свободы. На основании ст. 75 УК Украины освободить его от отбывания наказания, установить испытательный срок на 3 года» (приговор Хмельницкого горрайонного суда Хмельницкой области от 24 января 2011 года) [6, с. 40].

Однако, Уголовный кодекс Украины в части закрепления ответственности за торговлю людьми, содержит ряд недостатков. Так, А.Н. Гумин выделяет следующие:

- 1) общая сложность текста для понимания;
- 2) некорректное формулирование признаков состава преступления, который рассматривается;
- 3) избыточное количество целей, что значительно усложняет возможность доказать вину торговца;
- 4) непродуманность меры наказания за деяния, описанные в диспозиции ст. 149 УК Украины [1, с. 23–24].

Кроме того, представляется непонятным, почему не криминализована покупка человека, что приводит к определенным трудностям в правоприменительной деятельности при квалификации действий преступников.

По мнению А. Ф. Пасеки, на данном этапе развития международного сообщества целесообразным стало бы внедрение уголовной ответственности юридических лиц. Ответственности за торговлю людьми должно подлежать, по мнению автора, любое юридическое лицо, определенное национальным правом, кроме публично-правовых образований при осуществлении последними функций публичной власти, а также за исключением международных публично-правовых организаций [4, с. 160–161].

Российский исследователь А. Жинкин считает необходимым предусмотрение в уголовном кодексе статьи, закрепляющей ответственность за «либертид» – обращение в рабство или иное подневольное положение гражданского населения во время военных действий как метод ведения войны. По нашему мнению, внедрение подобной статьи будет излишним, т. к. ответственность за применение во время вооруженного конфликта средств и методов ведения войны предусмотрена в ст. 438 УК Украины и охватывает указанные действия.

Указанный автор предлагает дополнить статью об ответственности за рабство таким квалифицирующим признаком как клеймение или иной способ обозначения рабского состояния потерпевшего. Представляется, что такой признак для УК Украины также является излишним, поскольку перечисленные деяния являются разновидностями причинения вреда здоровью и могут быть квалифицированы по статьям 121, 122, 125, 126 УК Украины.

Итак, с целью повышения эффективности уголовно-правового противодействия торговли людьми целесообразными были бы: 1) пересмотр мер наказания за деяние, описанное в диспозиции ст. 149 УК Украины; 2) конкретизация формулировки признаков соответствующего состава преступления; 3) криминализация покупки человека; 4) внедрение уголовной ответственности юридических лиц за торговлю людьми.

### **Список использованных источников:**

1. Вербенський М. Г. Шляхи вдосконалення законодавства України щодо протидії торгівлі жінками [Текст] / М. Г. Вербенський // Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.– Донецьк, 2012. – С. 21–24.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001.– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Название с экрана.
3. Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ [Електронний ресурс].– 2004.– Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/75880?download=true>.– Название с экрана.
4. Пасека О. Ф. Запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб як захід боротьби з торгівлею людьми [Текст] / О. Ф. Пасека // Боротьба з торгівлею людьми: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції.– 2013.– С. 160– 162.
5. Політова А. С. Практика притягнення до кримінальної відповідальності за статтю 149 КК та шляхи підвищення її ефективності [Текст] / А. С. Політова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.– 2013.– Вип. 2.– С. 306– 314.
6. Реалізація права потерпілих від торгівлі людьми на компенсацію та відшкодування в Україні: аналіз ситуації [Текст].– К., 2012.– 88 с.
7. Судова влада в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://court.gov.ua/inshe/sudova\\_statystyka/humantradestatistic14](http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/humantradestatistic14). – Название с экрана.
8. Турок В. В. Соціально-економічні наслідки та механізми протидії торгівлі людьми [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Василь Васильович Турок.– К., 2016.– 220 с.

**Кольцова Є.С.,**  
*магістр факультету морського права та менеджменту*  
*Національного університету «Одеська морська академія»*

## **ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНУ**

Віктимологія – це вчення про жертву злочину (від лат. *Victima* – жертва), її характер, соціально-психологічні і моральні якості, особливості поведінки, яка своїми необережними, а іноді і провокаційно – протиправними діями створює криміногенну обстановку, тим самим полегшуючи настання злочинного наслідку.

Безпосереднім предметом віктимології є жертва злочину, тобто особа, яка постраждала від кримінального правопорушення. У свою чергу, Ю.В. Александров до предмета кримінальної віктимології відносить не лише жертв злочинів, а й відносини, що пов'язують злочинця і жертву, та ситуації, що передують злочину [4, с. 106].

Як ми бачимо, що вчинення великої кількості злочинів залежить не лише від злочинця, а й від потерпілої особи внаслідок їх взаємодії, а нерідко і «співпраці». За висловом знаменитого німецького філософа Гегеля [5, с. 90], для вчинення злочину необхідні принаймні двоє – винний та потерпілий. Причому останній відіграє далеко не останню роль у процесі зародження, розвитку і виникнення криміногенної ситуації. Що стосується об'єкта дослідження віктимології, то ним є вся сукупність якостей особи, які підвищують для неї ризик стати жертвою злочину [6, с. 57].

Завдання віктимології є вивчення осіб, потерпілих від злочину, та їх міжособистісні зв'язки і взаємини зі злочинцем до, під час і після вчинення злочину. Також віктимологією вивчається злочинна поведінка з погляду притаманних потерпілому якостей, що для нього можуть створювати передумови стати жертвою злочину.

У загальному розумінні, віктимна поведінка розглядається як відхилення від норм безпечної поведінки, реалізується сукупністю соціальних, психічних, моральних проявів, що в свою чергу в певній мірі затрудняє соціальну адаптацію.

Під віктимною (віктимогенною) розуміють таку поведінку, при якій жертва певним чином сприяє скоєнню злочину, свідомо чи несвідомо створює об'єктивні та суб'єктивні умови для криміналізації, зневажаючи запобіжними заходами [1, с. 127].

Це визначення є справедливим стосовно поведінки жертв крадіжок, поєднаних з проникненням в житло. Головною ознакою віктимної поведінки є

здійснення певних дій або бездіяльність, які сприяють тому, що людина опиняється в ролі постраждалої, тобто в ролі жертви. Віктимна поведінка – це поведінка особи потерпілого, яка провокує (або спонукає) винного на вчинення злочину.

Віктимна поведінка особи означає її можливість стати потерпілою від злочину. Мається на увазі її підвищена віктимність – «здатність» стати жертвою злочину в обстановці, коли такий наслідок міг бути реально відвернений. До віктимізації приводить спосіб життя потерпілого (тривале холостяцьке життя, надмірна безтурботність і довірливість у спілкуванні з незнайомими людьми, часте перебування в стані сильного алкогольного сп'яніння, і т. ін.), його професія, пов'язана з підвищеним ризиком (сторож, інкасатор тощо), його безпорадний стан (незрячий, глибока старість) і тому подібне [1, с. 13].

Віктимологією жертва вивчається на двох основних рівнях. На першому вивчаються фактори, які можуть впливати на виникнення і розвиток наміру в майбутнього злочинця вчинити злочин, а також на механізм вчинення злочину. Цей рівень має назву – індивідуальний. На другому рівні вивчається сукупність жертв, яким злочином завдано шкоди, з метою визначення реальних наслідків злочинності.

Дані кримінально-правової статистики та матеріали досліджень свідчать, що значну кількість протиправних діянь зумовлено поведінкою жертви злочину, а саме:

- недбалим ставленням до своєї безпеки, честі, гідності та збереження майна;
- особливостями ситуаційного стану (сп'яніння), станом здоров'я (дефекти органів сприйняття), особливим психічним настроєм, пов'язаним із неадекватними діями в звичайній ситуації;
- небажанням повідомити правоохоронним органам про злочинні дії, які вже мали місце щодо неї;
- легковажним ставленням до правил, які покликані охороняти суспільний порядок і безпеку;
- участю у незаконній угоді;
- поведінкою, що провокує.

Особистісні якості жертв характеризуються певними ситуативними факторами, що дає підстави для наступної їх класифікації:

- ініціативні жертви – це особи, чия поведінка має позитивний характер, але призводить до завдання їм шкоди;
- некритичні жертви – це особи, для яких характерні необачливість та невміння правильно оцінювати життєві ситуації;

– агресивні жертви – це особи, чия поведінка пов’язана з нападом на особу, що в подальшому завдає шкоду, або інших осіб чи іншими подібними діями (образию, наклепом, знущанням тощо).

Для жертв цього типу характерно умисне створення конфліктної ситуації.

– активні жертви – це особи, чия поведінка, хоча й не пов’язана з нападом або створенням конфлікту, але активно сприяє завданню їм у кінцевому підсумку шкоди (звертаються з проханням про завдання їм шкоди або вчинення дій, що об’єктивно призводять до завдання шкоди чи в інші способи викликають такі дії, а також завдають шкоди самі собі);

– пасивні жертви – це особи, що не опираються злочинцю з об’єктивних і суб’єктивних причин;

– нейтральні жертви – це особи, які не сприяють вчиненню проти них злочину [2, с. 114-115].

Отже, жертва, будучи основною фігурою у віктимології, вимагає детального вивчення. Більшість українських кримінологів вважають жертвою злочину окрему людину або спільноту людей, яким злочинцем завдано моральної, фізичної чи матеріальної шкоди.

#### **Список використаних джерел:**

1. Александров Ю.В. Кримінологія: [курс лекцій] / Ю.В.Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
2. Джужа О.М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами: [навчальний посібник] / О. М. Джужа, Є. М. Моїсеєв, В. В. Василевич– Київ: Атіка, 2001.– 368 с.
3. Джужа О.М. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / [Джужа О.М., Кондратьев Я. Ю., Кулик О. Г., Михайленко П. П.та ін.]; За заг. ред.– О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
4. Корнієнко М.В. Курс кримінології. Особлива частина: підручник / [М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін. ]; За заг. ред. О.М. Джужи.– К.: Юрінком Інтер, 2001.– 480 с.
5. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підруч. / І.М. Даньшин, В.В.Голіна, О. Г. Кальман [та ін.]. – Х. : Право, 2003. – 351с.

**Копотун І.М.,**  
*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,*  
*проректор з навчальної роботи*  
*Інституту Служби зовнішньої розвідки України*

**Жолтані М.І.,**  
*аспірант кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права*  
*Класичного приватного університету*

## **МЕТОДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ**

Важливим елементом забезпечення мирного розвитку України є врегулювання конфлікту на Донбасі, повернення тимчасово неконтрольованих територій у правове поле України. Для формування і реалізації ефективної державної політики у цій сфері важливим є розуміння суті проблеми, від чого залежить визначення найбільш ефективних механізмів її врегулювання.

Так, формування квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», є одним з елементів розв'язаної проти України гібридної війни. За своєю суттю діяльність т.зв. ДНР і ЛНР та їх організаторів є злочинною і має ознаки сепаратизму, оскільки вона спрямована на зміну меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також передбачає фінансування таких дій, публічні заклики або розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Для досягнення зазначених цілей сепаратисти, зокрема, застосовують вчинення терористичних актів і проведення диверсій на території України, особливо на життєво важливих об'єктах інфраструктури.

Як свідчить історичний досвід, прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадські рухи, проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати збройні форми і способи боротьби (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо).

Відповідно до цього методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна умовно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (силові або репресивні).

До ненасильницьких методів можна віднести заходи політичного та економічного характеру, зокрема:

- надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків. Як свідчить міжнародний досвід, до повноважень місцевої влади належать

питання оподаткування, освіти, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, підтримання правопорядку, тоді як зовнішня політика, забезпечення національної безпеки і оборони залишаються в компетенції центрального уряду;

- виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо);
- сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції в місцеву економіку, створення робочих місць тощо;
- сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем;
- забезпечення легітимності (у т. ч. застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення;
- активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку в проблемному регіоні;
- ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави і проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону;
- забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави;
- нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси;
- недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройне протистояння;
- проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом.

Насильницькі (силові) методи можуть передбачати, зокрема, такі заходи:

- затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності;
- посилення кримінальної відповідальності;
- ізоляція кризових районів, насамперед з метою ускладнення або унеможливлення отримання бойовиками матеріально-технічної допомоги, застосування режимів військового або надзвичайного станів в окремих районах або на території всієї держави;
- контроль за внутрішньо переміщеними особами;
- фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань.

Загалом застосування насильницьких методів боротьби із сепаратизмом має розглядатись урядом як крайній захід, реалізація якого повинна бути повністю мотивована та здійснюватись відповідно до законодавства.

Міжнародний досвід з протидії сепаратизму засвідчує, що з часом (або з моменту відмови прихильників сепаратизму від збройної боротьби) військово-силові репресивні методи поступаються несиловим компромісним заходам, за допомогою яких досягалась можливість управляти та позитивно впливати на дезінтеграційні процеси.

Тому як висновок можливо зробити висновок що сепаратизм це явище, що містить загрозу національній безпеці. Він формується під впливом різних чинників, у т. ч. тих, що пов'язані з процесами трансформації суспільства.

Конфлікти найчастіше спалахують тоді, коли загальне соціально – економічне становище в країні різко погіршується або коли настає політична нестабільність.

Усі конфлікти такого характеру є довготривалими, що, очевидно, потребує значних ресурсів та тривалих зусиль щодо їх вирішення. Міжнародний досвід доводить, що в середньому конфлікти тривають протягом десяти років. Після завершення збройної фази конфлікту минає ще не менше шести років для остаточного посткризового врегулювання ситуації.

Жодна держава не виключає можливості застосування сили для збереження своєї територіальної цілісності. Хоча за допомогою силових методів можна усунути гостроту проблеми, проте слід враховувати, що вони можуть закласти основи для майбутніх конфліктів.

Обов'язковою умовою протидії сепаратизму, особливо за умов збройного протистояння, є відновлення органами державної влади контролю над кордоном. Серед іншого, це дозволяє блокувати канали матеріального, фінансового, кадрового забезпечення бойовиків, порушити їхні системи командування й управління.

Політичне врегулювання сепаратистських конфліктів має ґрунтуватися на необхідності забезпечення національних інтересів і захисту національних цінностей. Рішення, вироблені у рамках міжнародних процесів мирного врегулювання, хоча, як правило, і дозволяють зупинити кровопролиття, проте не забезпечують вирішення всіх наявних суперечностей, які слугували причиною конфлікту. При цьому відповідальність за наслідки таких рішень несе безпосередньо керівництво цієї держави.

#### **Список використаних джерел:**

1. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України: Підручник для юрид. вузів та факультетів / За ред.О.М.Джузи, А.В.Савченко, В.В.Черней.– К., 2016.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року.– ст.110, 110-2 / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.– К.: Каннон, А.С.К., 2001.

3. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України / Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень, випуск № 12. – К., 2016.

4. The RAND Corporation (Електронний режим) – Режим доступу: <http://www.rand.org>.

**Криворучко В.О.,**

*старший викладач кафедри філософії, політології, психології та права  
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

### **НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Істина по кримінальній справі в цілому, так само як і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчими органами, прокурором і судом, лише шляхом кримінально-процесуального доказування. Під час досудового розслідування та судового провадження збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу при вирішенні долі людини в кримінальному провадженні. Тому нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право.

В юридичній літературі усталеною є думка про те, що ознаками доказів є належність, допустимість, достовірність та достатність. Законодавцем визначено лише дві властивості – належність і допустимість.

Належність доказів – спроможність фактичних даних надавати інформацію щодо обставин, які входять в предмет доказування, служити аргументами в процесі встановлення об'єктивної істини.

Вирішення питання про належність доказів потребує з'ясування двох моментів:

чи входять факти, для встановлення яких вилучаються і досліджуються відповідні фактичні дані в предмет доказування;

чи спроможні фактичні дані, які являють собою зміст доказових матеріалів, з урахуванням їх інформаційного значення, встановлювати відповідні обставини предмета доказування [12, с. 287];

Отже, належність доказу визначається тим, що вони прямо чи побічно підтверджують існування чи відсутність обставин, які підлягають доказуванню у

кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження [6, с. 40]. Тобто це всі докази, що стосуються місця, часу, способу, особи, яка вчинила злочин, мають вважатися належними. Як справедливо вказує П.А.Лупинська, під належністю доказів слід розуміти їх властивість своїм змістом служити засобом пізнання фактів минулого [3, с. 140].

Допустимість доказів – це дозволеність для органу чи посадової особи, яка веде кримінальний процес, у силу положень процесуального права використати їх як докази [2, с. 105].

Докази можуть бути визнані допустимими у разі якщо:

- фактичні дані як докази отримані уповноваженим на те суб'єктом
- фактичні дані отримані з відомого, що перевіряється, і не забороненого законом джерела;
- фактичні дані отримані у встановленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми, що гарантує захист прав і законних інтересів громадян;
- фактичні дані і сам процес їхнього одержання належним чином закріплені і засвідчені;
- зібрані докази й інші матеріали кримінальної справи загалом дозволяють здійснити аналіз і перевірку достовірності і законності одержання фактичних даних [4, с. 176].

При оцінці джерела доказів з точки зору його допустимості необхідно переконатися, чи передбачений він КПК, чи не було порушень процесуального закону при його одержанні, чи позначились або могли позначитися процесуальні порушення, якщо вони були допущені, на достовірності й повноті відомостей, які містить дане джерело.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Але не всі науковці вважають таку позицію законодавця правильною. Де-які вважають за можливе використовувати в цілях захисту докази, отримані з порушенням закону, посилаючись на те, що у силу презумпції невинуватості, що закріплена в ст. 62 Конституції України, усі сумніви в справі, а отже, і сумніви щодо допустимості до використання фактичних даних у доведенні, повинні тлумачитися і дозволятися на користь обвинувачуваного, підозрюваного і підсудного [1].

На користь своєї позиції вони виносять наступні аргументи:

1. Тягар доказування вини особи лежить на стороні обвинувачення. Сторона захисту вправі як доводити невинуватість обвинуваченого, так і піддавати сумніву докази вини. У цьому останньому випадку вона може застосовувати докази, недопустимі для сторони обвинувачення [7, с. 371-372];

2. Обвинувачений не може нести відповідальність за помилки слідчого, який недбало віднісся до виправдовувального доказу [10, с. 303];

3. У тих випадках, коли доказ, який є за своїм змістом виправдувальним, отримано з порушенням будь-яких процесуальних прав обвинуваченого, цей доказ може бути визнано допустимим за клопотанням сторони захисту, оскільки фактично це порушення своєї мети [9, с. 105-106].

4. Виправдовувальні докази, отримані з порушенням закону, можуть бути збережені лише в тому випадку, якщо вони не викликають сумніву [11, с. 213].

5. Коли сторона обвинувачення отримує докази невинуватості особи з порушенням закону, але результат слідчої дії сумнівів у достовірності не викликає, сторона захисту вправі використати такий доказ [13, с. 20].

Натомість Н.В. Радутна вважає, що якщо доказ було визнано недопустимим, то він не може використовуватися ні стороною обвинувачення, ні стороною захисту [8, с. 39 ].

Ще раз наголосимо, виражаючи солідарність із С. В. Некрасовим, який зазначав, що змішувати сумніви в доведеності вини, які тлумачаться на користь обвинуваченого (захисту), та факти порушення закону не можна [5, с. 12]. Допущене стороною захисту порушення закону в умовах відсутності ознак крайньої необхідності має своїм наслідком безумовне визнання доказів недопустимими.

Хоча думки різних авторів щодо умов допустимості доказів варіюються, проте всі вони погоджуються в тому, що порушення цих умов тягне за собою визнання того чи іншого доказу недопустимим.

Докази та їх джерела, одержані з грубим порушенням норм Кримінально-процесуального кодексу, що регулюють процес доказування, конституційні та інші права громадян, а тим більше одержані в результаті злочинного порушення норм, які визначають умови й порядок збирання і перевірки доказів і їх джерел, завжди викликають сумнів у їх достовірності і недопустимі для використання в кримінальному процесі.

Крім належності і допустимості, чинний Кримінальний процесуальний кодекс не виділяє ніяких властивостей, але, як і слідувало очікувати, серед теоретиків не знайшлося єдиної думки з цього приводу. Основна більшість із них, крім закріплених в КПК, виділяє ще достовірність та достатність. І на думку цих вчених, визначення відповідності вищевказаним властивостям відбувається в процесі оцінки доказів.

Питання щодо визнання доказу недопустимим вирішується судом в нарадчій кімнаті під час оцінки цих доказів. Змістом оцінки процесуальних джерел доказів є визначення допустимості їх використання в справі і повноти відомостей, що містяться в них [2, с. 115]. У випадку встановлення очевидної недопу-

стимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість оцінки такого доказу.

Належність та допустимість є невід'ємними елементами характеристики доказів, тому доказування у кримінальній справі може здійснюватися тільки належними та допустимими доказами.

#### **Список використаних джерел:**

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України.– 1996.– № 30.– Ст. 141.
2. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник/ Л.М. Лобойко– К.: Істина, 2007. – 456 с.
3. Лупинская П.А. Понятие доказательств. Доказательства-средства доказывания: Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / П.А.Лупинская – М.. 1997– 453.
4. Назаров В.В. Кримінальний процес України: Підручник / В.В.Назаров, Г.М.Омельяненко– К.: Юридична думка, 2005.
5. Некрасов С. В. Допустимость доказательств: вопросы и решения / С.В.Некрасов // Российская юстиция.– 1998.– № 1.– С. 12-14.
6. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе.: Научно-практическое пособие / Ю.К.Орлов– М.:Проспект, 2000– 329 с.
7. Пашин С.А. Доказательства в Российском уголовном процессе Состязательное правосудие. Труды научно-практических лабораторий. Часть II / С.А. Пашин – М., 1996 – 419 с.
8. Радутная Н. В. Суд присяжных (исторические, социальные и правовые аспекты) / Н. В. Радутная.– М., 1991.– 79 с.
9. Савицкий В.М. Уголовный процесс России на новом витке демократизации / В.М. Савицкий // ГиП – 1994 – № 6.
10. Стецовский Ю.И. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту / Ю.И.Стецовский, А.М.Ларин– М., 1988– 303с.
11. Сутягин К.И. Основания и процессуальный порядок исключения недопустимых доказательств в ходе досудебного производства по уголовному делу: Дисс. канд. юрид. наук.– СПб., 2007 – 213 с.
12. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / В.М. Тертишник– К.: 2003.– 1120 с.
13. Юдківська Г.Ю. Презумція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини.: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: Академія адвокатури України.– К. 2008.– 20 с.

**Мороз М.В.,**  
*курсант IV курсу*  
Науковий керівник: **Черняк Н.П.,**  
*кандидат юридичних наук, доцент,*  
*доцент кафедри кримінального процесу*  
*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

## **ЗАСТАВА: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ**

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) запровадив новий порядок обрання запобіжних заходів, змінив процесуальні вимоги до обґрунтованості їх застосування та продовження. Зазначені зміни вимагають нової теоретичної розробки процесуального порядку застосування вказаного інституту з урахуванням проблемних питань, які існують у практичній діяльності органів досудового розслідування, працівників прокуратури та суду. За справедливим твердженням вчених та практиків, існування недоліків у практичній діяльності пов'язано з недостатнім рівнем знань про тактику, методику та процесуальні особливості застосування окремих положень процесуального законодавства. Зокрема, вказане питання стосується і відсутності комплексного дослідження меж процесуальної незалежності, самостійності та компетенції слідчого за положеннями КПК України. За даними діяльності правозастосовчих органів застава застосовується вкрай рідко. Однією з причин є нерозробленість концептуальних положень реалізації цього запобіжного заходу в умовах здійснення судово-правової реформи, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Застава як запобіжний захід існує в кримінальному процесі незалежної України з 1996 р. Водночас необхідно зауважити, що застосування означеного заходу має набагато давнішу історію. Так, кримінальний процесуальний закон Російської імперії (Статут кримінального судочинства 1864 р.) передбачав використання застави як «заходу судового примусу». Визначали заставу як запобіжний захід і КПК УРСР 1922 р. та 1927 р. А в КПК УРСР 1960 р. її використання вже не було передбачене. Повернення застави до переліку запобіжних заходів пов'язане з процесом гуманізації кримінального процесу України та необхідністю створення заходу, що посідатиме проміжне місце між триманням під вартою та іншими, менш суворими, запобіжними заходами. Використання застави в кримінальному провадженні також є одним із чинників дотримання світових стандартів кримінальної процесуальної діяльності.

Як свідчить світова практика, у США та країнах Західної Європи застава є найбільш ефективним і часто застосовуваним запобіжним заходом. Наприклад, у США вона використовується щодо 70% усіх обвинувачених.

Виключення застави як запобіжного заходу з кримінально-процесуального законодавства відбулося в період реформи законодавства з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу України 28 грудня 1960 р. В Україні інститут застави було відновлено з 1996 р, проте за цей час він широко не застосовувався на практиці. Слід погодитись з думкою Сівака О. В., який зазначає, що нині реформування суспільного й політичного життя нашої країни «реанімувало» заставу як запобіжний захід, який із кожним роком став використовуватися все частіше, адже до моменту прийняття чинного КПК України застава як запобіжний захід застосовувалася вкрай рідко [1, с. 221].

Складний комплекс правовідносин, що виникають у зв'язку із застосуванням даного запобіжного заходу, дає підстави окремим дослідникам розглядати заставу як комплексний кримінальний процесуальний і цивільно-правовий акт, застосування якого супроводжується укладенням двостороннього, а в деяких випадках тристороннього акта – угоди (договору) між органом, у провадженні якого є кримінальне провадження, з одного боку, обвинуваченим (підозрюваним) та заставодавцем – з другого. На противагу цій позиції Ю.В.Донченко стверджує: у разі застосування застави органи суду приймають про це відповідне рішення – односторонній вольовий акт, а не виконують умов договору. Підозрювані приймають на себе певні обов'язки (вони покладаються на них цим рішенням), а невиконання їх спричиняє санкції. Отже, на думку Донченко Ю.В. застава застосовується не на договірних засадах, а як запобіжний захід – один із видів державного примусу, тому й правова природа її має лише кримінально-процесуальний характер [2]. Так, наприклад, О.М. Дроздов для усунення термінологічних колізій пропонує перейменувати заставу у забезпечення матеріальними цінностями належної процесуальної поведінки підозрюваного [3, с. 118].

Нині, згідно ст. 182 КПК України, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених ч. 3 або 4 ст. 183 КПК України [4].

Загальні положення застосування запобіжних заходів передбачені главою 18 КПК України. У статтях 176-179 КПК України визначається мета та

підстави застосування запобіжних заходів, а також обставини, що враховуються при обранні його виду. Підставами для застосування застави є укладення між судом і органом досудового розслідування, з одного боку, і підозрюваного (третьою особою) – з іншого, угоди про застосування застави, що можливо лише на добровільних засадах.

Особливо потрібно підкреслити, що для обрання застави як запобіжного заходу необхідне дотримання таких положень: 1) добровільність волевиявлення підозрюваного при застосуванні застави; 2) роз'яснення заставодавцю прав і обов'язків, що впливають з акта застосування вказаного запобіжного заходу; 3) винесення постанови (ухвали) про застосування застави органом, який застосовує запобіжний захід; 4) зважаючи на обставини кримінального провадження, орган, котрий застосував запобіжний захід, встановлює розмір застави; 5) підозрюваний бере на себе зобов'язання здійснювати або не здійснювати конкретні дії, з'являтися за викликом слідчого, прокурора, суду або не ухилятися від явки за викликом цих осіб; 6) заставодавець зобов'язується внести заставу – певну суму грошей (або інших матеріальних цінностей) на депозит органу досудового розслідування чи суду у порядку майнового забезпечення явки підозрюваного за викликом слідчого, прокурора, суду; 7) заставодавець дає згоду на звернення застави на користь держави постановою судді або ухвалою суду при порушенні обвинуваченим взятих на себе зобов'язань з неухилення від явки, а також дає згоду на звернення застави у виконання вироку в частині майнових стягнень.

Водночас підставу застосування застави потрібно відрізнити від умов її застосування. Так, умовами застосування застави є: можливість підозрюваного (третьої особи) внести заставу; добровільна згода підозрюваного (підозрюваного) на вступ до процесу третьої особи як заставодавця; ступінь суспільної небезпечності кримінального провадження; наявність обставин, які вказують на необхідність змін запобіжного заходу тримання під варту на заставу (стан здоров'я, вік, наявність утриманців, продовження підозрюваним навчання тощо).

Отже, застосування запобіжного заходу у вигляді застави – такої перспективної та вигідної як для держави, так і для особи, щодо якої вона застосовується, стикається з рядом проблем у практичній діяльності. Перевага запобіжного заходу, а саме застави, полягає в тому, що вона має не лише попереджувальний, а й виховний характер, що є вагомим критерієм щодо впливу на поведінку правопорушника. Застава являється вигідною для держави в тому, що наявні живі гроші, для постійного їх обігу, а також гарантія того, що підозрюваний буде підконтрольний, для того щоб повернути грошові кошти які за нього вніс заставодавець. Ефективність запобіжного заходу побудована на реалі-

зації важливих психологічних властивостей людини; він також стимулює виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків.

### **Список використаних джерел:**

1. Сівак О. В. Критерії доцільності й ефективності застосування застави як запобіжного заходу в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / О. В. Сівак // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.– 2015.– № 1 (2).– С. 221-228.

2. Донченко Ю. В. Застава як запобіжний захід за кримінальним судочинством України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09.– Львів, 2003.– 180 с.

3. Дроздов О. М. Роль захисника при обранні застави, особистої поруки та поруки громадської організації і трудового колективу // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту: Матеріали міжнар. наук.– практ. конференції, 22-23 лютого 2006 р.; м. Харків / Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін.– Х., К.: Пп «Серга», 2006.– С. 118-121.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // <http://zakon.rada.gov.ua>.

**Нестерова І.А.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри кримінального права та процесу  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

### **ЩОДО З'ЯСУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ»**

Кримінологічне дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу неможливе без з'ясування поняття та сутнісних особливостей туристичного бізнесу та його відмінності від поняття «злочинність в сфері туризму».

В Законі України «Про туризм» (ст. 1) туризм визначається як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [5]. Стаття 1 вказаного закону також визначає, що туристом є особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити

країну або місце перебування в зазначений термін [5]. Наведені дефініції обґрунтовано, на наш погляд, критикувалися експертами туристичної галузі. На думку С.Романюка, туризм – це не просто тимчасовий виїзд особи з місця проживання з певною метою (такий підхід «розмиває» сутність туризму), а вид діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів з використанням історико-культурного та природно-рекреаційного потенціалу країни [33]. З економічної точки зору, туризм – це «особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, який виділяється в окрему сферу господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транспортними засобами, об'єктами харчування, розміщення, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами» [193].

Спеціалістами відзначалася також хибність підходу, за якого законодавець не бачить різниці між туристом і відвідувачем. Відвідувач – це людина, яка відвідує певну країну з різними цілями, в тому числі й туристичними. Турист – завжди відвідувач, відвідувач же не завжди є туристом; туристом він стає лише в тому разі, коли користується туристичними послугами, піддається економічному аналізу і державному статистичному обліку. Турист, таким чином, – поняття економічне [1]. Відзначимо також, що відмінність між поняттями «відвідувач» й «турист» зафіксована на міжнародному рівні – на Оттавській міжнародній конференції (1991 р.) та на двадцять сьомій сесії Статистичної комісії ООН (1993 р.) [3].

Врахування наведених зауважень має принципове значення для дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу, адже розуміння туризму як виду діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів відповідає сутності туристичного бізнесу. Якщо ж виходити із дефініції туризму, яку подає вітчизняний законодавець, то злочинність у розглядуваній сфері стосуватиметься не відносин, пов'язаних з наданням туристичних послуг суб'єктами відповідної діяльності, а включатиме будь-які кримінально карані діяння, вчинені як самими туристами, так і щодо них під час подорожі. Відзначимо, що саме такий підхід наявний у публікаціях більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Злочинність у сфері туризму в сучасній науковій літературі трактується передовсім як сукупність злочинів, вчинюваних щодо туристів (як варіант – також і самими туристами) під час їхньої подорожі. Вважаємо, що такому розумінню злочинності у сфері туризму сприяє законодавче визначення туризму не як виду діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів, а як тимчасового виїзду особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає (ст. 1 Закону України «Про туризм»).

Діяльність з надання туристичних послуг є підприємницькою. Згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4]. Дуже близьким до поняття «підприємництво» є поняття «бізнес». Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає бізнес як «економічну, комерційну, біржову або підприємницьку діяльність, спрямовану на отримання прибутку» [2, с. 80]. З наведеного визначення можна зробити висновок, що поняття «бізнес» є по суті синонімом поняття «підприємництво». Водночас професор Н.О. Санахметова відзначає, що бізнес – це багатогранне поняття, яке на сьогодні набуло безліч споріднених, але неоднакових за змістом значень: професія, заняття, діло, підприємництво (економічна діяльність з метою одержання прибутку); угоди; ділові кола; ділове життя, компанії, а то і просто джерело заробітку [7, с. 11]. В спеціальній літературі бізнес іноді визначають у двох значеннях – широкому та вузькому. «У першому значенні бізнес – це загальноекономічний термін, що характеризує сферу діяльності суб'єкта господарювання і його економічні інтереси (сільськогосподарський, торговельний, банківський), величину й обсяг діяльності (дрібний, великий, середній), а також деякі поодинокі характеристики занять суб'єкта господарювання, що нерідко виходять за рамки економічної термінології (наприклад, нечесний бізнес). У другому значенні бізнес – це угоди, торговельні операції» [7, с. 11]. Відзначається також, що «бізнес» є ширшим за значенням поняттям, ніж «підприємництво», оскільки охоплює відносини, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки і включає не лише підприємців, але й споживачів, найманих працівників [8]. Останнє застереження видається особливо важливим, оскільки злочинність у розглядуваній сфері складають діяння, вчинені не лише суб'єктами підприємництва, а й найманими працівниками (зокрема, менеджерами туристичних компаній), а також споживачами туристичних послуг.

Отже, туристичний бізнес – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, спрямована на одержання суб'єктами туристичної діяльності прибутку від реалізації туристичного продукту споживачам туристичних послуг. Визначення поняття «туристичний бізнес» не міститься в Законі України «Про туризм», водночас воно є зручним і таким, що часто використовується в науковій та навчальній літературі.

Вважаємо за можливе зробити наступні висновки: хоча кримінологи, які аналізують проблему «туризм і злочинність», як правило, не акцентують увагу на злочинах, пов'язаних з наданням туристичних послуг (у сфері туристичного

бізнесу), вважаємо, що вони є невід'ємною її частиною. У зв'язку з цим видається, що поняття «злочинність у сфері туризму» є ширшим, ніж поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу». Відмінність злочинності у сфері туристичного бізнесу від злочинності у сфері туризму в тому, що перша невід'ємно пов'язана з наданням комплексу туристичних послуг та порядком ведення туристичного бізнесу суб'єктами туристичної діяльності, тоді як злочинність у сфері туризму є значно ширшим поняттям, що включає в себе будь-які кримінально карані діяння, вчинені під час подорожі як туристами, так і щодо них.

### **Список використаних джерел:**

1. Бажал І. Туризм у законі / Ірина Бажал // Дзеркало тижня.– 20 грудня 2002 р.– № 49 (424) [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/turizm\\_u\\_zakoni.html](http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/turizm_u_zakoni.html).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.– К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.– 1728 с.
3. Глобальный этический кодекс туризма от 1 октября 1999 г. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/983\\_001](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/983_001).
4. Господарський кодекс України 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
5. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page>.
6. Кукліна Т. С. Сучасний стан розвитку туризму в Україні / Т. С. Кукліна, В. М. Зайцева // Економіка. Управління. Інновації.– 2014.– Випуск 2 (12) [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILA=&2\\_S21ST](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21ST).
7. Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: навч. посібн.– [3-тє вид., переробл. і доп.] / Н. О. Саніахметова.– К.: А.С.К., 2005.– 912 с.– (Юридична освіта).
8. Чим відрізняються поняття «суб'єкт підприємництва» та «суб'єкт бізнесу» // Офіційний сайт Державної регуляторної служби України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3989>.

**Савченко К.І.,**  
*курсант IV курсу*

Науковий керівник: **Черняк Н.П.,**  
*кандидат юридичних наук, доцент,*  
*доцент кафедри кримінального процесу*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

## **ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

В наш час досліджується проблема, яка обумовлюється як наявністю практичних проблем застосування інституту запобіжних заходів, так і новими обертами судово-правової реформи, взятим державою курсом на приведення чинного процесуального законодавства у відповідність до основних міжнародно-правових актів та рішень Європейського Суду з прав людини.

Обмеження права на свободу та особисту недоторканність тією чи іншою мірою притаманне всій системі запобіжних заходів. У системі цих заходів найбільш суворим за режимом обмеження прав, насамперед права на свободу та особисту недоторканність підозрюваного, є тримання під вартою, яке полягає в ізоляції підозрюваного від суспільства, в ув'язненні й триманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах. Законодавець, враховуючи тяжкість поєднаних із застосуванням даного запобіжного заходу обмежень прав особи, що найчастіше є більш суворими, ніж при застосуванні окремих кримінальних покарань, визначає її як міру виняткову (ч. 1 ст. 183 КПК України) [1, с. 143]. Винятковість тримання під вартою викликана також і тим, що при його застосуванні позбавляється свободи особа, яка не визнана винуватою у вчиненні злочину, а перебуває у статусі підозрюваного. Відповідно до ч. 1 ст. 17 КПК України підозрюваний до винесення судом обвинувального вироку і набрання ним законної сили вважається невинуватим і, отже, повною мірою володіє всіма конституційними правами, що йому належать. Невинуватість особи, її добропорядність з точки зору закону є соціальною і правовою підставою її недоторканності. Застосування до такої особи запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження обумовлено, на нашу думку, відсутністю іншого шляху для вирішення виникаючих питань [2, с. 402].

Вивчивши практику застосування цього запобіжного заходу, можна стверджувати, що сьогодні склалася негативна тенденція його безпідставного застосування до осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, під час тримання під вартою майже не враховуються вік особи, сімейний

стан та її здоров'я, наявність роботи, постійного місця проживання та інші обставини, передбачені КПК України. Насправді беруться до уваги визнання або невиконання підозрюваним своєї вини у вчиненні злочину, наявність у минулому судимостей або проживання не за місцем провадження досудового розслідування. Такі факти мають місце, незважаючи на те, що в прийнятті рішення про застосування запобіжного заходу беруть участь одночасно три правоохоронні органи України – органи досудового розслідування, прокуратура та суд.

Як стверджує А.А. Ахундова, слідчі іноді йдуть назустріч проханням оперативних працівників про затримання особи без достатніх на те доказів, сподіваючись, що такі докази будуть отримані до моменту обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Необдумане та поспішне рішення, часто стимулює порушення прав і законних інтересів громадян, а також порушує порядок застосування кримінального процесуального затримання [3, с. 282].

Слід зазначити, що на думку А.А. Павловської, в кримінальній процесуальній науці існують суперечливі точки зору з приводу того, який строк тримання під вартою вважається граничним: від скасування граничної межі, як це має місце у законодавстві ряду європейських держав, до обмеження строку тримання під вартою одним роком [4, с. 137].

Слід погодитись з твердженням А.М. Попова, про те, що тримання під вартою, будучи одним із запобіжних заходів, несе на собі функціональне навантаження подвійного характеру. З одного боку, воно виконує превентивну роль, тобто перешкоджає здійсненню підозрюваним незаконної діяльності під час розслідування, розгляду матеріалів кримінального провадження в суді, а також для забезпечення виконання вироку, а з іншого – носить забезпечувальний характер, тобто покликане гарантувати нормальну, засновану на завданнях кримінального провадження, кримінальну процесуальну діяльність [5, с. 298].

Також, проблемним є визначення підстав для тримання особи під вартою. Цей винятковий запобіжний захід застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти підставам, передбачених у ст. 177 КПК України. При розгляді клопотання про обрання або ж продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обов'язково має бути розглянуто можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів.

Підстави, які необхідні для обрання застосування тримання під вартою, передбачені ст. 177 КПК України (аналогічно іншим запобіжним заходам). На наш погляд, їх необхідно класифікувати: 1) ризики ухилення від судочинства (переховування чи втечі); 2) ризики незаконного впливу (незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста або знищення чи спотворення будь-яких речей чи документів, які мають

істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення);  
3) ризику повторного вчинення чи продовження правопорушення («рецидив»).

Таким чином, для застосування запобіжного заходу, в тому числі тримання під вартою, особа: по-перше, повинна мати статус підозрюваного; по-друге, обов'язково досліджуються обставини, які, відповідно до ст. 178 КПК України, мають бути враховані при обранні запобіжного заходу, а це вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється; вік підозрюваного, стан здоров'я, сімейне й матеріальне становище, вид діяльності, місце проживання.

При обранні цього запобіжного заходу слідчий суддя повинен вивчати всі матеріали кримінального провадження, надані органом досудового розслідування, слідчим, прокурором для підтвердження викладених у клопотанні доказів, що підкреслює статус суду як незалежного і неупередженого органу.

Отже, враховуючи вищезазначене, слід наголосити, що одним з найсуворіших запобіжних заходів, що може бути застосований до підозрюваного, є тримання під вартою. Він пов'язаний із позбавленням особи свободи, і полягає в примусовій ізоляції підозрюваного, шляхом поміщення його в установи тримання під вартою на певний строк із підпорядкуванням вимогам режиму цих установ. При обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному необхідно суворо дотримуватися вимог кримінального процесуального закону, оцінюючи в сукупності всі докази й обставини, які можуть вплинути на прийняття законного та обґрунтованого рішення.

#### **Список використаних джерел:**

1. Скрябін О. М. Участь адвоката при вирішенні питання про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / О. М. Скрябін // Держава та регіони. Сер. : Право.— 2014.— № 2. — С. 143-148.— Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp\\_2014\\_2\\_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_2_28).

2. Солдатенко О. А. Питання обґрунтованості тримання під вартою у світлі презумпції невинуватості [Електронний ресурс] / О. А. Солдатенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.— 2014. — № 4.— С. 401-408. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs\\_2014\\_4\\_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_54).

3. Ахундова А.А. Типові кримінально-процесуальні правопорушення при застосуванні запобіжних заходів // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.— № 2 (2).— № 2012.— С. 282-290.

4. Павловська А.А. Дискусійні питання щодо продовження строків тримання під вартою: проблеми залишаються // Митна справа.– № 6 (78).– 2011, ч. 2, кн. 2.– С. 401-405.

5. Москалюк Ю. Д. Процесуальний контроль і нагляд за законністю та обґрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою [Електронний ресурс] / Ю. Д. Москалюк // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.– 2014.– № 4 (2). – С. 298-303.– Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu\\_Jur\\_2014\\_4\(2\)\\_\\_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2014_4(2)__42).

# НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

**Борисов Є.Є.,**

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права  
Міжнародного гуманітарного університету*

## МЕХАНІЗМИ ВІДСТУПУ ДЕРЖАВ ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПРАВІ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Актуальність правового аналізу питань відступу держави від власних зобов'язань у сфері прав людини та гуманітарних відносин в особливий період за умов зовнішньої агресії є безперечною. Метою такого аналізу має стати системне визначення змісту нормативного регулювання відступу від договірних зобов'язань держав у системі права міжнародних договорів.

Сьогоднішня система права міжнародних договорів сформувалася після Другої світової війни в межах відповідного світового правопорядку, що ґрунтується на нормах Статуту ООН від 26 червня 1945 р. Адже, за ст. 103 Статуту у випадку, коли зобов'язання держав-членів ООН за Статутом виявляються в суперечності з їх зобов'язаннями за будь-якою іншою яким-небудь іншою міжнародною угодою, переважну силу мають зобов'язання за Статутом ООН. У цій ситуації варто вказати, що встановлюючи високі стандарти справедливості та фіксує низку принципів міжнародного права, які стали для держав нормами *suī generis*, Статут ООН у ст. 107 констатував, що жодна з його норм не може «позбавити сили чи усунути» (англ. «*invalidate or preclude*») дії стосовно будь-якої держави, яка протягом Другої світової війни була ворогом будь-якого з підписантів цього Статуту, вчинені чи санкціоновані в результаті цієї війни урядом, що ніс відповідальність за такі дії [1]. Тим самим на рівні Статуту ООН державам-членам дозволялося робити відступи від власних статутних зобов'язань, зокрема й у сфері прав та інтересів індивідів, якщо такі відступи були прямим наслідком Другої світової війни.

Варто вказати на загальні стандарти дії міжнародних договорів, закріплені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. Українська РСР приєдналася до цієї угоди разом з СРСР, із низкою застережень (що прямо не пов'язані з питаннями відступу від договірних зобов'язань) та із заявою про те, що Українська РСР «зберігає за собою право вживати будь-яких заходів по охороні своїх інтересів у разі недодержання іншими дер-

жавами положень Віденської конвенції». Варто вказати, що положення Віденської конвенції 1969 р. є обов'язковими лише стосовно міждержавних договорів, що були укладені державами-учасницями після набрання конвенцією 1969 р. чинності щодо цих держав.

Відповідно для України ця конвенція охоплює усі міжнародні договори України схвалені під егідою Ради Європи, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) від 4 листопада 1950 р. та протоколи до неї [6]. Дещо іншою є ситуація з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [7], до яких Українська РСР приєдналася указом Президії Верховної Ради № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р., тобто до приєднання до Віденської конвенції 1969 р. Водночас Україна приєдналася до Факультативного протоколу до МПГПП від 16 грудня 1966 р. постановою Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 р. № 582-XII, отже для України Віденська конвенція 1969 р. охоплює зобов'язання за Факультативним протоколом. Також варто вказати, що положення Віденської конвенції 1969 р. фактично відтворені у Віденській конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 р., яка досі не набрала чинності, маючи 32 ратифікації держав з 35 необхідних [4].

Варто вказати на те, що Віденська конвенція 1969 р. набрала чинності для тогочасних держав-членів 27 січня 1980 р. [3], але на той момент МПГПП та водночас Факультативний протокол до нього вже набув чинності до 21 держави, що приєдналися до них до 1980 р. (це Барбадос, Венесуела, Данія, Домініканська республіка, Еквадор, Італія, Канада, Колумбія, Коста-Ріка, Конго, Маврикій, Мадагаскар, Норвегія, Панама, Сенегал, Суринам, Швеція, Уругвай, Фінляндія та Ямайка) [8]. Відповідно ці країни та інші з 116 держав-учасниць Факультативного протоколу до МПГПП, що узагалі не входять до 114 держав-учасниць Віденської конвенції 1969 р. (наприклад, Замбія чи Непал) [2]; [4] можуть не використовувати вимоги конвенції 1969 р. щодо власних зобов'язань за МПГПП та Факультативним протоколом.

Аналогічно, хоча текст ЄКПЛ неодноразово змінювався протоколами до неї та його чинна для усіх держав Ради Європи редакція з'явилася після 1980 р., низка країн Ради Європи не є членами Віденської конвенції 1969 р. (це Азербайджан, Ісландія, Монако, Норвегія, Сан-Марино, Румунія, Туреччина та Франція) [4]. Тому ці країни не зв'язані нормами Віденської конвенції 1969 р. при застосування ЄКПЛ та протоколів до неї. Отже вітчизняна ситуація, коли норми міжнародних договорів у сфері прав людини (включно з нормами про відступ від зобов'язань) слід виконувати з урахуванням Віденської конвенції

1969 р., є поширеною, але не єдиною можливою юридичною ситуацією для держав світу та країн Ради Європи зокрема.

Можна стверджувати, що для питань відступу держави від власних зобов'язань мають значення норми ст. 18 Віденської конвенції щодо обов'язку не позбавляти договір його об'єкта й мети до набрання договором чинності, її ст. 26 щодо добросовісного виконання договорів, її ст. 27 про те, що держава не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору. Важливими вбачаються положення ст. 42 Віденської конвенції за якими дійсність договору або згода держави на обов'язковість для неї договору може оспорюватися тільки на основі застосування цієї конвенції 1969 р. [5]. Водночас за ч. 2 цієї ж статті припинення (англ. «termination») договору чи зупинення (англ. «suspension») його дії можуть мати місце тільки в результаті застосування положень самого договору або Віденської конвенції [від 1969]. Тому якщо з питань дійсності договору та збереження його чинності норми Віденської конвенції для її держав-учасниць мають безумовний примат перед нормами відповідного договору, то у сфері припинення договору чи зупинення його дії мають враховуватись як загальні норми конвенції 1969 р., так і норми відповідного договору. За ч. ч. 2, 3 цієї статті конвенції 1969 р. на докорінну зміну обставин не можна посилатись як на підставу для припинення договору: якщо договір встановлює межу; або якщо така докорінна зміна, на яку посилається держава-учасниця договору, є результатом порушення нею або зобов'язання за договором, або іншого міжнародного зобов'язання, відносно іншої учасниці договору. Якщо ж в таких умовах держава має право посилатись на докорінну зміну обставин як на підставу для припинення договору, то вона має право посилатись на цю зміну як на підставу для зупинення дії договору.

Але також Віденська конвенція 1969 р. містить інші норми щодо зупинення дії міждержавних договорів. За її ст. 57 зупинення дії договору щодо всіх учасників або щодо якогось окремого учасника можливе відповідно до положень договору; або в усякий час за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами. За ст. 58 цієї конвенції два або кілька учасників багатостороннього договору можуть укласти угоду про тимчасове зупинення дії положень договору тільки у відносинах між собою, якщо можливість такого зупинення передбачається договором; або зазначене зупинення не забороняється договором і не впливає ні на користування іншими учасниками своїми правами, що випливають з цього договору, ні на виконання ними своїх зобов'язань, не є несумісним з об'єктом і цілями договору [5].

Отже питання відступу держав від договірних зобов'язань за універсальними та регіональними угодами в сфері прав людини перебуває у прямому зв'язку із нормами права міжнародних договорів, закріплених насамперед у

Статуті ООН 1945 р. та Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Важливим вбачається питання кореляції процедур відступу від зобов'язань країн, що приєдналися до угод у сфері прав людини але не визнають обов'язків характер норм Віденської конвенції. Виникає питання порівняльної юридичної сили універсальних угод щодо договорів та щодо прав людини, існує проблема застосування Віденської конвенції 1969 р. до угод в сфері прав людини, які набули чинності раніше цієї конвенції. Застосування Україною Віденської конвенції 1969 р. у процедурах відступу від зобов'язань за угодами у сфері прав людини серед іншого дещо ускладнюється не повністю вдалим перекладом цієї конвенції на державну мову, здійсненим ще в радянський період. Застосування вказаних джерел міжнародного права договорів у нормотворчій, організаційній та судовій практиці щодо відступу України від власних зобов'язань за Міжнародним пактом 1966 р. та Конвенцією 1950 р. має стати предметом додаткових досліджень.

#### **Список використаних джерел:**

1. Charter of the United Nations, signed on 26 June 1945, in San Francisco ; URL : <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>.
2. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights; 16 December 1966; URL : [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=IV-5&chapter=4&clang=\\_en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&clang=_en).
3. Vienna Convention on the Law of Treaties ; Vienna, 23 May 1969 / Status as at : 12-08-2017 ; URL : [https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=\\_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en).
4. Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations ; 21 March 1986. ; URL : [http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1\\_2\\_1986.pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf).
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР.– 1986.– № 17.– Ст. 343.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р., Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р. // Урядовий кур'єр.– 2010.– 17 листопада. 215.– С. 5-9.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. ; URL : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043).
8. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України.– Т. 1 : 1990-1991 рр.– К. : Ін Юре, 2001.– № 1.– Ст. 225.

## **НАПРЯМ 10. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

**Бабін Б.В.,**

*доктор юридичних наук, професор,*

*Постійний Представник Президента України в АР Крим*

### **СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ СТОСОВНО ОХОРОНИ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

Аспекти ролі правоохоронних органів у сфері захисту прав, забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та реалізації відповідних інтересів держави та суспільства виникло у правовому житті України після початку міждержавного конфлікту в Криму та на Сході країни. Незважаючи на наявність сформованого (станом на початок XXI ст.) відповідного міжнародного правового інституту ВПО, що серед іншого має відображення на рівні актів ООН та права Ради Європи й у практиці ЄСПЛ, – не тільки національне законодавство України, але й вітчизняна правова наука та освіта практично не приділяли уваги цій проблематиці до 2014 р. Зокрема через це перші схвалені у 2014 р. в Україні підзаконні нормативні акти з проблеми ВПО навіть вживали іншу, замість визнаної на рівні ООН та РЄ, термінологію.

На жаль, така ситуація не істотно змінилася за термін, що сплив з початку конфлікту, про що свідчить й аналіз Рекомендацій парламентських слухань з питань ВПО, затверджених парламентською постановою від 31 березня 2016 р. № 1074-VIII. Цей документ, оглядово описуючи національну нормативну базу з питань ВПО, не містить посилань на чинні міжнародні акти з прав ВПО, зокрема й на наявні рішення ЄСПЛ з відповідної проблематики, не пропонує реальні зміни до законодавства щодо компетенції правоохоронних органів з питань ВПО та до їх відповідного організаційного забезпечення.

Першим істотним кроком уперед у розвиткові відповідної національної правничої доктрини слід вважати опрацьовану у 2015-2016 рр. експертну монографічну роботу «Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини ВПО». Це дослідження було здійснено як складова Проекту РЄ «Посилення захисту прав людини ВПО в Україні», що розпочав активну фазу імплементації з січня 2016 р. Керівництво і координацію роботи дослідницької команди було здійснено міжнародним експертом з внутрішнього переміщення Ерін Муні, аналіз національного законодавства був проведений українськими правозахисниками, а розкриття змісту стандартів РЄ – експертами Центра адвокації стандартів Ради Європи (ACCESS). Представники

РЄ також фіналізували та підготували це дослідження для публікації. Це дослідження можна вважати реалізацією п. 122 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням уряду № 1393-р від 23 листопада 2015 р., про розроблення і затвердження методичних рекомендацій з проведення експертизи проектів нормативно-правових актів, які зачіпають права ВПО, на відповідність Керівним принципам ООН з питань переміщення всередині країни.

Втім, варто вказати, що не тільки Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни 1998 р., схвалені ЕКОСОП ООН (E/CN.4/1998/53/Add.2), є відповідним міжнародним стандартом з питань діяльності правоохоронних органів у сфері ВПО. Слід згадати й про відповідні резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1994 р. 48/135, 1996 р. 50/195, 1998 р. 52/130, 2000 р. 54/167, 2002 р. 56/164, 2004 р. 58/177, 2006 р. 60/168, 2007 р. 62/153, 2008 р. 63/286, 2010 р. 64/162, присвячені тематиці ВПО, про відповідні резолюції Комісії з прав людини ООН 1992 р. 1992/73, 1993 р. 1993/95, 1994 р. 1994/68, 1995 р. 1995/57, 1996 р. 1996/52, 1997 р. 1997/39, 1998 р. 1998/50, 1999 р. 1999/47, 2000 р. 2000/53, 2001 р. 2001/54, 2002 р. 2002/56, 2003 р. 2003/51, 2004 р. 2004/55, 2005 р. 2005/46, та пізніше – Ради з прав людини ООН, зокрема 2007 р. 6/32, 2010 р. 14/6 та 2013 р. 23/8; про доповіді Спеціального доповідача з питання про права ВПО, мандат якого схвалено Радою з прав людини ООН.

Наприклад, Рамкова програма пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО 2009 р., запропонована Спеціальним доповідачем (A/HRC/13/21/Add.4), передбачає пріоритетну відповідальність за національними органами влади за проблеми ВПО та пріоритетність проблеми прав ВПО серед інших проблем. Таке визначення пріоритетів як міжнародний стандарт дозволяє критично ставитися до норм ч. 3 ст. 15 закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII та до ч.ч. 3, 6 ст. 5 закону України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо перекладання витрат та компенсацій для ВПО та населення ГОТ виключно на державу-агресора. Варто згадати й декілька важливих для правоохоронних органів норм актів Ради Європи, схвалених з питань ВПО, таких як рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec (2006) 6 «Про внутрішньо переміщених осіб», рекомендація ПАРЄ 1877 (2009) «Люди, забуті Європою: захист прав людини довготривало переміщених осіб» та резолюція ПАРЄ 1708 (2010) «Вирішення питань, що стосуються майна біженців та переміщених осіб». Серед іншого рекомендація ПАРЄ 1877 (2009) вказує на потреби: розширення можливостей ВПО у справі самостійного захисту своїх прав; розслідування всіх злочинів проти людяності, військових злочинів і фактів міжнаці-

онального насильства і притягнення винних до відповідальності; відновлення майнових чи житлових прав або невідкладної, реальної і справедливої компенсації; забезпечення можливості ВПО користуватися безоплатною правовою допомогою. Резолюція ПАРЄ 1708 (2010) додатково передбачає необхідність швидких, доступних та ефективних процедур пред'явлення претензій на відшкодування збитків та їх розгляду за прискореною процедурою; потребу в незалежності, неупередженості та компетентності третейських органів з питань реституції та компенсації, в тому числі шляхом залучення іноземних членів.

Додатково варто навести в якості зовнішнього прикладу норми Конвенції Африканського союзу про внутрішньо переміщених осіб (Кампальської конвенції) 2009 р., що об'єднує сьогодні 24 країни. Цей акт серед іншого передбачає спеціальну відповідальність збройних сил та силових структур щодо забезпечення прав ВПО та встановлює потреби поваги та забезпечення поваги до: гуманності та людської гідності ВПО, прав людини ВПО, вимог МГП щодо ВПО, цивільного характеру ВПО та їх не втягування у конфлікт як його засіб. Також Кампальська конвенція вказує на потребу індивідуальної відповідальності за дії, що призвели до переміщення на національному та міжнародному рівнях. На жаль, у вітчизняній практиці спостерігається неналежний рівень використання правоохоронними органами у справах з питань ВПО міжнародних документів, що кваліфікують причини та природу обмеження прав ВПО в Україні. Це такі політико-правові акти, як резолюції Генасамблеї ООН від 27 березня 2014 р. 68/262 та від 19 грудня 2016 р. 71/205, резолюції ПАРЄ від 2 жовтня 2014 р. № 2018 (2014), 27 січня 2015 р. № 2028 (2015), 28 січня 2015 р. № 2034 (2015), 24 червня 2015 р. № 2063 (2015), 25 червня 2015 р. № 2067 (2015), 1 жовтня 2015 р. № 2078 (2015), 26 січня 2016 р. № 2087 (2016), 28 січня 2016 р. № 2096 (2016), 21 квітня 2016 р. № 2112 (2016), тематичні резолюції ПА ОБСЄ її 23-25 сесії. Також це міжнародні акти, що мають зобов'язуючий характер, зокрема Заключні зауваження Комітету ООН з прав людини від 31 березня 2015 р. CCPR/C/RUS/CO/7.

Варто констатувати неналежний рівень імплементації духу та букви міжнародних стандартів з прав ВПО в національному законодавстві, зокрема щодо компетенції правоохоронних органів та процесуальних відносин. Так, згаданий закон України № 1706-VII та інші акти законодавства не передбачили встановлення спеціальних складів злочинів та правопорушень у сфері ВПО; не запровадили спеціальну компетенцію правоохоронних органів з питань ВПО (крім окремих функцій Державної міграційної служби у п. 4 ч. 1 ст. 11) та оминули питання спеціальних механізмів взаємодії ВПО та правоохоронних органів. У п. 1 ч. 4 ст. 20 закону України № 1706-VII уряду України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим законом приписувалося підготувати та внести

на розгляд парламенту пропозиції щодо змін до КУпАП в частині відповідальності посадових чи службових осіб за порушення прав, свобод та законних інтересів ВПО під час їх реєстрації, надання соціальних послуг та інформації щодо наявних місць тимчасового поселення та можливостей працевлаштування, що фактично не було зроблено досі. Законом України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII було встановлено порядок визначення територіальної підсудності та підслідності кримінальних правопорушень в районі проведення антитерористичної операції. Місцеві загальні та апеляційні суди, які отримували таку підсудність, мали визначатися головою Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ (що було здійснено розпорядженням від 2 вересня 2014 р. № 2710/38-14), а слідчі органи з питань кримінальних правопорушень, вчинених в районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування за місцем їх вчинення – Генеральним прокурором.

Водночас за ст. 12 закону № 1207-VII територіальну підсудність кримінальних проваджень, підсудних розташованим на території АР Крим та м. Севастополя судам, було передано одному «з районних судів м. Києва, визначеному Апеляційним судом міста Києва» та Апеляційному суду м. Києва. За абз. 2 ч. 1 цієї статті питання, що відносяться до повноважень слідчого судді, у кримінальних провадженнях, які перебували у 2014 р. на стадії досудового розслідування і здійснювалися на території АР Крим та м. Севастополя, мали розглядатися слідчими суддями районних судів м. Києва, визначеними Апеляційним судом м. Києва. За ч. 2 цієї статті підслідність кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України в Криму, визначається Генеральною прокуратурою України.

Слід додати, що на відміну від Донецької та Луганської областей, де апеляційні судові інстанції, регіональні органи Національної поліції, СБУ та прокуратури залишилися в рамках регіону та зберегли відповідний процесуальний зв'язок, Головні управління Нацполіції та СБУ в АР Крим та м. Севастополі були відновлені у 2015 р. та розташовані в інших регіонах (м. Херсон та м. Одеса). При цьому Прокуратуру АР Крим було відновлено, із порушенням норм абз. 2 п. 25 ч. 2 ст. 26 Конституції АР Крим 1998 р., у м. Київ. Тому норми абз. 2 ч. 1 ст. 12 закону № 1207-VII в сучасних умовах не діють, що серед іншого знайшло підтвердження у поточній судовій практиці [1].

### **Список використаних джерел:**

1. Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси 1-«кс»/522/13631/16 від 5 серпня 2016 р. у справі № 522/9611/16-к ; URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60771626>.

**Іляшко О.О.,**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри конституційного та міжнародного права,*

*директор*

*Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

### **КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

В умовах євроінтеграції Україна максимально направляє свою політику на забезпечення прав, свобод людини та громадянина, приведення всіх сфер діяльності держави до міжнародних стандартів.

Правова політика держави як соціальний феномен створює передумови та вказує напрями розвитку суспільства загалом. Втілення у правовій політиці принципів демократизму і соціальної справедливості забезпечує функціонування всієї політичної системи у правовому полі, є первинним етапом у формуванні громадянського суспільства, орієнтованого на соціальну справедливість та побудову правової держави. Правова політика забезпечує консенсус між членами суспільства, державною владою та громадськістю, неурядовими організаціями [6].

Правова політика держави в умовах гібридної війни потребує більш детального дослідження, враховуючи те, що людське суспільство неможливо уявити без агресії та бойових дій. Війна або загроза застосування сили давно стали елементом великої політики [7, с. 19].

В цілому роль правової політики у країнах пострадянського простору, які переживають складний перехідний період, невпинно зростає, що є результатом впливу низки чинників [1, с. 3]. По-перше, ця політика спрямована на упорядкування правової сфери, яка своїм юридичним інструментарієм здатна оптимізувати економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші відносини. Як свідчить практика, ефективність регулювання найбільш складних і важливих суспільних відносин значно зростає, якщо воно здійснюється засобами право-

вої політики, оскільки передбачає цілеспрямовану діяльність на основі науково обґрунтованих механізмів, засобів і принципів із досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави та суспільства (і навпаки, це максимально виключає спонтанність, непередбачуваність, будь-які відхилення від визначених цілей). По-друге, формування правової політики є об'єктивною реакцією держави на потреби внутрішнього узгодження та упорядкування потоків юридичної інформації, що містяться у різних правових актах і мають стійку тенденцію до підсилення [2, с. 6].

Як зазначають О.М. Руднева та О.Н. Ярмиш, відсутність належного реагування з боку держави за таких умов призводить до вкрай негативних наслідків, передусім до зростання юридичної б езграмотності населення. По-третє, актуалізація проблеми правової політики зумовлюється безпрецедентним підсиленням управлінської функції права, підвищенням ролі та значущості праворозуміння та правосвідомості, розширенням договірних засад правового регулювання, гострою потребою в координації та керованості з боку владних структур, іншими процесами, що відбуваються у вітчизняному правовому просторі [2, с. 6].

Термін «правова політика» останнім часом належить до найбільш уживаних у науковій юридичній літературі. Широко використовують його у політичній риторичі. Однак, ані в назвах чинних законодавчих актів України, ані в їхніх текстах цей термін не використовується. Це не випадково: термін не є однозначним. Фактично кожний, хто пише про правову політику, починає з пояснення того, який зміст він вкладає у це словосполучення. Існують різні думки та позиції: від беззастережного визнання правової політики як самостійного виду політики з урахуванням суб'єктів, засобів і форм її здійснення до сумнівів у доцільності існування такого окремого поняття. Існують пропозиції вживати термін «державна правова політика» як такий, що є більш допустимим і прийнятним, ніж «правова політика» [3, с. 98]. Але все-таки набагато більше прибічників терміна «правова політика». Цієї позиції дотримується більшість українських дослідників [4, с. 8] і з цим слід погодитися.

Так, ґрунтовне вивчення проблеми правової політики держави в умовах трансформації суспільства вимагає нового для сучасної юриспруденції підходу, який забезпечував би комплексне дослідження тактики і стратегії правової політики, принципів, цілей і функцій на основі вже наявних напрацювань у теорії держави і права та ціннісних концепцій і методик інших наук [6].

Правова політика – це один з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття, тому не можна зрозуміти суть правової політики, не знаючи, що таке політика взагалі. Іншими словами, будь-яке визначення пра-

вової політики не повинно суперечити загальному уявленню про політику в її традиційному змісті [5].

Нині термін «правова політика» має три інтерпретації: діяльну (правова політика розглядається як науково обґрунтована і послідовна діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання); ідеологічну (згідно з якою правова політика визначається як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права і завдяки праву); у третьому варіанті правова політика сприймається як частина державної політики [8]. Українською важливо зазначити, що здійснювана у державі правова політика визначається типом праворозуміння. Отже, можна розглядати правову політику як особливе політико-правове явище, що формується внаслідок системної, науково обґрунтованої діяльності держави і громадських об'єднань, спрямоване на визначення стратегії і тактики правового розвитку суспільства, удосконалення механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, побудову правової держави [1, с. 14].

Н.А. Железняк розглядає правову політику, як правову категорію, яка є загальною для всіх галузей права, об'єктивно входить у предмет теорії держави і прав, вивчення якого на загальнотеоретичному рівні має важливе методологічне значення для галузевих дисциплін [5, с. 13]. Заслуговує уваги і визначення Н.А. Железняк поняття «правової політики». Так, за словами автора, правова політика – це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає базовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод, і одночасно є статичним елементом правової системи [5, с. 13].

Слід погодитися з думками науковців щодо того, що при формуванні та ухваленні Концепції правової політики плідним є застосування системного підходу, що передбачає урахування економічних, соціальних, політичних, духовних змін у суспільному житті протягом останніх десятиріч, чітке розуміння стратегічних цілей і завдань, принципів, а також конкретних тактичних заходів [2, с. 16].

Так, на сьогодні, на офіційному рівні факт війни між Російською Федерацією та Україною не визнається ні російською, ні українською сторонами. А тому правова політика України в умовах гібридної війни фактично замаскована, однак спрямована на виконання таких основних принципів: 1) соціальна обумовленість; 2) наукова обґрунтованість; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність та демократичний характер; 5) гуманність і моральні засади;

6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості та держави; 9) пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності; 10) відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права [5, с. 13].

Враховуючи вище викладене, можна надати авторське визначення правової політики держави в умовах гібридної війни. Так, правова політика держави в умовах гібридної війни— це частина державної політики, що є обґрунтованою та послідовною діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в умовах гібридної війни та виражається в комплексі ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права і завдяки праву та базується на основоположних правових принципах.

### **Список використаних джерел:**

1. Исаков Н. В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики / Н. В. Исаков.— Ростов-на-Дону, 2004.— С. 3–6, 14.

2. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф.— К. : НІСД, 2013.— 160 с.

3. Сулейманов Б. Б. Государственно-правовая политика в сфере сельского управления Дагестана во второй половине XIX в. / Б. Б. Сулейманов // Актуальные проблемы российского права.— 2009.— № 2.— С. 98.

4. Тацій В. Я. Проблеми формування правової політики в Україні / В. Я. Тацій // Вісник АПрН України.— 1994.— № 2.— С. 3–13; Селіванов В. Правова політика України / В. Селіванов // Право України.— 2001.— № 12.— С. 9; Панов М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / М. Панов, Л. Герасіна // Право України.— 2001.— № 8.— С. 36–40; Гусаров С. Конституція і проблеми правової політики / С. Гусаров // Віче.— 2011.— № 21.— С. 12–15.

5. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика / Н. А. Железняк // Наукові записки КНЕУ. Юридичні науки.— 2003.— Т. 21.— С. 8–14.

6. Руданецька О.С. Правова політика держави в умовах трансформації суспільства: теоретико-правовий аспект / автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія правових та політичних вчень» / Руданецька О.С.— Львів, 2014.— 205 с.

7. Євген Магда. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи— Київ: Каламар, 2017.— 268 с.

8. Хвалеев В. О. Правовая политика России в условиях глобализации : дисс. ... канд. юрид. наук / В. О. Хвалеев.– Ростов-на-Дону.– 2008.– С. 180.

**Клименко О.В.,**

*доктор наук з державного управління, доцент,  
в о. завідувача кафедри конституційного та міжнародного права  
Науково-навчального гуманітарного інституту  
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

### **КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОПОЗИЦІЇ З ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ УГОД У СФЕРІ МЕДИЦИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Функціонування соціальної сфери взагалі та охорони здоров'я зокрема в критичний період гібридної війни є надзвичайно актуальним внаслідок скорочення бюджетних витрат на соціальний розвиток, зниження загального рівня життя населення, зростання захворюваності та смертності. Утримання матеріально-технічного фонду охорони здоров'я стає непосильним тягарем для держави.

Інфраструктура сфери охорони здоров'я є однією із самих чутливих. Недостатність фінансування та реформування системи охорони здоров'я приведуть до необхідності переходу державних і комунальних медичних установ до форми некомерційних медичних підприємств. При цьому ціни на медичні послуги будуть як і раніше встановлюватися державою, завданням якої є збереження доступних для населення цін. Що приведе, у свою чергу, до недостатніх доходів медичних підприємств для утримання матеріально-технічного фонду, не говорячи вже про його модернізацію. Внаслідок вище зазначеного керівництво медичних підприємств змушено буде проводити диверсифікацію послуг, тим самим розмиваючи вузькопрофільну спрямованість закладу. Неможливість звести дебет із кредитом призведе до банкрутства багатьох медичних підприємств та їхньої приватизації. Останнє буде означати остаточну втрату державою та народом України матеріально-технічної бази охорони здоров'я [2, с. 30-31].

На сучасному етапі головне завдання держави – збереження медичних організацій. Для цього пропонується внести два виправлення в основи законодавства про охорону здоров'я: увести поняття майна, використовуваного для цілей охорони здоров'я, і заборона на зміну його цільового призначення, навіть після ліквідації державної або муніципальної установи.

Метою цих виправлень є встановлення особливих правил для здачі медичних установ у концесію.

Концесія (від лат. *Concessio* – дозвіл, поступка) – вид договору про створення або реконструкцію за рахунок коштів інвестора (або – разом з концедентом) об'єктів (як правило) нерухомого майна у державну власність, за рахунок чого інвестор отримує можливість експлуатувати об'єкт на платній основі, збираючи дохід на свою користь.

Виплата винагороди (концесійна плата) може здійснюватися у вигляді разових (паушальних) або періодичних (роялті) платежів, відсотків від виторгу, націнки на оптову ціну товарів або в іншій формі, установленій концесійною угодою.

Концесія, концесійна угода – форма державно-приватного партнерства, залучення приватного сектора в ефективне управління державною власністю або у надання послуг, зазвичай надаваних державою, на взаємовигідних умовах [3, с. 75-79].

Зміст полягає в тім, щоб майно, використовуване споконвічно для медичних цілей, було насамперед запропоноване підприємцям, які займаються медичною діяльністю, щоб це майно не виводилося зі сфери охорони здоров'я. Порядок передачі майна державних медичних установ повинний затвердити уряд, а регіональних – влада самих регіонів.

На першому етапі має бути проведена ревізія та проіндексовано таке майно, на другому – встановлено певний режим обігу та надано шанс учасникам ринку одержати його.

Введення нових правил доцільно: з одного боку, це дає медичним компаніям перевагу в конкурсах, з іншого боку – дозволить використовувати за цільовим призначенням і розвивати об'єкти охорони здоров'я.

Міністерство охорони здоров'я повинно ужити заходів до того, щоб у тих лікарнях, які стануть приватними в результаті тих або інших угод, не припинялося обслуговування громадян. Такі умови повинні бути прописані в угодах з інвесторами.

Міністерство охорони здоров'я повинно активно вести роботу, спрямовану на розвиток державно-приватного партнерства (ДПП), у тому числі й у сфері концесійних угод.

Міністерство охорони здоров'я повинно стимулювати влади регіонів до співробітництва з бізнесом у медицині, наприклад за допомогою рейтингів за рівнем розвитку ДПП і конкурсів на кращий проект із приватним бізнесом.

Закон України «Про концесії» зі змінами від 01.07.2010 р. № 2404-VI, дозволив розпочати оцінку та планування стратегічних концесійних угод з передачі державних лікарень і поліклінік в управління.

Всі концесійні угоди в охороні здоров'я повинні контролюватися лікарськими громадами. Прийняття закону «Про лікарське самоврядування» розширило б повноваження українських медичних товариств, які, відповідно до світової практики повинні встановлювати стандарти підприємництва в рамках концесії [4].

#### **Список використаних джерел:**

1. Горячий С. А. Концессионная модель организации рынка коммунальных услуг // URL: <http://economics.open-mechanics.com/articles/441.pdf>.

2. Клименко О. В. Реформирование системы здравоохранения в Украине / О. В. Клименко // Оралдын гылым жаршысы / Сер. : Эк. науки. Гос. упр.– Казахстан.– 2013.– № 30 (78).– С. 29–35.

3. Свистунов Н. Концессии– инструмент активизации международных инвестиционных проектов в России // Проблемы теории и практики управления. 2004. № 3. С. 75-79.

4. Устінов О.В. Лікарське самоврядування. Перспективи розвитку в Україні // Український медичний часопис.– Видавництво «МОПІОН».– 2012-07-11.– Назва з екрану.– Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/36981/likarske-samovryaduvannya-perspektivi-rozvitku-v-ukraini>.

МАТЕРІАЛИ  
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ  
КОНФЕРЕНЦІЇ  
«КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ  
ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ»

*(м. Київ, 13–14 жовтня 2017 р.)*

---

Підписано до друку 17.10.2017. Формат 60x84/16.  
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.  
Умовно-друк. арк. 10,23. Тираж 100. Замовлення № 1017-527.  
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»  
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.  
Телефон +38 (0552) 39 95 80  
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.